

НАЦІОНАЛЬНИЙ
БАНК
УКРАЇНИ

ЗВІТ ПРО ФІНАНСОВУ СТАБІЛЬНІСТЬ

грудень 2017

Зміст

Вступ	3
Ключові висновки	4
Карта ризиків банківського сектору	6
Індекс фінансового стресу	7
Зовнішні умови та ризики	8
Внутрішні умови та ризики	12
Макроекономічні умови та ризики	13
Фіскальний сектор та пов'язані ризики	16
Реальний сектор та пов'язані ризики	18
Ринок нерухомості та пов'язані ризики	24
Домогосподарства та пов'язані ризики	28
Умови та ризики банківського сектору	31
Фондування	32
Тенденції кредитування	35
Кредитні ризики	41
Вставка: Оцінка кредитного ризику відповідно до МСФЗ 9 та Постанови НБУ	46
Вставка: Результати опитування банків про очікувані збитки від переходу на МСФЗ 9	48
Вставка: Запровадження щорічного стрес-тестування (оцінювання стійкості) банків	49
Вставка: Запровадження Кредитного реєстру в Україні	50
Фінансові результати та капітал	51
Вставка: Кіберризики – виклик для фінансової стабільності	54
Зміни регуляторного середовища	56
Рекомендації	59
Додаткові тематичні матеріали	62
Реформування стандартів капіталу та ліквідності	63
LCR – новий норматив короткострокової ліквідності	68
Абревіатури та скорочення	74

Вступ

Національний банк України оприлюднює четвертий випуск Звіту про фінансову стабільність. У ньому аналізуються ризики і загрози, реалізація яких може порушити стабільність фінансової системи України.

Найбільше уваги приділено банківським ризикам. Подана на стор. 6 [карта ризиків](#) демонструє очікування на наступні 6 місяців за основними ризиками – кредитним, достатності капіталу, ліквідності, прибутковості, валютним та юридичним. Додатковий фокус зроблено на ризиках споживчого кредитування та кіберризиках.

Банки розпочали кредитування домогосподарств та бізнесу. У цьому випуску визначено галузі економіки, які на сьогодні найбільше готові до кредитування з огляду на їхні фінансовий стан та перспективи розвитку. Також Звіт містить аналіз перспектив розвитку роздрібного кредитування.

Крім усебічного аналізу стану та ризиків ключових секторів економіки, Звіт містить плани й наміри НБУ на наступний рік. Чимало уваги приділено нововведенням у регулюванні банківського сектору, що запрацюють у 2018 – 2020 роках.

Фінансова стабільність тісно пов'язана з пріоритетним завданням Національного банку – підтриманням цінової стабільності. Сприяння фінансовій стабільності та стабільності банківської системи є однією з ключових функцій НБУ, відповідно до Закону України "Про Національний банк України".

Фінансова стабільність залежить від дій усіх гілок влади та учасників ринку. Її забезпечення потребує узгоджених та скоординованих зусиль усіх сторін. Звіт містить рекомендації органам влади і банкам, дотримання яких підвищить стійкість фінансової системи та допоможе протидіяти наявним та майбутнім ризикам.

Звіт про фінансову стабільність адресовано насамперед учасникам фінансового ринку, органам влади та всім, хто цікавиться стабільністю української фінансової системи. Наведені в ньому аналіз та висновки допоможуть економічним агентам та ЗМІ краще зрозуміти актуальні ризики, потенціал їхнього впливу на фінансову стабільність, а також принципи дій та наміри регулятора.

Звіт про фінансову стабільність схвалено Комітетом з фінансової стабільності Національного банку України 8 грудня 2017 року.

Ключові висновки

2017 рік був успішним для банківської системи: вона стала стійкішою та краще капіталізованою. Банки знову стали прибутковими, мають стабільне фондування, після трирічної паузи почали кредитувати населення та бізнес. Загальний рівень системних ризиків банківського сектору низький. Водночас повільні структурні зміни в економіці, низька ефективність державних банків і слабкість правової системи залишаються значними перешкодами для його розвитку. Ці фактори знижують ефективність перерозподілу фінансових ресурсів та заважають відновленню кредитування.

Протягом останнього півріччя в макроекономічному середовищі значних змін не трапилося. Економічне зростання було повільним, проте жваво відновлювався споживчий та інвестиційний попит. Це забезпечить прискорення темпів зростання ВВП до понад 3% у 2018 році. Волатильність обмінного курсу гривні була помірною. Однак інфляція на сьогодні перевищує ціль НБУ. Це ускладнює розвиток довгострокового кредитування, оскільки висока інфляція робить неможливим ефективне ціноутворення за довгостроковими активами та зобов'язаннями банків.

НБУ очікує, що протягом наступного року інфляція уповільниться, але констатує появу нових інфляційних ризиків. Для того, щоб усунути їх та досягнути цільові орієнтири інфляції, наприкінці 2017 року НБУ двічі підвищував облікову ставку загалом на 2 в. п. до 14.5%. Ці рішення не повинні вплинути на довгострокову тенденцію до скорочення відсоткових ставок, особливо відсотків за кредитами.

Ключовий макроекономічний ризик для фінансової стабільності на найближчі роки – припинення співпраці з МВФ. Відсутність фінансової підтримки від міжнародних інституцій значно ускладнить рефінансування понад 20 млрд дол. США суверенного та гарантованого державою боргу з терміном погашення у 2018 – 2020 роках. Україні варто розпочати перемовини про запуск нової програми співпраці з МВФ ще до завершення нинішньої у 2019 році. Нова програма дасть змогу не тільки рефінансувати наявні борги на сприятливіших умовах, але і прискорити темп реформ.

Триває відновлення платоспроможності реального сектору. Компанії більшості галузей збільшили операційну прибутковість та нормалізували завдяки цьому боргове навантаження. Підприємства отримують достатній прибуток, щоб вчасно обслуговувати кредити. З'являється дедалі більше привабливих для нового кредитування компаній. Фінансовий стан компаній реального сектору вже не стоїть на заваді відновленню кредитування. Водночас критерії оцінки платоспроможності позичальників стали жорсткішими: тепер банки вимагають від позичальників повністю розкривати їхню структуру власності, подавати якісну фінансову звітність та ліквідну заставу.

Відновлення банківського кредитування розпочалося з роздрібного сегмента. Банки значно збільшують портфель кредитів фізичним особам, заохочені стрімким зростанням номінальних доходів населення після кризи. За рівнем проникнення кредитів фізичним особам Україна перебуває на одному з останніх місць в Європі: відношення кредитів до ВВП становить усього 3.6%. Це низький показник, навіть якщо врахувати нижчий рівень економічного розвитку країни. Наразі жваво зростають обсяги незабезпечених кредитів, невеликих за розміром, з ефективною ставкою подекуди понад 40%. Водночас забезпечене довгострокове іпотечне кредитування ледве існує: іпотека становить менше 5% нових позик.

За оцінками НБУ, на сьогодні внесок кредитування населення у приватне споживання незначний. Тому банківські позики не створюють суттєвих ризиків прискорення інфляції чи збільшення дефіциту поточного рахунку платіжного балансу. Але в найближчі кілька років темпи зростання кредитів будуть дуже високими, що може стати джерелом ризиків для банків та мати небажані макроекономічні ефекти. Тому в

наступні роки роздрібне кредитування буде в центрі уваги НБУ. У разі потреби НБУ зробить жорсткішими стандарти оцінки кредитних ризиків банками за такими позиками або застосує інструменти макропруденційної політики, щоб обмежити темпи їхнього зростання.

Відновлення іпотечного кредитування стримують досі високі відсоткові ставки, проте у 2018 році нова іпотека стане доступнішою. Ключова перешкода для розвитку іпотечного кредитування в середньостроковій перспективі – недосконалість процедур стягнення застави в разі невиконання боржником зобов'язань за кредитом. Без реформування механізмів стягнення застави сподіватися на доступну іпотеку не варто.

На сьогодні на порядку денному банківського сектору залишаються два ключові ризики – домінування державних банків та значна частка проблемних кредитів у портфелях фінустанов. Стратегію розвитку державного банківського сектору слід якнайшвидше доопрацювати, оскільки зволікання з її втіленням призведе до виникнення додаткових втрат бюджету на покриття збитків державних банків у майбутньому. Стратегія має чітко визначити строки зниження частки держави в банківському секторі. Водночас банки мають активніше вирішувати питання проблемних кредитів, використовуючи механізми реструктуризації та списання. НБУ працює над створенням законодавчої бази для впровадження повноцінного вторинного ринку проблемних кредитів в Україні.

Ключовий короткостроковий виклик для банків – запровадження МСФЗ 9. Перехід на новий стандарт може мати помітний, але одноразовий вплив на власний капітал банків. Вплив на регулятивний капітал буде менший, оскільки його визначають з урахуванням пруденційних резервів (кредитного ризику відповідно до Постанови №351). Лише проаналізувавши фінансову звітність за I квартал 2018 року, НБУ визначиться, чи банки потребують більше часу на виконання мінімальних вимог до регулятивного капіталу.

Протягом кризових років НБУ був зорієнтований на нормалізацію роботи банківського сектору. Тепер головна увага зміщується на впровадження ефективніших вимог до капіталу та ліквідності, щоб обмежити вплив на банки кризових явищ у майбутньому. Починаючи з 2018 року НБУ почне інтенсивно гармонізувати вимоги до роботи банків із Базельськими рекомендаціями та європейськими директивами. Зокрема протягом наступного року буде впроваджено LCR – новий норматив ліквідності, що посилить стійкість банків до впливів коштів. Також НБУ ознайомить банки з проектом положення, що визначатиме нову структуру регулятивного капіталу та критерії прийнятності його складових. Усі нововведення запроваджуватимуться лише з урахуванням детального кількісного аналізу їхнього впливу на банківський сектор.

Важливим елементом нового підходу до забезпечення стійкості банків стане щорічне стрес-тестування банків. Незалежні аудитори проводитимуть аналіз якості активів усіх фінансових установ, а НБУ буде власними силами проводити стрес-тестування. Йому підлягатимуть банки, чиї активи сукупно становитимуть не менше 90% загальних активів банківського сектору.

НБУ надалі підвищуватиме стандарти розкриття банками фінансової та пруденційної звітності. Із 2018 року розпочнеться публікація звітів про структуру регулятивного капіталу банків. Надалі вимоги до розкриття звітності ставатимуть дедалі жорсткішими. НБУ має на меті забезпечити повну прозорість діяльності та фінансового стану банків.

Карта ризиків банківського сектору

Протягом другого півріччя 2017 року оцінка більшості ризиків банківського сектору не змінилася.

Кредитний ризик помірно знизився відносно червня. Насамперед цьому сприяло покращення фінансового стану позичальників – корпоративних клієнтів та фізичних осіб. Рівень дефолтів та кредитний ризик за новими кредитами низький. Тож можна очікувати, що з відновленням кредитування частка непрацюючих кредитів продовжить скорочуватися, хоч і низькими темпами.

Ризик достатності капіталу не змінився. НБУ очікує, що з початку 2018 року після запровадження нового стандарту МСФЗ 9 показники власного капіталу банківського сектору одноразово знизяться. Проте це суттєво не вплине на достатність регулятивного капіталу переважної більшості фінансових установ. Окремі державні банки потребуватимуть додаткового капіталу.

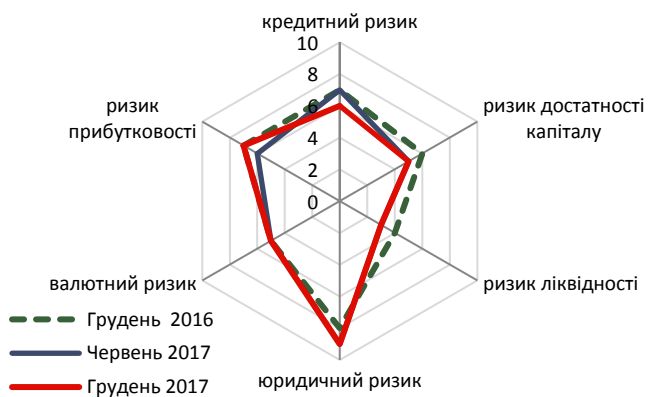
Ризик ліквідності залишається низьким із огляду на те, що банки мають на балансах достатню кількість високоякісних ліквідних активів. Фінансові установи поступово переводять ліквідність на кредитування.

Юридичний ризик незмінно високий. Права кредиторів слабо захищені на рівні як законодавства, так і практики його застосування. У парламенті регулярно реєструють нові законопроекти, які можуть суттєво погіршити умови діяльності банків та призвести до додаткових бюджетних витрат.

Валютний ризик помірний, частка валютної складової кредитного портфеля поступово знижується. Банки більш зважено оцінюють ризики за валютними кредитами. Перехід на МСФЗ 9 призведе до зміни оцінки відкритої валютної позиції. За оцінками НБУ, банки зможуть її збалансувати протягом кількох місяців.

Ризик прибутковості не змінився. Після трьох років збитків банківська система вийшла на прибуток, низька операційна ефективність державних банків залишається джерелом ризиків.

Карта ризиків банківського сектору*

*НБУ оцінює ризики за шкалою від 0 до 10, де 10 – найвищий рівень ризику. Оцінка відображає очікуваний стан протягом наступних шести місяців.

Джерело: оцінки НБУ

Пояснення

Кредитний ризик відображає перспективи зміни рівня непрацюючих кредитів у портфелях банків та необхідність додаткового формування резервів під такі кредити.

Ризик достатності капіталу оцінює можливості банків забезпечувати достатній рівень капіталу.

Ризик ліквідності показує здатність банків повною мірою та вчасно виконувати свої зобов'язання перед вкладниками та кредиторами.

Валютний ризик вказує на те, наскільки тенденції валютного ринку можуть впливати на фінансовий результат банків.

Ризик прибутковості стосується спроможності банків генерувати чистий прибуток.

Юридичний ризик оцінює спроможність банків захищати власні інтереси за допомогою юридичних інструментів.

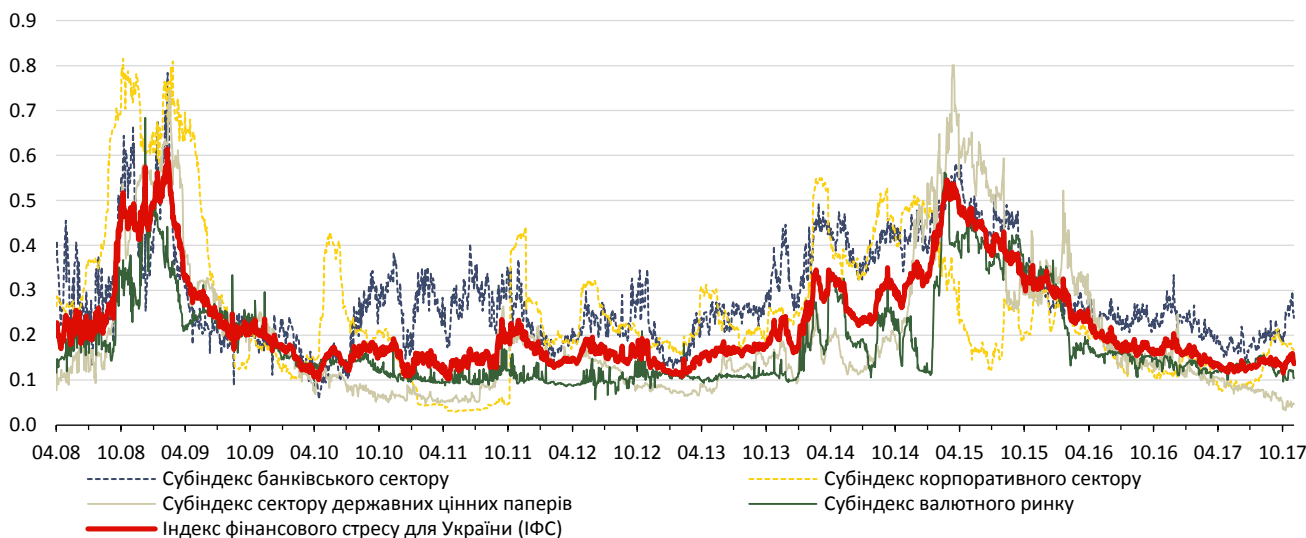
Індекс фінансового стресу

Джерело: НБУ

Індекс фінансового стресу¹ перебуває на тому ж рівні, що й півроку тому, та близький до мінімальних значень за увесь період, для якого розраховується цей показник. Волатильність індексу фінансового стресу протягом II півріччя була помірною й визначалася переважно динамікою субіндексу банківського сектору через нерівномірні темпи повернення депозитів населення та субіндексом корпоративних цінних паперів через коливання індексу WIG-Ukraine.

Поточні значення індексу свідчать про відсутність суттєвих факторів стресу для фінансового сектору України. Також важливо підкреслити, що індекс відображає поточний стан фінансового сектору та не свідчить про наявність чи відсутність ризиків для фінансового сектору, які можуть матеріалізуватися у короткостроковому чи довгостроковому періоді.

Джерело: НБУ

¹ Методику розрахунку Індексу фінансового стресу для України описано у Звіті про фінансову стабільність за грудень 2016 року.

Зовнішні умови та ризики

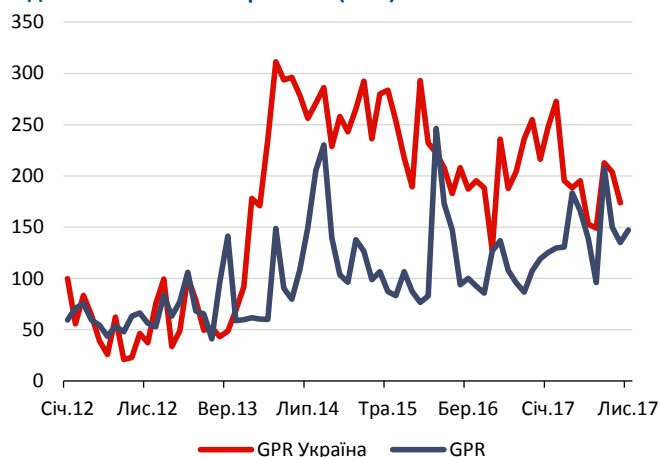
Зовнішні умови та ризики

Зовнішні ризики для України в цілому знизилися. Зростання світової економіки, цін на фінансових та сировинних ринках сприяли зменшенню загроз. Прямі геополітичні ризики змінилися несуттєво. Водночас поступово зростають середньострокові ризики для фінансової стабільності.

Зростання світової економіки прискорюється, прогнози покращуються

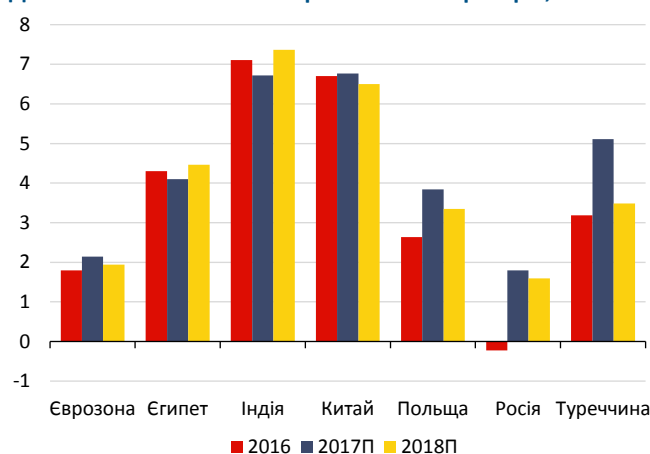
Зростання реального ВВП Єврозони збільшилось із 2.0% р/р у I кварталі 2017 року до 2.5% р/р у III кварталі, у США – з 2.0% до 2.3% р/р. Економіки переважної більшості країн світу, у тому числі торговельних партнерів України, мають високі темпи зростання. Економічні прогнози для них покращуються. У жовтні МВФ підвищив очікувані темпи зростання світової економіки у 2017 і 2018 роках на 0.1 в. п. Фонд прогнозує, що ВВП Єврозони цього року виросте на 2.1% (найвищий темп від початку боргової кризи). Прогноз зростання економік найбільших сусідів України: Польщі, Туреччини, Росії також підвищено. У 2017 році вони зростуть на 3.8%, 5.1%, 1.8% відповідно. У цілому це зменшуватиме зовнішньоекономічні ризики для України.

Індекс геополітичних ризиків (GPR)²

Джерело: Dario Caldara and Matteo Iacoviello

Динаміка ВВП основних торговельних партнерів, %

Джерело: МВФ

Геополітичні ризики дещо вирости, але прямих загроз для України не становлять

За останні півроку окремі геополітичні ризики відійшли на другий план. Це стосується популізму в Європі та невизначеності зовнішньої та внутрішньої політики адміністрації президента США Трампа. Водночас деякі загрози збереглися. Наприклад, поступ у переговорах про формат Brexit поки незначний, тож зростає ймовірність неврегульованого виходу Сполученого Королівства з ЄС, що негативно вплине на економіку та може занепокоїти фінансові ринки вже у 2018 році. Процес перегляду угоди НАФТА (Північноамериканська зона вільної торгівлі) також має неабиякі складнощі: аналітики вважають, що окремі пропозиції США свідчать про небажання країни досягти угоди в принципі та провокують партнерів на вихід із переговорів. Усе це свідчить, що загроза наростання протекціонізму у світі зберігається.

Водночас з'явилися нові суттєві ризики: ескалація протистояння між США та Північною Кореєю, розслідування втручання РФ у вибори президента США і в референдум про Brexit, референдуми про незалежність Каталонії та Курдистану. Ці ризики безпосередньо не впливають на Україну, але значною мірою затіняють українську проблематику в міжнародному інформаційному полі. Президентські вибори 2018 року в Росії можуть стати фактором додаткової невизначеності для України найближчим часом.

² Індекс геополітичних ризиків (GPR) оцінює агрегований рівень геополітичних ризиків у світі шляхом підрахунку у провідних світових та регіональних виданнях кількості слів, що вказують на геополітичну напруженість. Його сконструювали Даріо Кальдара (Dario Caldara) та Маттео Яков'єлло (Matteo Iacoviello). Окремо розраховують індекси для ринків, що розвиваються, зокрема України. Індекс широко використовують міжнародні експерти, зокрема МВФ.

Конфлікт на Донбасі продовжує жевріти

Мінський процес не забезпечує поступу в урегулюванні конфлікту на Донбасі. Зустрічі в Нормандському форматі імовірно відновляться лише після формування уряду в Німеччині або президентських виборів у Росії. Із призначенням Курта Волкера спеціальним представником Державного департаменту США по Україні активізувався діалог між США та РФ відносно конфлікту на Донбасі, але видимих результатів у його врегулюванні ще немає. Розширення санкцій проти РФ Сполученими Штатами Америки та Євросоюзом поки не забезпечує належного ефекту.

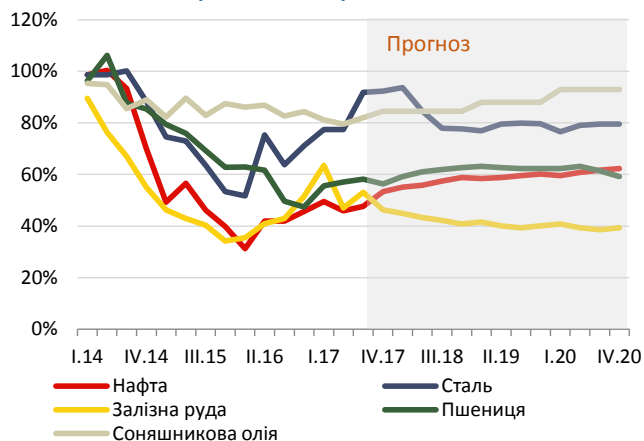
Рішення у значних для України судових процесах можуть бути прийняті вже на початку 2018 року

У першому півріччі можуть оголосити остаточні рішення у важливих судових справах. Стокгольмський арбітраж може поставити крапку в спорі між “Нафтогазом” і “Газпромом” із приводу цін російського газу та його транзиту, а Високий суд Лондона може вирішити спір між Україною та РФ про так званий борг Януковича. Ці питання будуть у фокусі уваги, бо суми, що фігурують у позовних заявах сторін, значні.

Динаміка світових цін на сировину поки не викликає суттєвого занепокоєння

У 2017 році динаміка цін на світових ринках сировини виявилася сприятливішою, ніж очікувалося наприкінці минулого року. Підвищення вартості енергоносіїв було помірним через збільшення їх видобутку в США та відновлення постачання нафти з Нігерії й Лівії. Вищезазначені фактори більш вплинули на ринок, аніж обмеження видобутку нафти країнами ОПЕК, не зважаючи, в тому числі, на природні катаклізми та геополітичну напруженість. Ціни на сталь у Європі сягнули найвищих рівнів з вересня 2014 року. Вартість залізної руди на початку 2017 року досягла високого рівня, проте під кінець року поступово знизилась. У 2018 році очікується зниження цін на сталь та залізну руду. У такому разі зменшення валютних надходжень ймовірно вдасться компенсувати за рахунок підвищення вартості продовольства, зумовленого низьким врожаєм у світі в поточному маркетинговому році. Ціни на енергоносії у 2018 році можуть зростати вищими темпами, ніж раніше очікував НБУ.

Світові ціни на сировинні товари*, 01.01.2014=100%

* Нафта – сорт Brent; сталь – квадратна заготовка; залізна руда – концентрат, Китай; пшениця – світова середня за квартал.

Джерело: НБУ

Динаміка індексів акцій MSCI**, 29.10.2007=100%***

** Індекси акцій у дол. США: MSCI WORLD – для 23 розвинутих ринків; MSCI EM – для 24 ринків, що розвиваються.

***100% відповідає максимальному значенню MSCI World до кризи.

Джерело: Thomson Reuters

Високий попит на активи у країнах, що розвиваються, зберігався впродовж року

Ринки, що розвиваються, фіксують стійкий приплив капіталу. У жовтні Міжнародний інститут фінансів (IIF) оцінив, що за 2017 рік його обсяг може сягнути 1.1 трлн дол. США, що на 53% вище, ніж торік. Ціни на активи зростають: за 10 місяців чиста дохідність індексу акцій MSCI EM становила 32%, перевищивши прибутковість індексу для розвинутих ринків MSCI World майже удвічі. На цій хвилі припливу капіталу відбувається велика кількість розміщень цінних паперів. Україна не є винятком: у вересні Міністерство фінансів розмістило п'ятнадцятирічні єврооблігації на 3 млрд дол. США. Поки що рано говорити про “бульбашку” на ринках, що розвиваються. Індекс

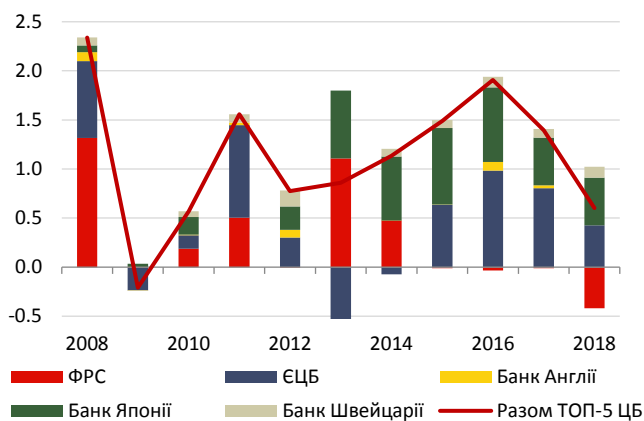
MSCI EM на 15% нижчий від докризового максимуму (у доларовому еквіваленті). IIF прогнозує, що у 2018 році приплив капіталу на ринки, які розвиваються, зросте до 1.2 трлн дол. США. Якщо прогноз здійсниться, то збільшення припливу продовжиться. Воно триватиме третій рік поспіль, що досі траплялося нечасто, а ціни акцій тестуватимуть докризові глобальні максимуми. У такій ситуації ринки, що розвиваються, стануть дуже чутливими до будь-якої негативної інформації.

Перспектива жорсткішої монетарної політики може зашкодити розвинутих ринкам

У 2017 році ФРС тричі підвищувала ключову ставку та планує кілька підвищень у 2018 році, а також оголосила про плани поступово скорочувати баланс, довівши темп ліквідації цінних паперів до 50 млрд дол. США на місяць на кінець 2018 року. Від початку 2018 року ЄЦБ удвічі скоротить обсяг щомісячного викупу активів до 30 млрд євро. Тому сумарний обсяг кількісного пом'якшення у 2018 році значно зменшиться. Найбільше зростання балансу забезпечить Банк Японії, який також поступово зменшує обсяг грошової емісії, проте не розкриває своїх планів. Імовірно пік кількісного пом'якшення у світі пройдено.

Активи на розвинутих ринках продовжують дорожчати. Індекс MSCI World перевищує докризові показники на 23%. Індекс S&P 500 за циклічно скоригованим показником P/E (відношення ціни акції до прибутку на неї) перевищив піки 1929 та 2007 років, але поки нижчий, ніж перед кризою "доткомів". Житло в окремих розвинутих країнах і тих, що розвиваються, помітно дорожче, ніж до кризи 2007 – 2008 років. Високий рівень цін виправдовують у край низькі відсоткові ставки. Систематичне кількісне пом'якшення може підтримувати ціни й навіть зумовити їх помітне зростання. Але, якщо центробанки почнуть підвищувати відсоткові ставки та скорочувати баланси, нинішні ціни поступово втрачатимуть підґрунтя, визначене фундаментальними факторами. Тоді розвинути ринки почнуть реагувати на найменший негатив, що підвищить рівень ризику для країн, які розвиваються.

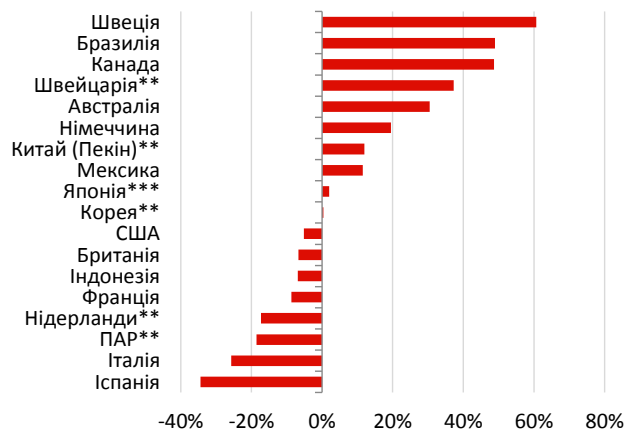
Зміна балансів найбільших центробанків*, трлн дол. США

*Приріст за рік – різниця між валютою балансу на кінець та початок року в доларовому еквіваленті. Дані за 2018 рік – прогноз НБУ на основі заяв ФРС, ЄЦБ та екстраполяції цьогорічної динаміки для решти банків.

Джерело: центральні банки

Приріст* реальних цін на житло за 10 років, %

* Приріст реальних цін з IV кварталу 2007 року до II кварталу 2017 року; ** до III кварталу 2017 року; *** Приріст для Японії з II кварталу 2008 року до I кварталу 2017 року.

Джерело: Федеральний резервний банк Сент-Луїса

У 2017 році фінансова стабільність відновлювалася в усьому світі

Цьому сприяли висхідна динаміка фінансових ринків, нові макропруденційні вимоги та відновлення прибутковості системних фінансових інституцій. З іншого боку, помітно зростають середньострокові ризики. Завдяки сприятливим умовам різко збільшилося кредитування: за оцінками МВФ розмір боргу нефінансового сектору країн G20 уже перевищив докризові значення. Крім того, у середньостроковому періоді вартість активів не може невпинно зростати без жодної корекції. Саме тому середньострокові зовнішні фінансові ризики для України на сьогодні досить високі.

Внутрішні умови та ризики

Макроекономічні умови та ризики

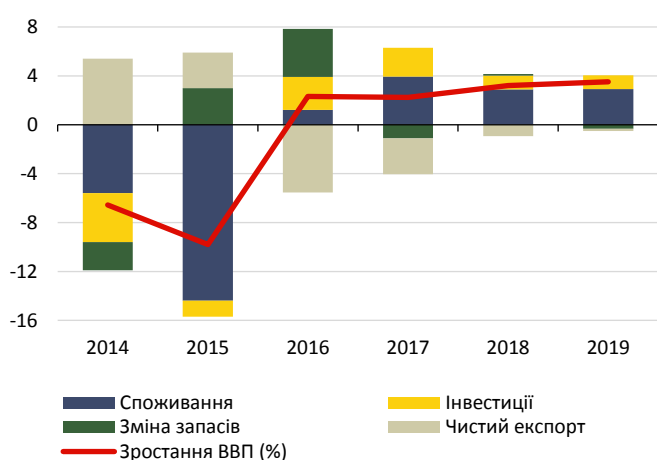
Макроекономічне середовище стабільне та сприятливе для відновлення фінансового сектору. НБУ очікує, що зростання економіки прискорюватиметься завдяки споживанню та інвестиціям. Ситуація на глобальних ринках сировинних товарів та капіталу загалом сприятлива, проте економіка вкрай вразлива до зовнішніх шоків. Збереження позитивних тенденцій та здатність протистояти шокам великою мірою залежать від продовження співпраці України з МВФ. Без належних обсягів зовнішнього фондування ризику для макрофінансової стабільності значно зростають, що може вповільнити економічне зростання в середньостроковому періоді. Україна має докласти зусиль, щоб не лише надалі отримувати фінансування за програмою EFF, але й розпочати нову програму з Фондом у 2019 році.

Наступного року очікується прискорення економічного зростання

За оцінками НБУ, у 2017 році реальний ВВП виросте на 2.2% – приріст, близький до минулорічного. Проте темпи відновлення різних секторів не рівномірні. Найповільніше відновлюється промисловість: обсяги виробництва залишаються практично на рівні 2016 року. Будівництво й торгівля зростають найшвидше. Зі сторони попиту зростанню економіки сприяли збільшення споживчих витрат унаслідок підвищення соціальних стандартів і заробітних плат та висока інвестиційна активність. Саме ці два фактори забезпечать прискорення зростання ВВП до 3.2% у 2018 році.

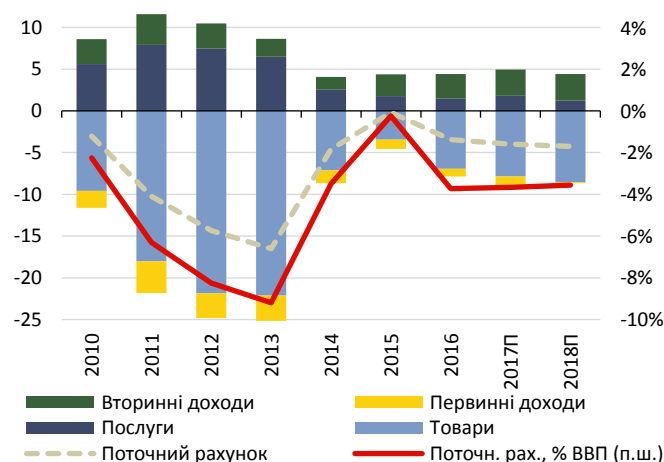
Очікування населення та бізнесу покращуються. За даними компанії GfK Ukraine, у жовтні індекс споживчих настроїв становив 62.6 (+11 в. п. р/р та +3.6 в. п. м/м). За даними опитування НБУ керівників підприємств, баланс очікувань збільшення обсягів виробництва товарів та послуг в Україні у IV кварталі становив +21.2% – найвище значення за останні сім років. Триває стрімке збільшення заробітних плат: за підсумками жовтня середній показник виріс на 37.9% р/р у номінальному вимірі та 19.9% у реальному. Імовірно, зростання рівня зарплат триватиме внаслідок не стільки перегляду мінімальних зарплат (+16% від початку 2018 року), скільки через необхідність конкурувати за працівників. Конкуренція за робочу силу може посилюватися через зростання попиту на неї всередині країни, а також підвищення її мобільності та доступності можливостей працевлаштуватися за кордоном. Подальше зростання доходів домогосподарств стане підґрунтям для поліпшення споживчих настроїв, відновлення прибутковості підприємств та, відповідно, споживчого і корпоративного кредитування.

Приріст ВВП за категоріями кінцевого споживання, в. п.

Джерело: НБУ

Рахунок поточних операцій, млрд дол. США

Джерело: НБУ

Дефіцит рахунку поточних операцій помірний

Показники платіжного балансу залишаються у прогнозованих НБУ межах. За 10 місяців дефіцит рахунку поточних операцій становив 3.3 млрд дол. США, а за рік становитиме

близько 4.0 млрд дол. США, четвертий рік поспіль не виходячи за межі 4% ВВП. Дефіцит поточного рахунку компенсований чистим припливом коштів за фінансовим рахунком. Головним його фактором від початку року було надходження готівкової іноземної валюти з-поза банківської системи. Друга найвагоміша складова – приплив прямих іноземних інвестицій (2.1 млрд дол. США за 10 місяців), який цього року перевищить прогнози НБУ. Загалом показники платіжного балансу залишатимуться у прийнятних межах: помірний дефіцит поточного рахунку зберігатиметься, проте його повністю перекриватиме приплив коштів за фінансовим рахунком. Це базовий сценарій, який ґрунтується на припущенні, що Україна продовжить отримувати фінансування від МВФ.

Припинення співпраці з МВФ створюватиме ризики для фінансової стабільності

У березні 2015 року МВФ схвалив чотирирічну Програму розширеного фінансування для України (EFF) на суму 17.5 млрд дол. США (12.3 млрд СПЗ). На сьогодні країна отримала чотири транші на загальну суму 8.7 млрд дол. США (6.2 млрд СПЗ), останній із них – у квітні. Відтоді Україна не змогла виконати всі умови для завершення чергового перегляду програми Фондом. Пенсійну реформу, одну з найважливіших вимог МВФ, було проведено, проте прогрес за іншими напрямками був недостатнім. За прогнозами НБУ, до завершення поточної програми співпраці з МВФ Україна отримає 3.5 млрд дол. США двома траншами. У цьому разі загалом країна отримає близько 12.2 млрд дол. США.

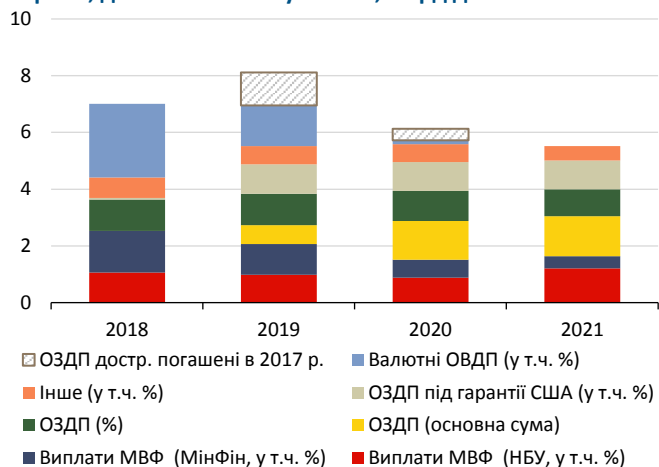
Протягом 2018 – 2020 років Україна має виплатити за державним та гарантованим державою валютним боргом (основна сума та відсотки/купони) близько 20 млрд дол. США, а також понад 5 млрд дол. США за боргами державних компаній. Це з урахуванням того, що розміщення урядом єврооблігацій у вересні дало змогу перенести виплати 1.68 млрд дол. США на більш пізній строк. Із вищезазначеної суми близько третини піде на погашення кредитів МВФ, залучених за попередніми програмами. Це суттєві виплати з огляду на поточний рівень міжнародних резервів НБУ (18.9 млрд дол. США на кінець листопада) та рівень надходжень за фінансовим рахунком.

Зволікання із продовженням співпраці з МВФ може мати такі наслідки:

- призупинення співпраці з іншими міжнародними фінансовими організаціями та урядами країн: часто програми різних МФО взаємопов'язані та вимагають від України виконання подібних або однакових умов;
- погіршення інвесторами оцінок фінансової позиції уряду та, як наслідок, збільшення премії за ризик за українським держборгом. Це може призвести до суттєвого зростання дохідності при розміщенні нових випусків суверенних облігацій або де-факто повного закриття ринків капіталу для України, якщо погіршиться ситуація на світових ринках. Більшість інвесторів у вересневий випуск українських єврооблігацій на 3 млрд дол. США припускала, що співпраця України з МВФ продовжиться ([див. Інфляційний звіт](#));
- фактичне закриття доступу до зовнішніх ринків капіталу квазісуверенних емітентів – державних банків і підприємств;
- спад зацікавленості іноземних інвесторів вкладати у приватний сектор, як наслідок – скорочення припливу приватного боргового капіталу та прямих іноземних інвестицій.

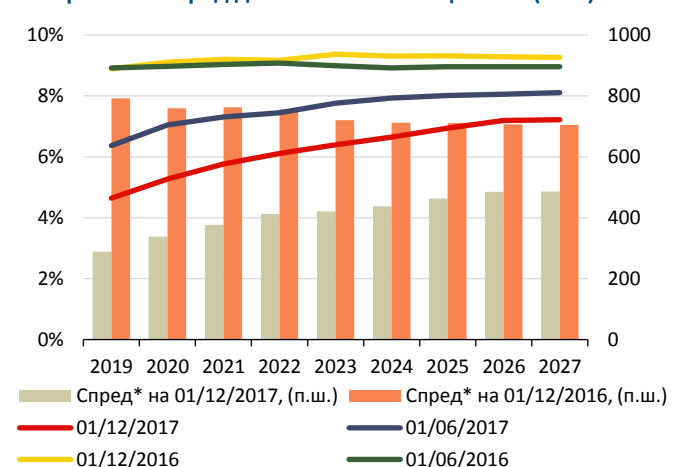

Виплати за державним та гарантованим державою боргом, деномінованим у валюті, млрд дол. США

Джерело: розрахунки НБУ

Крива дохідності суверенних єврооблігацій України в 2016 – 2017 роках та спред до казначейських ЦП США (б. п.)

*Різниця між дохідністю суверенних єврооблігацій України та казначейських ЦП США з аналогічним терміном погашення. Показує премію, яку інвестори вимагають за вкладення в борг України.

Джерело: Bloomberg

Відсутність кредитування від МВФ може суттєво змінити макроекономічний сценарій для України. Якщо кошти від МВФ не надходять, то значно виростає вірогідність скорочення міжнародних резервів НБУ, девальвації гривні, прискорення інфляції, зниження середньострокових темпів економічного зростання. Це матиме прямий негативний вплив на фінансовий стан банківського сектору. Тому за відсутності співпраці з МВФ НБУ може бути вимушений вдаватися до рішучих заходів: провадити жорстку монетарну політику для збереження макрофінансової стабільності, а також встановлювати нові адміністративні обмеження на валютному ринку. Більш негативні сценарії можливі, якщо відсутність програми з МВФ супроводжуватиметься погіршенням зовнішньої кон'юнктури чи ситуації на сході України.

Щоб знизити ризики рефінансування зовнішніх боргів та пов'язані з цим загрози для фінансової стабільності, Україні доцільно розпочати переговори про запуск нової програми з МВФ до завершення поточної програми на початку 2019 року. Це критично важливо не лише для забезпечення макрофінансової стабільності та належних обсягів зовнішнього фінансування, але й для збереження динаміки реформ. Дизайн поточної програми EFF створив передумови для проведення структурних реформ, які залишалися на порядку денному протягом десятиліть. Поєднання внутрішніх реформаторських зусиль із експертною та фінансовою підтримкою міжнародних фінансових організацій дає оптимальний результат.

Фіскальний сектор та пов'язані ризики

Протягом 2017 року ризики фіскального сектору залишалися помірними завдяки відновленню економіки, що сприяло високим темпам росту надходжень до бюджету. Ризиком наступного року є початок передвиборного циклу, що може зумовити повторні перегляди бюджету для збільшення фінансування соціальних статей. Квaziфіскальний дефіцит зберігається через докапіталізацію держбанків. Нерівномірність витрачання коштів місцевими бюджетами, що серед іншого призводить до традиційної грудневої волатильності валютного ринку, – суттєва проблема, у подоланні якої за останні два роки не досягнуто значного прогресу. Лише запровадження довгострокового бюджетного планування може вирішити цю проблему.

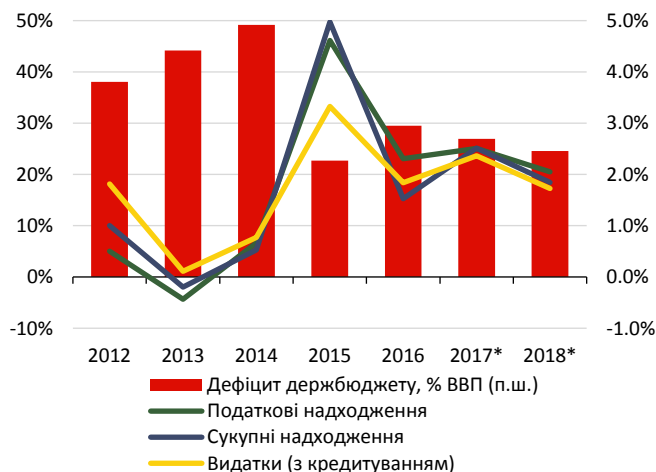
Фіскальний дефіцит залишається у прийнятних межах

У 2017 році динаміка доходів та видатків державного бюджету не створювала значних ризиків для фінансової системи. Фіскальна політика уряду була стримана, тож за підсумками року запланованого розміру дефіциту буде досягнуто. У відповідності з останніми змінами до держбюджету, він становитиме близько 2.7% ВВП і відповідатиме цілям програми МВФ. Цьому сприяють зростання прибутковості підприємств, доходів громадян та помірні видатки в першій половині року. У 2017 році вагомий внесок у доходи забезпечили неподаткові надходження, зокрема дивіденди державних компаній (головно НАК “Нафтогаз України”) та конфісковані кошти оточення колишнього президента Януковича.

У жовтні відбувся репрофайлінг ОВДП у портфелі НБУ – важлива подія для управління ліквідністю державних фінансів. Облігації на 219.6 млрд грн були обміняні на нові папери з довшими термінами до погашення. Частина нових ОВДП номінальною вартістю 145.2 млрд грн має плаваючу ставку, прив'язану до інфляції. Це підвищить мотивацію уряду сприяти ціновій стабільності.

У 2017 році зберігався квазіфіскальний дефіцит – елемент, що прямо не впливає на дефіцит державного бюджету, проте, як і бюджетний дефіцит, призводить до зростання державного боргу. Основна складова квазіфіскального дефіциту – емісія ОВДП для докапіталізації держбанків. За 11 місяців 2017 року на це витрачено 48.9 млрд грн (1.7% ВВП). НБУ очікує, що докапіталізація держбанків триватиме. Приватбанк додатково може потребувати капіталу на 16 млрд грн – другий транш із загальної суми 38.5 млрд грн, визначеної проведеним після націоналізації аудитом. Ощадбанк також потребує докапіталізації через зниження якості кредитів, виданих великим бізнес-групам, та знецінення застави за такими кредитами.

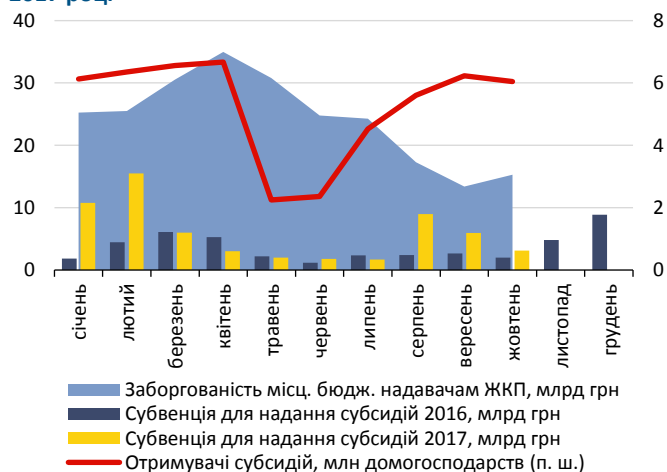
Доходи та видатки державного бюджету, зміна р/р

* Розраховано на основі планових показників Державного бюджету України на 2017 – 2018 роки.

Джерело: ДКСУ

Субвенція місцевим бюджетам для надання пільг і житлових субсидій населенню та заборгованість за ЖКП у 2017 році

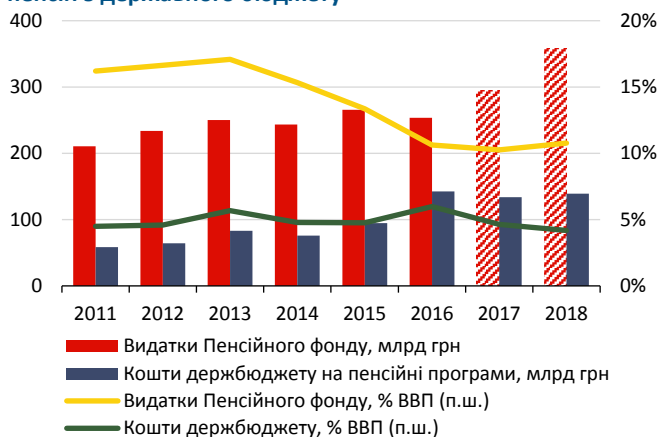
Джерело: ДКСУ, ДССУ

Бюджет-2018: зменшення фіскального навантаження на економіку не відбудеться

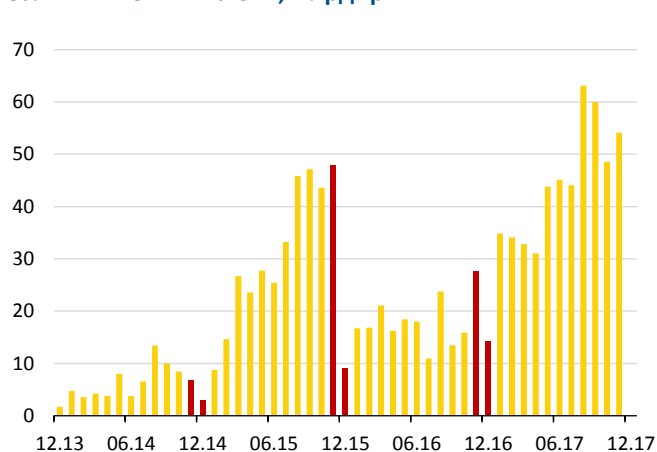
Відповідно до ухваленого закону про державний бюджет на наступний рік, сукупні доходи мають зрости на 18.5% р/р, видатки (разом з кредитуванням) – на 17.3%, а дефіцит становитиме 2.5% ВВП. Заплановано зростання податкових надходжень на 20.5%. Така ціль є амбітною, тому існують ризики неповного виконання плану. Також такі орієнтири свідчать, що нинішній рівень фіскального навантаження на суб'єктів економічної діяльності збережеться.

Підвищення мінімальної заробітної плати (МЗП) на 16.3% від початку 2018 року прийнятне. Але протягом року її можуть переглядати знову. Рішення про це слід приймати тільки з урахуванням ґрунтовного аналізу балансу переваг (додаткові доходи бюджету та Пенсійного фонду, детінізація трудових відносин) та недоліків (зростання фіскального навантаження на бізнес, зокрема МСБ, прискорення інфляції).

Протягом 2017 року розпочато пенсійну, освітню та медичну реформи, трансформовано програму житлових субсидій. Це зумовило необхідність докорінно змінити підходи до формування видаткової частини бюджету. Зважаючи на те, що кілька фундаментальних реформ проводитимуть одночасно, сукупний вплив на бюджет складно оцінити, тож протягом 2018 року може виникнути потреба в істотному перегляді планів бюджетних видатків.

Видатки Пенсійного фонду України та фінансування пенсій з державного бюджету

Джерела: ПФУ, ДКСУ, оцінки НБУ

Залишки коштів на ЄКР, млрд грн

Джерело: ДКСУ

Одне з завдань пенсійної реформи – поступове зменшення дефіциту Пенсійного фонду. Однак в короткостроковому періоді він може збільшитися. Це відбудеться в тому випадку, якщо у 2018 році темп зростання надходжень від ЄСВ буде нижчим, ніж у поточному році. Підвищення мінімальної пенсії за віком та осучаснення пенсій у жовтні призвели до збільшення щомісячних витрат на пенсійні виплати на суму близько 7 млрд грн. Приросту фонду зарплат та пов'язаного зростання ЄСВ може не вистачити, щоб надходження до ПФУ зростали очікуваними темпами, а дефіцит фонду скорочувався.

Концентрація фіскальних витрат наприкінці року створює макроекономічні ризики

Рівень бюджетних видатків у грудні суттєво перевищує середньорічні показники. Це призводить до значних коливань залишків на ЄКР, що зменшує ефективність грошово-кредитної політики, створюючи додатковий інфляційний та девальваційний тиск. Неритмічні витрати бюджетних коштів та різкі перепади залишків на ЄКР – значною мірою результат політики місцевих бюджетів. Це пов'язано з низьким темпом реалізації інвестиційних проектів, унаслідок чого терміни фінансування капітальних вкладень зсуваються на кінець року. Перехід до рівномірного розподілу витрат вимагає якісного середньострокового бюджетного планування та зміни підходів до управління ліквідністю державного та місцевих бюджетів. Без принципових змін за цими напрямками груднева волатильність на валютному ринку буде регулярно повторюватися.

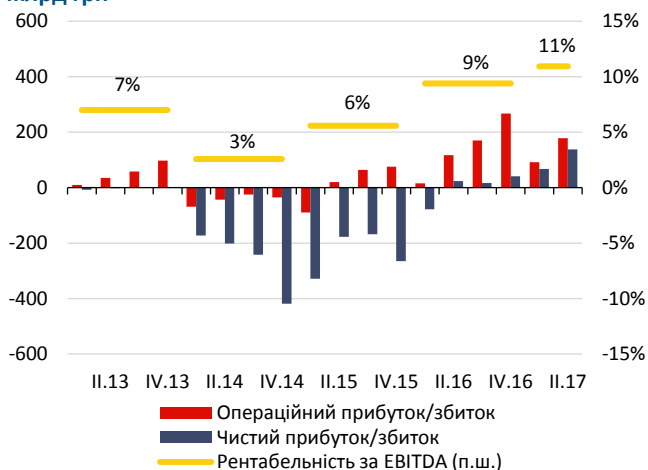
Реальний сектор та пов'язані ризики

Прибутковість реального сектору зростає третій рік поспіль. Середня рентабельність підприємств за EBITDA у 2017 році перевищує 10%. На сьогодні операційних прибутків майже всіх корпорацій вистачає, щоб повністю сплачувати відсотки за кредитами. У 2018 році прибутки зростатимуть. Ризики реального сектору помірні, кризові явища можуть бути притаманними окремим галузям чи компаніям, але не сектору в цілому. Підприємства транспорту, тваринництва, фармацевтики, машинобудування, видобування вже зараз привабливі для відновлення середньострокового кредитування. У секторі торгівлі банки можуть зацікавитися трейдерами фармацевтичної та сільськогосподарської продукції. У цілому фінансовий стан компаній уже не є перешкодою для кредитування. На сьогодні його відновлення стримують інші фактори, передусім правова незахищеність кредиторів та рівень ставок за кредитами.

Прибутковість реального сектору продовжує зростати

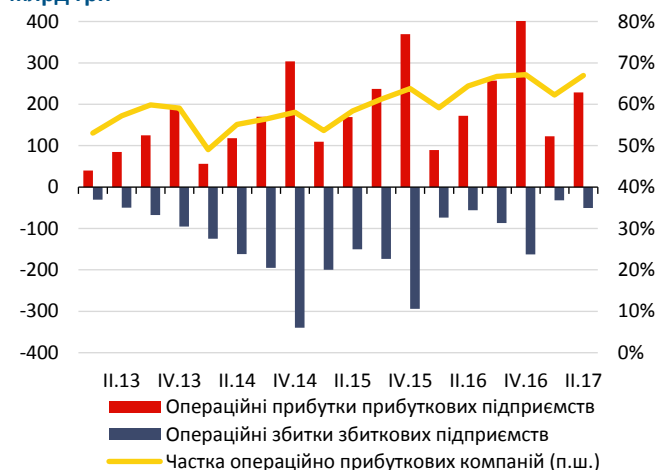
Відновлення прибутковості реального сектору триває із II кварталу 2015 року. У першому півріччі сукупний операційний прибуток українських компаній³ збільшився на 52% р/р, до 178 млрд грн, чистий прибуток – у 5.7 разів р/р до 137 млрд грн. Рентабельність за EBITDA становила 11%, що на 2 в. п. більше, ніж у 2016 році. На кінець першого півріччя частка операційно прибуткових компаній становила 67%, збільшившись на 3 в. п. відносно середини минулого року.

Фінансові результати нефінансових корпорацій, млрд грн

Джерело: ДССУ, НБУ

Операційні прибутки і збитки нефінансових корпорацій, млрд грн

Джерело: ДССУ, НБУ

Підприємства майже всіх галузей спроможні обслуговувати кредити

Зростання прибутків підвищує платоспроможність підприємств – позичальників банків. Коефіцієнт покриття відсоткових витрат операційним прибутком (Interest Coverage ratio⁴) для реального сектору підвищився з 2.3 на середину минулого року до 4.3 на кінець II кварталу 2017 року. У прибуткових підприємств він становить 6.8. Тож сплата відсотків за раніше отриманими кредитами вже не є проблемою для підприємств більшості галузей, оскільки їм на це має вистачати грошових потоків від операційної діяльності. Це позитивний сигнал для банків, які можуть активніше працювати з проблемними позичальниками, що припинили обслуговувати кредити під час кризи.

Винятки – металургія та будівництво. У першому півріччі металургійна галузь отримала операційний збиток через збитковість компаній із виробничими потужностями на НКТ. Натомість на забудовників тиснуть зростання собівартості, а в багатьох випадках – накопичені до кризи борги, які збільшують фінансові витрати цих компаній.

³ Дані не включають малі підприємства.

⁴ Розраховується як відношення операційного прибутку за останні 12 місяців до фінансових витрат за останні 12 місяців.

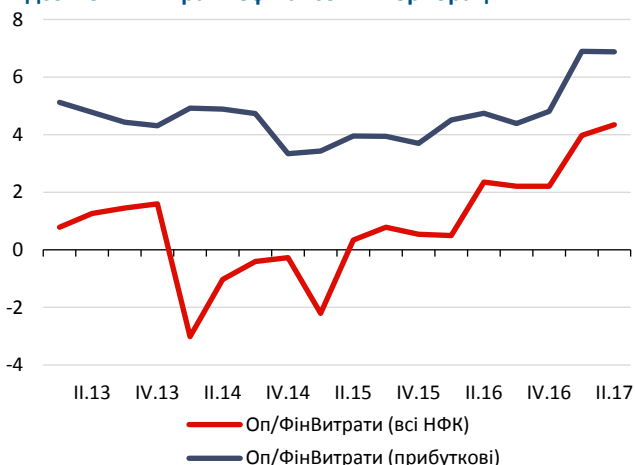
Найнижчі ризики в енергетиці, харчовій та легкій промисловості

У 2016 році рентабельність за EBITDA зросла в усіх найбільших галузях, окрім сільського господарства (-9 в. п. р/р до 31%). Проте агровиробництво залишається найприбутковішим сектором економіки, а сільськогосподарські компанії практично не мають проблем із обслуговуванням боргів та залученням нового фінансування.

Прибутки в енергетичному секторі зростають завдяки підвищенню тарифів для ТЕС: у першому півріччі 2017 року операційний прибуток сягнув 15 млрд грн (у 4.3 вище р/р). Ризики галузі у 2018 році незначні. Для розподільчих компаній можливе запровадження нової методики розрахунку тарифів – RAB-стимулювання. Це лише збільшить прибутковість сектору: в нинішній концепції додаткові витрати лягають на споживачів.

Ризики для харчової та легкої промисловості мінімальні. Експорт продукції харчопрому виріс за 9 місяців 2017 року на 26.3% р/р – до 5.4 млрд дол. США (переважно завдяки олійній галузі). Прогноз світових цін на соняшникову олію позитивний завдяки очікуваному зменшенню виробництва у наступному році. Експорт легкої промисловості збільшився на 10.8%. Зростання внутрішнього попиту надалі збільшуватиме прибутки харчопрому та легпрому.

Коефіцієнт покриття операційним прибутком відсоткових витрат нефінансових корпорацій

Джерело: ДССУ, НБУ

Коефіцієнт покриття відсоткових витрат операційним прибутком за секторами економіки

*Виробництво хімічних речовин, фармпродукції, гуми та пластмаси.

**Виробництво та постачання е/е, постачання ЖКП.

Даних за перше півріччя 2017 року немає для сільського господарства.

Джерело: ДССУ, НБУ

Прибутки підприємств добувної промисловості також зростають. Причина – зниження удвічі рентних ставок на видобуток газу з початку року. Рентабельність за EBITDA лідера галузі – держкомпанії “Укргазвидобування” – за 9 місяців становила 62% (+20 в. п. р/р) із збільшенням видобутку на 3.9%. За січень – вересень видобуток газу приватними компаніями зріс на 1.5%, є потенціал його подальшого збільшення вже найближчим часом. Упродовж 2016–2017 років компанії активно інвестували в геологорозвідувальні роботи, буріння нових свердловин, оновлення розвідувальної та бурильної техніки, тому обсяг видобутку газу має зростати.

Ризики металургії реалізувалися на початку року. Блокада НКТ – єдиний фактор, що стримував зростання прибутковості галузі. Після її запровадження компанії поступово переходили на нові джерела постачання сировини, тож зменшили операційний збиток уже в першому півріччі. Негативний вплив блокади на гірничо-металургійний комплекс (ГМК) з часом зменшуватиметься. Авдіївський коксохім відновив роботу. Остаточний перехід на нових постачальників (неросійських) сприятиме відновленню виробництва у галузі. Ситуація на зовнішніх ринках сприятлива для металургів: очікується, що динаміка ціни на сталь випереджатиме динаміку цін на основну сировину – залізну руду та коксівне вугілля.

Ситуація в машинобудуванні покращується переважно завдяки підвищенню попиту на сільгосптехніку та обладнання для ГМК. Додатковий поштовх галузі може надати “Укрзалізниця”, яка попередньо планує витратити на капітальні інвестиції 36 млрд грн у 2018 році. Головний ризик машинобудування – відсутність розвитку виробництва сучасної та конкурентоспроможної техніки. Тому імпорт обладнання та устаткування у 2016 році збільшився на 34.8% р/р, у січні – вересні поточного року – на 31.3% р/р.

Найвищі ризики в хімічній промисловості та житловому будівництві

Зростання будівництва підвищило попит на будівельні матеріали. У першому півріччі 2017 року рентабельність за EBITDA в обох галузях зросла на більш ніж в півтора рази. Відношення боргу до EBITDA знизилася, проте залишається надмірним, тож ризики зберігаються. Найбільші перспективи має будівництво нежитлових будівель та інженерних споруд, насамперед оновлення виробничих потужностей підприємств. За січень – вересень інвестиції в основні фонди зросли на 27% р/р, найбільше – у с/г та промисловості, ця тенденція триватиме. Водночас потенціал житлового будівництва незначний, а ризики чималі.

Хімічна промисловість лишається в зоні ризику, окрім фармацевтики, у якій росте прибутковність. Великі виробники добрив працюють нестабільно, їхня діяльність пов'язана з укрій високими ризиками: ціни на газ для промисловості високі та волатильні, обладнання застаріле, а фінансовий стан слабкий, що не дає змоги залучати в достатній обсязі оборотних коштів на купівлю газу. С/г задовольняє попит на добрива імпортом, переважно з Білорусі. Торік увезення хімічної продукції виросло на 10.8% р/р, за 9 місяців цього року – на 13.6% р/р.

Рентабельність за EBITDA за секторами, %

Відношення боргу до EBITDA за 12 місяців за секторами

*Виробництво хім. речовин, фармпродукції, гуми та пластмаси.

**Виробництво та постачання е/е, постачання ЖКП.

***Без ПАТ “Донецьксталь” - Металургійний завод”.

Даних за перше півріччя 2017 року немає для сільського господарства.

Від’ємні значення не відображено.

Джерело: ДССУ, НБУ

Стабілізувалася ситуація з непрацюючими корпоративними кредитами

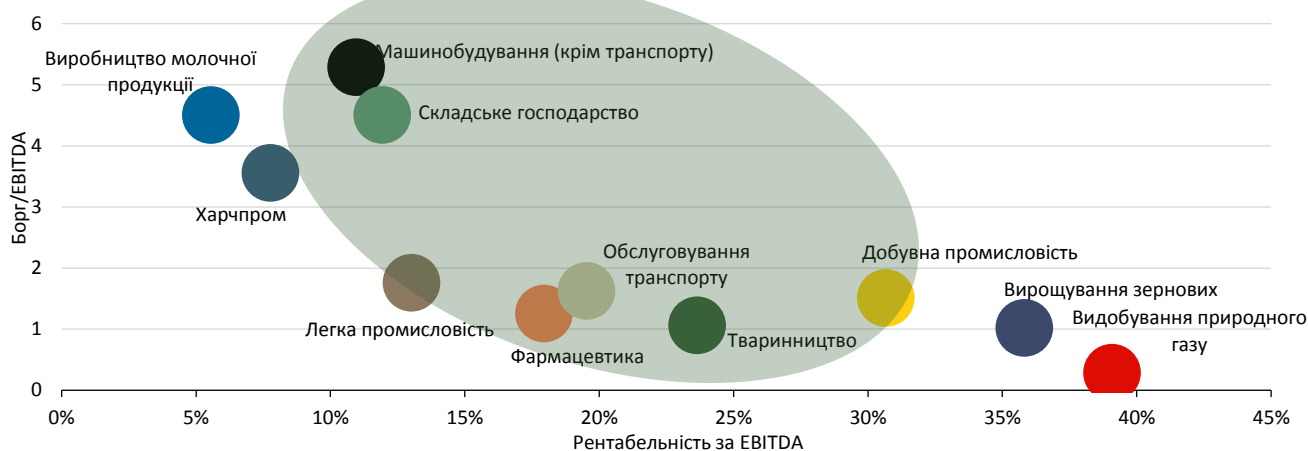
За останні півроку значного приросту NPL в реальному секторі не зафіксовано. Найменші частки проблемних кредитів у легкій промисловості, енергетиці, транспорті та сільському господарстві, найбільші, зумовлені в основному кредитами докризових часів – у будівництві, добувній та хімічній промисловості. Високу частку непрацюючих кредитів у металургії визначає заборгованість одного з великих виробників труб та окремих компаній, що розташовані на НКТ. Водночас більшість металургійних підприємств не має проблем із обслуговуванням банківських кредитів.

Непрацюючі кредити нефінансових корпорацій на вересень 2017 року

Джерело: НБУ

Тваринництво, транспорт, видобування, складське господарство та окремі сегменти машинобудування готові до залучення середньострокових кредитів

Найпривабливіші для кредитування у середньостроковому періоді – компанії з вищою від середньої прибутковістю та помірним борговим навантаженням. Фінансові та боргові метрики показують, що потенціал до вищого залучення кредитів мають кілька галузей, у яких рентабельність за EBITDA становить 10 – 30%, а відношення боргу до EBITDA у відносно безпечному діапазоні до 5x.

Боргове навантаження та рентабельність за EBITDA за 2016 рік

Джерело: ДССУ, власні розрахунки

Перспективним для кредитування є тваринництво. Протягом останнього року експорт українського м'яса збільшувався, зовнішні ціни були сприятливими. Це триватиме надалі завдяки розширенню ринків збуту: Україна отримала дозвіл на продаж замороженої яловичини до КНР, тривають переговори з іншими країнами (Малайзією тощо). Скорочення поголів'я свиней через африканську чуму створює можливості для зростання прибутків у інших підгалузях, насамперед у виробництві яловичини (птахівництво виключено з аналізу, бо воно прибуткове та платоспроможне, і загалом не має проблем із залученням коштів). Галузь має привабливі боргові та фінансові метрики, тому спроможна обслуговувати кредити за рахунок операційної діяльності.

Підвищення світових цін на молочні продукти спричинило збільшення їх експорту з України. Основні споживачі – пострадянські країни. Європейський ринок уже доступний для українських молочників, але вони поки що повністю не вичерпують навіть безмитні квоти, передбачені Угодою про асоціацію між Україною та ЄС. Основна причина – нетарифні обмеження. Необхідність привести виробництво у відповідність до норм ЄС створює потенційний попит із боку молочних підприємств на кредити.

Зростання товарообігу збільшило прибутки підприємств, що обслуговують транспорт, особливо портів та компаній, які супроводжують морські вантажоперевезення. Підприємства галузі в цілому прибуткові та мають низьке боргове навантаження.

Фармацевтичні компанії нарощуватимуть виробництво продукції. Конкуренція з іноземними виробниками забезпечує попит на інвестиції в R&D, відтак і на інвестиційні кредити.

Легка промисловість – одна з найпривабливіших для кредитування. Підприємства галузі мають низьку частку непрацюючих кредитів (17%) та невеликий рівень заборгованості перед банками. Легпром має високий потенціал замістити імпорт білоруської, польської та турецької продукції. У галузі багато прибуткових компаній.

Зростання прибутків у сільському господарстві та харчопромі дало поштовх розвитку складського (в тому числі елеваторного) господарства. Рентабельність найбільше зростає у хлібоприймальних та зернопереробних підприємств, що зберігають зернові та олійні. Збільшення врожайності стимулюватиме будівництво додаткових зерносковищ та елеваторів.

Машинобудування може стати привабливим для кредитування, якщо рівень непрацюючих кредитів знизиться. Найбільш перспективні напрями – виробництво устаткування та обладнання для окремих галузей: сільського господарства, металургії, добувної галузі та будівництва.

Попит на банківські кредити може виникати у приватних компаній, що видобувають газ: вони потребують коштів на розвідку й бурове обладнання. В інших добувних компаній – також, крім залізорудних, які залучають дешевше зовнішнє фінансування.

Потреби в фінансуванні виробників зернових наразі практично задоволені. Вони радше потребують додаткових обігових коштів під час посівної та збору врожаю, ніж середньострокових кредитів. Перспективним напрямком може стати видача кредитів аграріям на оновлення сільськогосподарської техніки.

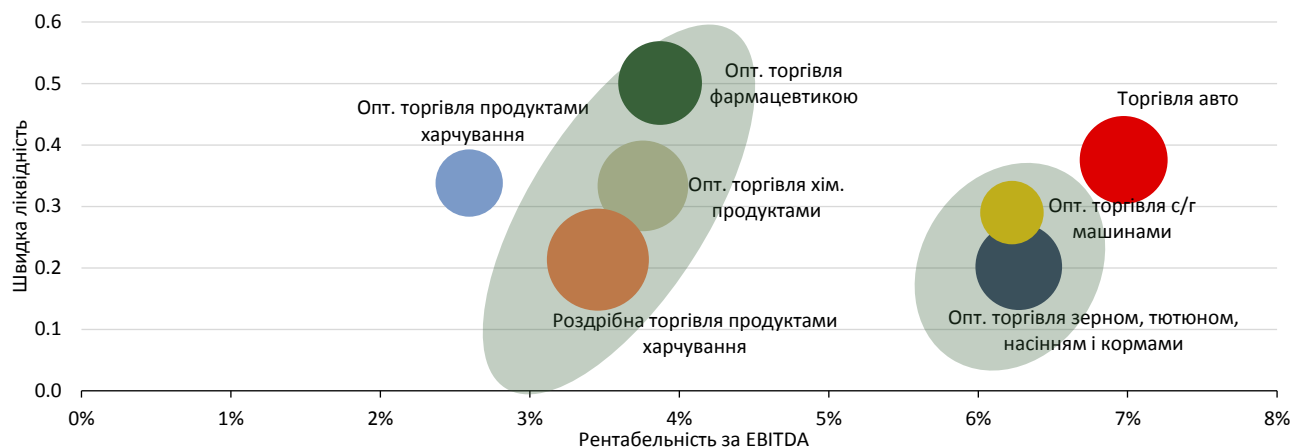
У секторі торгівлі цікавими є фармацевтичний та сільськогосподарський напрями, перспективи має торгівля продуктами харчування

Банки можуть зацікавитися кредитуванням потреб у робочому капіталі тих компаній торгівлі, яким притаманні помірна рентабельність та значення коефіцієнта швидкої ліквідності⁵ в діапазоні 20 – 50%. З огляду на ці метрики, платоспроможний попит на короткі кредити може з'явитися в торгівлі продуктами харчування, транспортом та с/г устаткуванням, фармацевтичною продукцією, добривами та сільгоспродукцією.

⁵ Показник швидкої ліквідності визначає здатність підприємства погашати короткострокові зобов'язання (в т. ч. кредити) за рахунок ліквідних активів та грошових коштів. Розраховується як відношення дебіторської заборгованості та грошових коштів до поточних зобов'язань підприємства

Швидка ліквідність та рентабельність за EBITDA, 2016 рік

Радіус круга залежить від оборотів відповідних галузей торгівлі.

Джерело: ДССУ, власні розрахунки

Зростають прибутки оптових торгівців фармацевтичною продукцією. Оптова торгівля промисловими хімікатами та добривами стає дедалі більш прибутковою. Світові ціни на цю продукцію продовжують зростати через подорожчання природного газу. Розвиток сільського господарства забезпечить зростання попиту на мінеральні добрива. Тож короткострокові кредити на придбання імпортних добрив можуть зацікавити трейдерів.

Торгівля зерном, тютюном, насінням та кормами розвивається завдяки збільшенню внутрішнього виробництва та сприятливим світовим цінам. Трейдери-експортери можуть збільшити товарообіг та прибутки, отримуючи від банків короткі кредити на закупівлю зерна у виробників.

Прибутки зростають також у торгівлі продуктами харчування завдяки поживленню внутрішнього попиту. Великі роздрібні мережі збільшують кількість магазинів. Цьому сприяє зростання пропозиції нової торговельної нерухомості. Великі міжнародні та національні ритейлери не потребують додаткового кредитування – банки мають розглянути можливості кредитувати розвиток невеликих регіональних мереж, що торгують товарами з нееластичним попитом.

Ринок нерухомості та пов'язані ризики

Пропозиція на ринку житла стрімко зростає, насамперед у столиці. Попит залишається обмеженим, тож на ринку накопичується надлишок. Якщо так триватиме надалі, то виникатимуть ризики для окремих забудовників. Іпотечне кредитування зростає швидким темпом, але через низку перешкод для розвитку його обсяги незначні, і не чинять значного впливу на попит. Для стимулювання попиту за допомогою іпотеки насамперед потрібно зняти юридичні перешкоди, зокрема полегшити стягнення заставного майна.

Пропозиція нового житла зростає високими темпами

За дев'ять місяців 2017 року в Україні в багатоквартирних будинках уведено в експлуатацію 4 млн кв. м житла, що на 35% більше, ніж за аналогічний період минулого року. Кількість дозволів на будівництво багатоквартирних будинків, виданих в Україні за півроку, виросла на 34% р/р. Тож високі темпи зростання житлового будівництва, імовірно, збережуться.

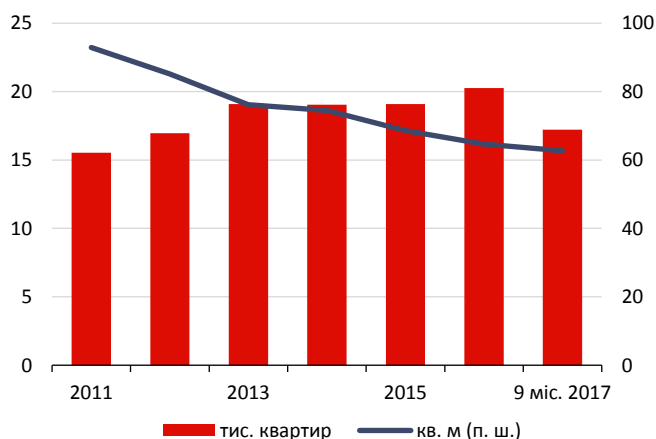
Тенденції галузі особливо чітко проявляються в столиці. У першому півріччі кількість новозбудованих квартир у Києві виросла майже вчетверо. Частково це зумовлено тим, що 10 червня цього року почали діяти нові, жорсткіші законодавчі вимоги до здачі в експлуатацію багатоквартирних будинків, тож багато забудовників намагалося оформити свої об'єкти до цієї дати, щоб здати їх за старими, звичними правилами. За дев'ять місяців 2017 року кількість новозбудованих квартир у Києві зросла на 65% р/р.

Середня площа новозбудованих квартир у Києві зменшилася з 65.8 кв. м у січні – вересні минулого року до 62.7 кв. м за дев'ять місяців поточного року. У структурі пропозиції нового житла надалі переважають однокімнатні квартири: їхня частка становила 53%.

Високі темпи приросту обсягу нового житла у столиці, імовірно, збережуться й за результатами року. Відсутність належного контролю за законністю будівництва та дотриманням містобудівних норм створюють підґрунтя для того, аби ця тенденція зберіглася й надалі.

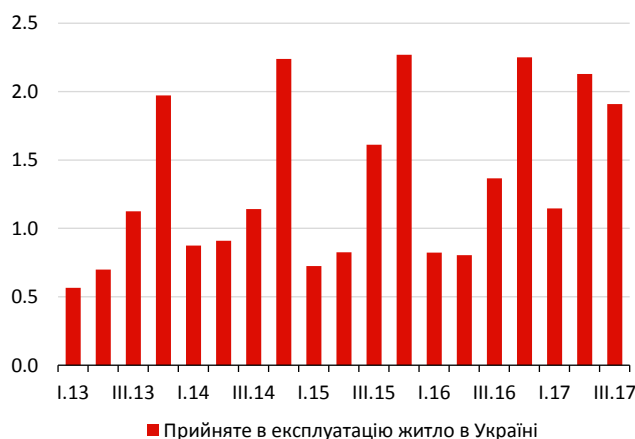
За даними консалтингової компанії City Development Solutions, за дев'ять місяців у столиці в продаж надійшло майже 40 тис. нових квартир різного ступеня готовності в 36 нових житлових комплексах та 52 нових чергах наявних комплексів, на кінець вересня бюджетний сегмент становив 67% первинного ринку столичного житла.

Кількість та середня площа нового житла в Києві

Джерело: Головне управління статистики в м. Києві

Пропозиція нового житла в Україні, млн кв. м

Джерело: ДССУ

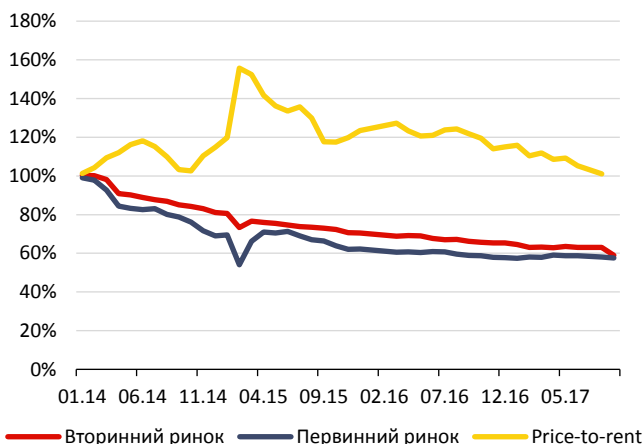

Ціни на житло продовжують знижуватися, наближуючись до критичних рівнів

Висока пропозиція житла визначає низхідну динаміку цін. У вересні середня ціна квадратного метра київського житла на вторинному ринку знизилася на 11% р/р у доларовому еквіваленті (на 16% р/р у еквіваленті євро). Великий вибір новозбудованих помешкань призводить до того, що серед покупців падає зацікавленість уживаним житлом, його ціна теж помітно знижується. На первинному ринку столичного житла у вересні ціни знизилися тільки на 1% р/р. Водночас у Львові первинний ринок втратив у ціні 4% р/р, в Одесі – 5% р/р. Тобто низхідний тиск на ціни на житлову нерухомість зберігається не тільки у столиці.

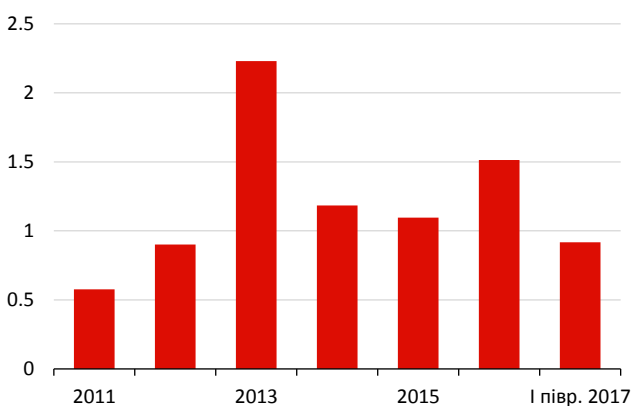
Разом зі зниженням цін на житло зростає собівартість будівництва. За оцінками Мінрегіонбуду, на 1 квітня 2017 року середня прогнозна собівартість квадратного метра житла в Києві становила 12 128 грн, а у 2018 році вона збільшиться до 14 340 грн. За даними ДССУ, у вересні ціни на будівельно-монтажні роботи в житлових будівлях виросли на 15.0% р/р. Зниження ринкової вартості житла та підвищення витрат на його будівництво призвели до того, що на сьогодні ціна практично досягла рівня собівартості. За даними пошукового сервісу Iup.ua, у вересні мінімальна ціна квадратного метра житлової нерухомості на первинному ринку столиці становила 14 500 грн. Знижуючи ціни в процесі конкуренції за покупця, забудовники дійшли до тієї межі, після якої нове будівництво стане збитковим, особливо в бюджетному сегменті. У таких умовах будівельні компанії намагаються скоротити витрати й собівартість, економлячи на матеріалах, проектних роботах, облаштуванні прибудинкових територій. Це призводить до зниження якості житла бюджетного сегмента.

Ціни на житло в Києві в доларовому еквіваленті, грудень 2013 року = 100%⁶

Джерело: агентства нерухомості, власні розрахунки

Кількість дозволів на будівництво багатоквартирних будинків, виданих в Україні, тис. шт.

Джерело: ДССУ

Попит залишається обмеженим

Попри те, що номінальні доходи українців зростають, платоспроможний попит досі обмежений. Зниження цін на житло в доларовому еквіваленті зробило його доступнішим лише для окремих категорій громадян, особливо тих, хто має суттєві заощадження в іноземній валюті чи отримує доходи, прив'язані до неї. Однак цього поки замало, щоб попит почав суттєво зростати.

У серпні середня вартість оренди квадратного метра житла в Києві в доларовому еквіваленті зросла на 15% р/р завдяки стабільно високому попиту на орендовані помешкання в столиці. Інвестиційна привабливість житлової нерухомості виросла не тільки для тих, хто готовий вкладати в нього гроші, сподіваючись на зростання цін у тривалій перспективі, а й тих, хто інвестує, щоб здавати в оренду. Ураховуючи потреби

⁶ Price-to-rent – співвідношення ціни житла та вартості його оренди. Розраховується за формулою $\frac{\text{Ціна кв. м}}{\text{Вартість оренди кв. м} \cdot 12}$

цього сегмента покупців, деякі забудовники пропонують повністю обладнані малогабаритні квартири. Зростанню інвестиційної привабливості нерухомості посприяло зниження дохідності інших інструментів, зокрема депозитів в іноземній валюті.

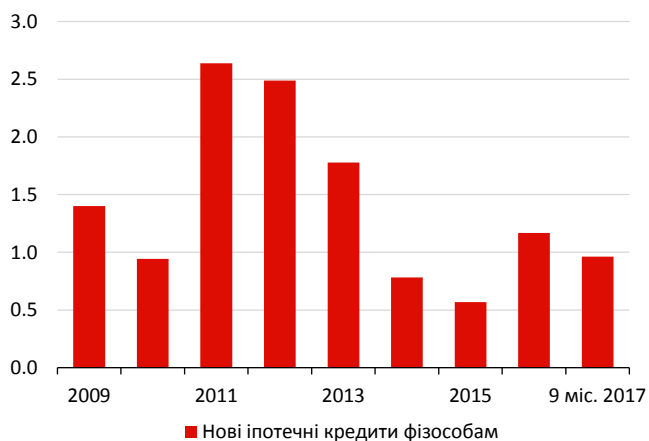
Іпотечне кредитування швидко зростає, але його обсяги незначні

У січні – вересні обсяг нових іпотечних кредитів фізичним особам становив 963 млн грн. Хоча це на 54% більше, ніж в аналогічному періоді минулого року, але такі обсяги не можуть суттєво вплинути на попит.

Іпотечні ставки поступово знижуються. Зараз вони становлять від 19% у гривні, якщо не брати до уваги партнерські програми банків із забудовниками. Імовірно, відсоток за іпотекою зменшуватиметься й надалі, але це не призведе до стрімкого розвитку іпотечного кредитування, позаяк основні перешкоди для цього лежать в іншій площині. Проблему валютних кредитів, виданих до кризи 2008 року, не вирішено, права кредиторів не захищено належним чином, права соціально вразливих позичальників теж. Відтак у платоспроможних банках понад 90% валютних іпотечних кредитів непрацюючі, понад 30% гривневих – також попри поживлення нового кредитування, здебільшого гривневого. Наслідок – коло банків, зацікавлених у іпотеці, не розширюється.

Без запровадження законодавчих змін іпотечне кредитування лишатиметься нерозвиненим. Забудовники обов'язково мають це враховувати під час планування своїх проектів. У такій ситуації банки повинні надалі консервативно оцінювати кредитоспроможність покупців житла, не знижуючи вимоги до LTV (Loan-to-value ratio, відношення основної суми кредиту до ринкової вартості забезпечення) та DSTI (Debt service-to-income ratio, відношення витрат на обслуговування кредиту до підтвердженого доходу). Також у разі ухвалення рішень про кредитування забудовників фінансовим установам важливо враховувати, що ринок столичного житла вкрай насичений.

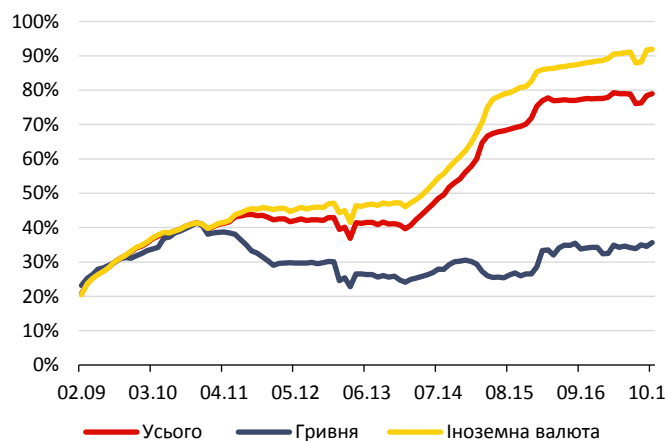
Обсяги іпотечного кредитування фізичних осіб, млрд грн*

* Без врахування фізичних осіб-підприємців, тільки за платоспроможними банками.

Джерело: НБУ

Частка NPL за іпотечними кредитами фізичних осіб

Джерело: НБУ

Надлишок житлової пропозиції породжує низку ризиків

Дисбаланс між попитом та пропозицією на ринку житла поки що не створює системних загроз для фінансової стабільності, оскільки будівництво фінансується за рахунок коштів інвесторів та забудовників з незначним залученням кредитних коштів. У той самий час зростають ризики окремих забудовників і відповідно окремих банків. Невелика кількість банків наражається на ризики ринку нерухомості, активно

кредитуючи забудовників та/або їх покупців. Надані фінансові звітності найбільших забудовників свідчать про запас міцності.

“Бульбашкою” вважається стрімке зростання цін на нерухомість, зумовлене ажіотажним попитом та доступністю іпотечних кредитів. На українському ринку житла склалася протилежна ситуація – ціни у доларовому та євровому еквіваленті знижуються кілька років поспіль через обмеженість попиту та малі обсяги кредитування.

Щоб надлишок на ринку житлової нерухомості поступово зменшувався, попит повинен активізуватися, а пропозиція – зростати не так швидко. Не варто вдаватися до радикальних заходів з обмеження пропозиції на кшталт запровадження мораторію на нове будівництво. Мораторій сприятиме зростанню цін, а значить, піде на користь слабким забудовникам і спекулянтам, які полюють за зростанням цін. Потрібно підвищувати вимоги до якості новозбудованого житла, посилювати захист покупців квартир у новобудовах та відповідальність за незаконну забудову, розробляти нову довгострокову стратегію містобудівного розвитку з фокусом на розбудові інфраструктури та дотриманні її всіма забудовниками.

Також важливо розвивати статистичну звітність про ринок житлової нерухомості, зокрема про ціни та кількість угод на первинному та вторинному ринках. Публікація статистичних даних належних кількості та якості дасть змогу приймати більш зважені рішення покупцям, забудовникам та банкам, що їх кредитують.

Домогосподарства та пов'язані ризики

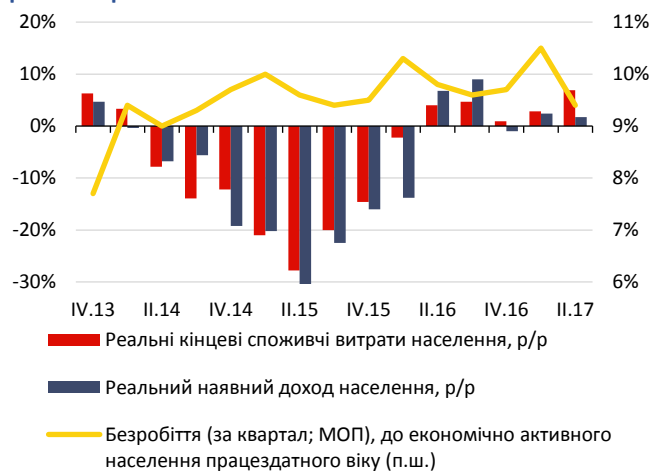
Темпи зростання реальних доходів домогосподарств залишаються низькими, проте перегляд заробітних плат та сповільнення інфляції повинні забезпечити їхнє підвищення у 2018 році. Загалом закредитованість населення низька: менше 10% осіб мають кредити. Боргове навантаження домогосподарств відносно наявних доходів знижувалося протягом минулих трьох років, проте за очікуваннями НБУ, почне зростати з наступного року. Банки активно відновлюють кредитування фізичних осіб, надаючи переважно незабезпечені споживчі кредити. Утім, вони поки не стали вагомим чинником споживання.

Реальний наявний дохід населення зростає, але повільно

У першому півріччі реальний наявний дохід зріс на 2.1% р/р, прискорившись з 0.3% у 2016 році. Основний фактор – двократне підвищення мінімальної зарплати (МЗП), що зумовило індексацію оплати праці у приватному секторі та бюджетній сфері. Зарплати лишаються основним джерелом доходів: у II кварталі їхня частка становила 47.1% (проти 40.9% у I кварталі 2015 року). Позитивно вплинув на доходи й перерахунок рівня соціальних допомог завдяки підвищенню прожиткового мінімуму.

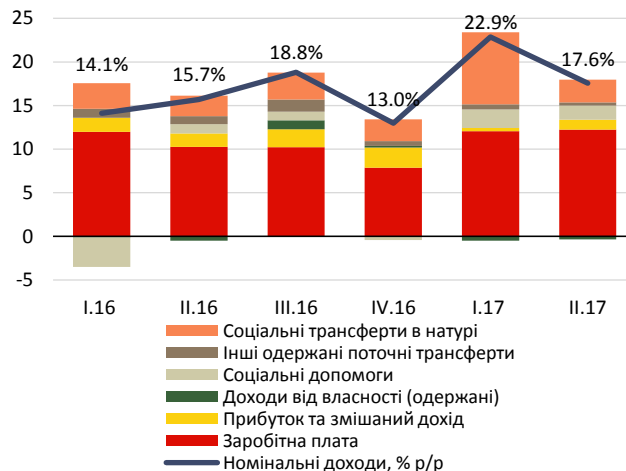
Зростання доходів населення збережеться завдяки подальшому перегляду мінімальних заробітних плат і підвищенню соціальних виплат. Зарплати в приватному секторі стрімко зростатимуть через жорстку конкуренцію за працівників. Якщо інфляція уповільниться відповідно до прогнозів, темпи зростання реальних доходів населення виростуть. У поєднанні з кращими споживчими настроями це сприятиме зростанню попиту на нові кредити. Разом з цим індексація зарплат створює додаткові інфляційні ризики, насамперед через канали збільшення споживчого попиту та зростання собівартості виробництв.

Зміна реальних доходів, споживчих витрат населення та рівня безробіття

Джерело: ДССУ

Фактори зростання номінальних доходів населення, в. п.

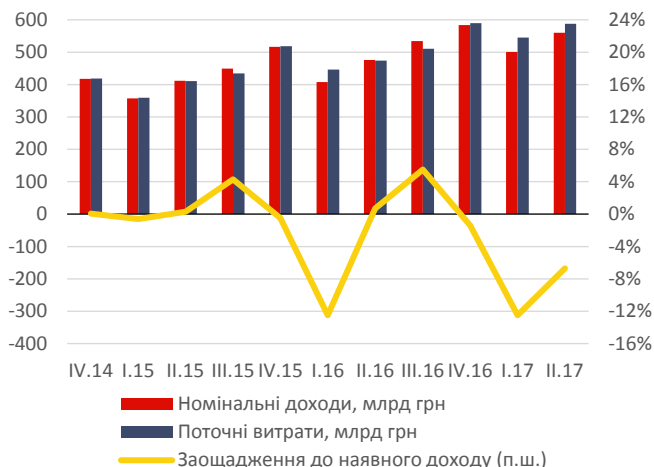
Джерело: ДССУ, власні розрахунки НБУ

Кредитування поки не стало вагомим фактором споживчих витрат

У 2017 році почало відновлюватися споживче кредитування. Але на сьогодні його вплив на рівень та динаміку споживчих витрат домогосподарств незначний. У II кварталі частка нових банківських кредитів (без урахування погашень) у споживчих витратах становила 5.0%. Водночас приріст залишків виданих споживчих кредитів (отримані кредити мінус погашені), який безпосередньо збільшує в населення обсяг коштів, відведених на споживання, становив 0.9% від споживчих витрат. Це низький показник, який не може мати значного впливу на рівень та динаміку споживання. Імовірно цей вплив надалі зростатиме, але найближчим часом не створюватиме ризиків для фінансової системи.

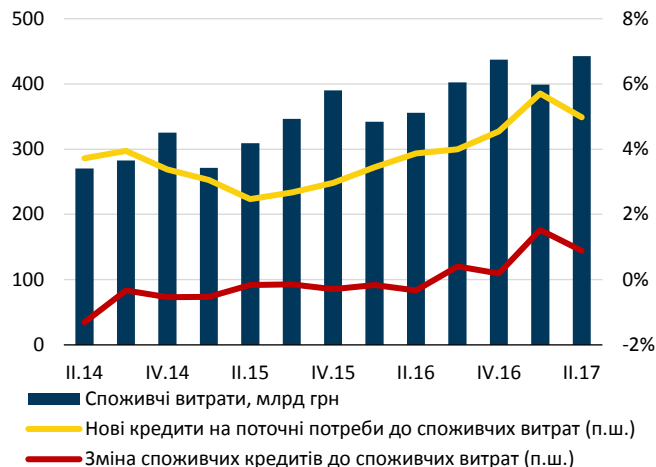

Схильність до заощаджень населення

Джерело: ДССУ, НБУ

Вплив банківського споживчого кредитування на споживання*

*Розраховано за даними платоспроможних банків.

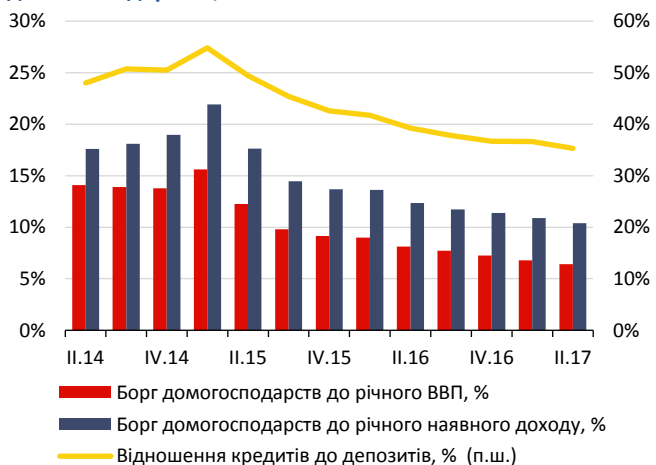
Джерело: ДССУ, НБУ

У першому півріччі сукупні заощадження домогосподарств зменшилися на 72 млрд грн. Понад половину цієї суми припадає на продаж населенням валюти: сальдо купівлі-продажу становило -40 млрд грн. Інший вагомий фактор – зростання боргів населення за житлово-комунальні послуги (+5.3 млрд грн).

Боргове навантаження населення зменшується

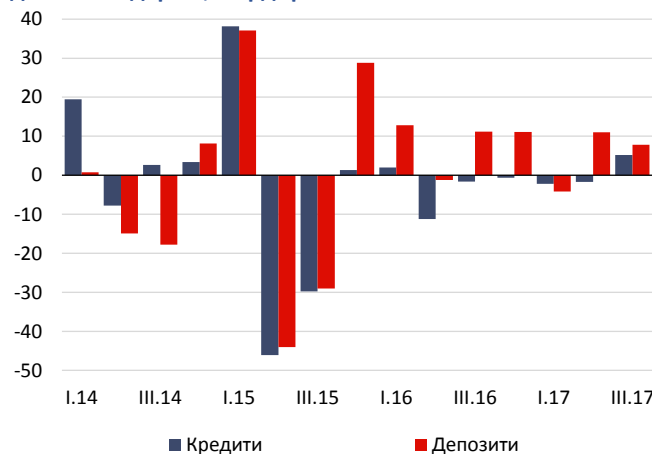
У першому півріччі заборгованість домогосподарств за банківськими кредитами зменшилася на 2.4%. Це відбулося переважно завдяки списанню банками старих проблемних кредитів. Обсяги нового кредитування населення поки невеликі. Сукупне боргове навантаження скоротилося з 7.3% ВВП (11.4% річного наявного доходу) на початок року до 6.4% ВВП (10.4%) на кінець першого півріччя. Відношення кредитів до депозитів населення (loan-to-deposit ratio, LtD) знижується протягом двох з половиною років, тобто запас депозитів зростає швидше, ніж портфель кредитів фізичним особам. Банки перерозподіляють кошти від заможних верств населення, які формують приплив депозитів, до груп з низькими доходами, що потребують кредитів на споживання.

Показники сукупного боргового навантаження на домогосподарства, %

Джерело: ДССУ, НБУ

Зміна залишків за кредитами та депозитами домогосподарств, млрд грн

Джерело: НБУ

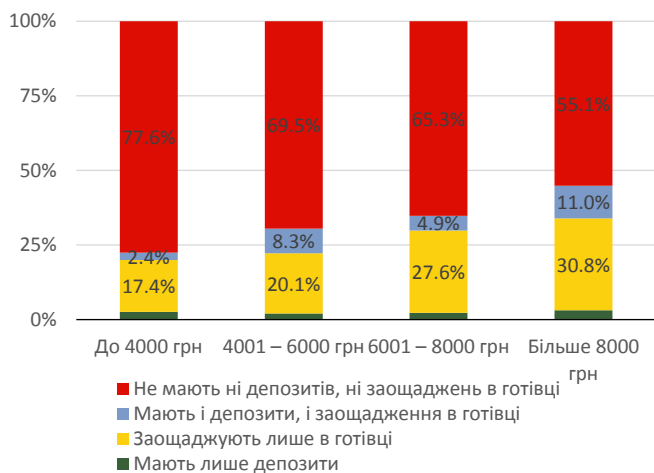
Охоплення населення кредитами та депозитами найнижче за останні 8 років

За результатами дослідження, проведеного компанією GfK Ukraine, наприкінці 2016 року фінансовий стан домогосподарств України був найслабшим за останні роки. Половина групи осіб із щомісячним доходом 8000 грн на людину і вище та дві третини

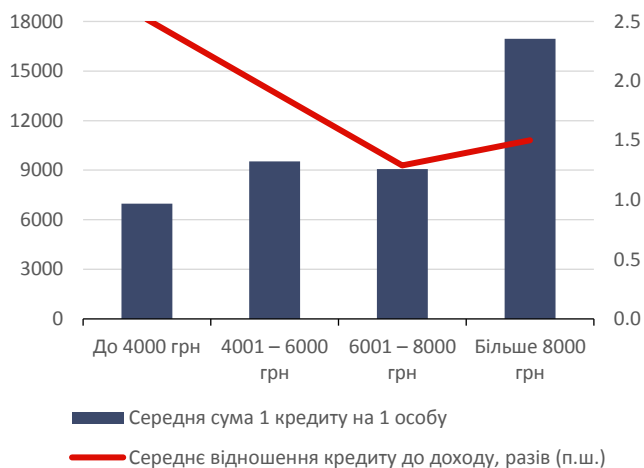
всіх інших не мали заощаджень. Частка осіб, які мали депозити, наприкінці 2016 року становила 3.4% населення – удвічі менше, ніж у піковому 2008 році. Водночас результати опитування свідчать про те, що депозитна база має потенціал зростання: понад 30% громадян із щомісячним доходом 8000 грн і вище заощаджують у готівці, але не мають депозитів.

Спроможність населення заощаджувати за групами доходу, 2016 рік

Джерело: GfK Ukraine

Боргове навантаження на осіб із кредитами*, 2016 рік, грн

*Особи, що мали банківські, або небанківські кредити на момент проведення опитування, або мали досвід використання кредитів менше двох років до моменту опитування.

Джерело: GfK Ukraine

Наприкінці минулого року частка осіб, які користуються банківськими та небанківськими кредитами, становила 8.8%. Це найнижче значення за останні 8 років: у 2008 році показник досяг максимуму 15.9%. Щоб задовольнити поточні потреби, домогосподарства з низькими доходами частіше використовують позики від приватних осіб, якщо мають таку можливість. За даними GfK Ukraine, лише 1.2% опитаних мали змогу зробити виплати за кредитами. Цей показник мав збільшитися у 2017 році завдяки підвищенню доходів населення та зниженню відсоткових ставок, але, ймовірно, все одно залишається дуже низьким.

Умови та ризики банківського сектору

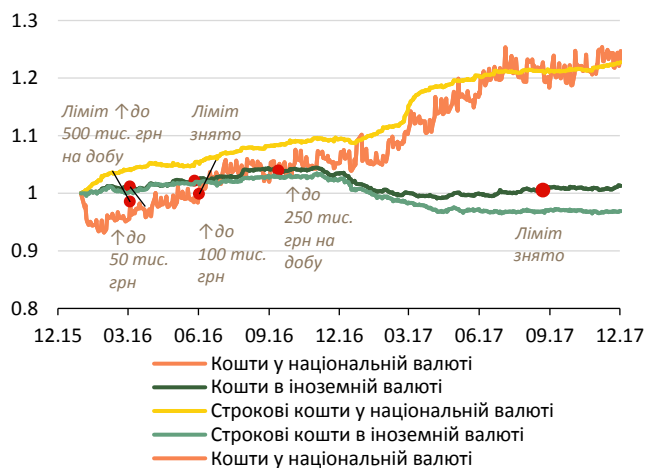
Фондування

У другому півріччі приплив депозитів населення помітно вповільнився. Натомість прискорився приплив валютних коштів корпорацій, в тому числі держпідприємств. У структурі зобов'язань банків домінують кошти населення та бізнесу, які поступово заміщують зовнішні запозичення. Така структура фондування підвищує ризик ліквідності, адже внутрішні ресурси здебільшого мають короткий термін. У 2018 році НБУ запровадить новий норматив ліквідності LCR, що створить банкам необхідні стимули подовжувати строки залучених депозитів.

У другому півріччі приплив депозитів населення уповільнився

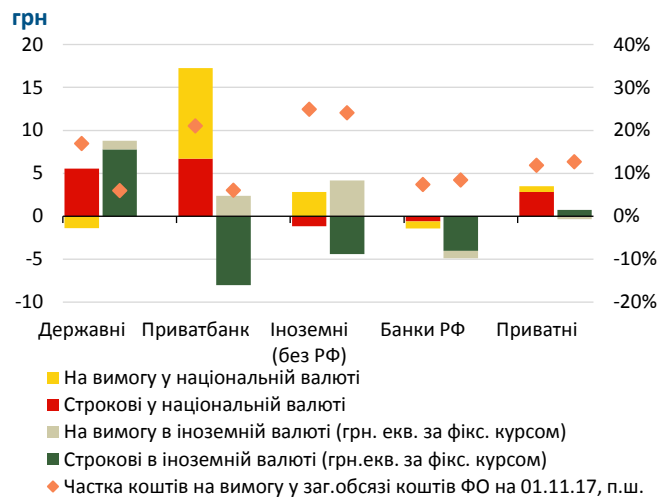
Від початку року вклади населення в гривні зросли на 13.0% (в іноземній валюті – зменшилися на 0.7%). Найвищий темп приросту зафіксований у II кварталі й становив +8.0% кв./кв. Відтоді приплив коштів уповільнився: протягом липня – жовтня депозити у гривні скоротилися на 0.02%, а депозити у іноземній валюті зросли на 0.4%. НБУ очікує, що депозити зростатимуть швидше. За весь 2018 рік загальний приріст коштів населення та бізнесу може становити близько 15%. Ключові фактори, від яких залежить тенденція, – зростання доходів домогосподарств і реального сектору та стан валютного ринку.

Динаміка коштів фізичних осіб, 100% = 01.12.2015

Джерело: НБУ

Приріст депозитів фізичних осіб за 10 місяців 2017, млрд грн

Джерело: НБУ

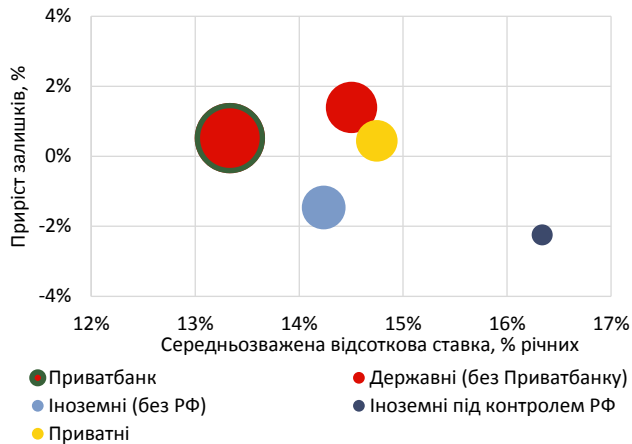
Населення досі надає перевагу державним банкам

У III кварталі фактор відсоткової ставки менше впливав на залучення строкових депозитів населення, ніж на початку року. Нормалізувавши роботу та стабілізувавши клієнтську базу після націоналізації, у серпні Приватбанк суттєво знизив відсоток за депозитами фізичних осіб. Інші державні банки також переглянули ставки в цьому сегменті. Незважаючи ні на що, саме Приватбанк був лідером у залученні нових коштів населення. Протягом липня – жовтня вклади фізичних осіб у банках іноземних груп знизилися на 3%: ці фінустанови надалі пропонують найнижчі на ринку ставки за депозитами. Банки під контролем РФ продовжували втрачати клієнтів, незважаючи на суттєво вищі від середніх відсоткові ставки.

Починаючи із серпня, відсоток за валютними депозитами практично перестав знижуватися. Ставки перебувають на історично низькому рівні (3.7% за 12-місячними депозитами в доларах), потенціал для подальшого падіння майже вичерпано. Гривневі ставки не знижуються з жовтня. Після того, як НБУ вперше підвищив облікову ставку на 1 в. п. до 13.5% наприкінці жовтня, банки збільшили відсоток за короткими депозитами, а ставки за довгими вкладками практично не змінювали. Тенденція зниження депозитних ставок може відновитися тільки після того, як зменшаться інфляційні ризики, що загрожують підвищенням облікової ставки.

Протягом III кварталу ставки державних банків за коштами держкомпаній і місцевих органів влади були не менші, ніж відсотки за вкладом фізичних осіб. Високі ставки в цьому сегменті – результат конкуренції винятково між держбанками. Така процентна політика створює значні ризики для їхньої прибутковості.

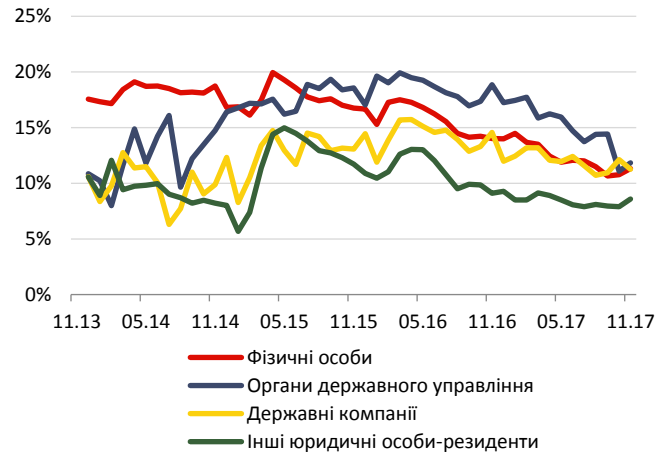
Залежність зміни обсягів строкових депозитів фізичних осіб у гривні* від відсоткової ставки у III кварталі 2017

*Площа круга відповідає обсягу нових депозитних угод за квартал.

Джерело: НБУ

Ставки за новими депозитними договорами у гривні, % річних

Джерело: НБУ

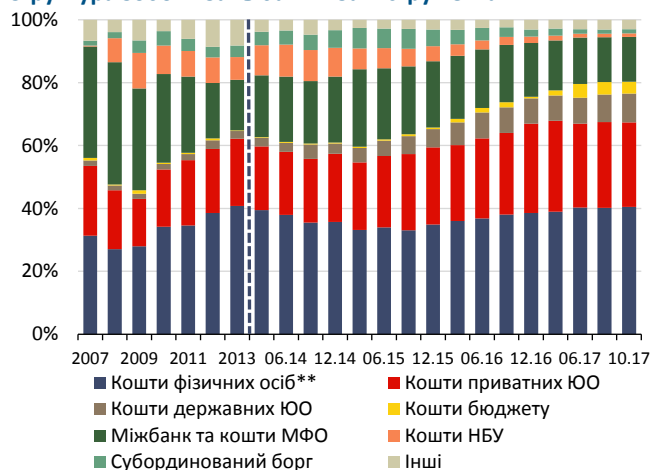
Продовжує зростати частка пасивів, залучених на внутрішньому ринку

Частка коштів населення та бізнесу у фондуванні продовжує зростати: на початок IV кварталу вона перевищувала три чверті всіх зобов'язань банків. Питома вага вкладів домогосподарств повернулася до докризових значень (40.5% на кінець жовтня). Частка коштів корпорацій за останні 4 роки зросла в півтора раза до 36.0%, водночас залишки на рахунках державних компаній збільшилися в 3.4 раза та нині становлять 9.2% усіх зобов'язань банків. У результаті фінансової децентралізації значно зросли кошти місцевих бюджетів і на початок IV кварталу становили 15 млрд грн. Ще 29 млрд грн перебувало на рахунках центральних органів влади у держбанках (кошти від спецконфіскації). Частка коштів НБУ в зобов'язаннях сектору зменшилася до 1.1%. Банки продовжили повертати зовнішні запозичення або конвертувати їх у капітал. У підсумку на кінець жовтня кошти від нерезидентів становили 17.7% сукупних зобов'язань банківського сектору, що на 6.1 в.п. менше, ніж на початку року. Таким чином банки надалі переорієнтовуються із зовнішніх джерел фондування на внутрішні.

Із збільшенням частки внутрішніх джерел у фондуванні підвищується ризик ліквідності, адже складові внутрішніх ресурсів – кошти населення, бізнесу, бюджетів, міжбанк – переважно дуже короткі. Понад 70% своїх зобов'язань банки залучають на період до трьох місяців, кошти на вимогу перевищують 40%. На сьогодні єдине джерело довгострокових ресурсів для банківської системи – це кредити міжнародних фінансових організацій, але на них припадає менше 10% зобов'язань банків.

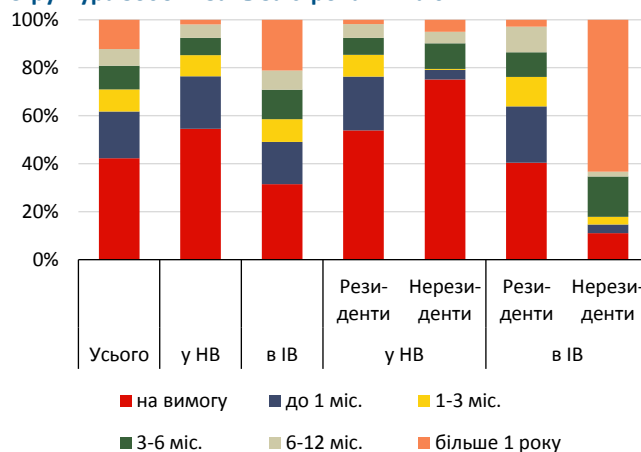
Структура зобов'язань банків за інструментами*

* З нарахованими відсотками, ** у тому числі ощадні (депозитні) сертифікати.

Джерело: НБУ

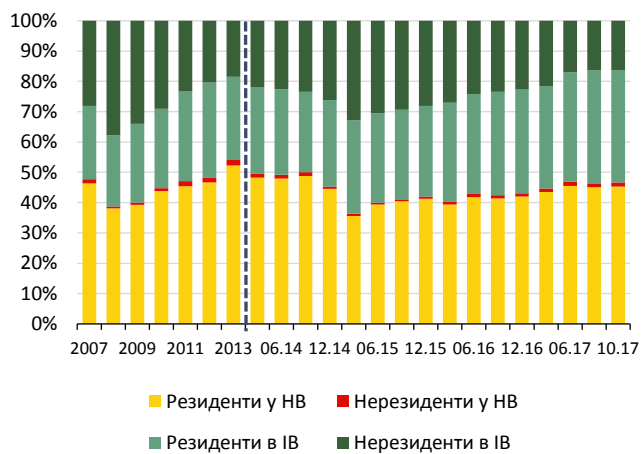
Структура зобов'язань за строками на 01.11.17

Джерело: НБУ

Короткий термін банківських зобов'язань створює необхідність у тому, щоб банки краще управляли ліквідністю та тримали певну частину активів у високоякісних ліквідних інструментах на випадок впливу коштів. Щоб задовольнити цю потребу, НБУ запроваджує LCR – новий норматив ліквідності, що забезпечить стійкість банків до шоків ліквідності (див. вставку [“LCR – новий норматив короткострокової ліквідності”](#)).

Валютна структура зобов'язань банків

Джерело: НБУ

Частка валютних балансових активів та фондування у зобов'язаннях за групами банків на 01.11.2017

*У тому числі ощадні депозитні сертифікати.

Джерело: НБУ

Тенденції кредитування

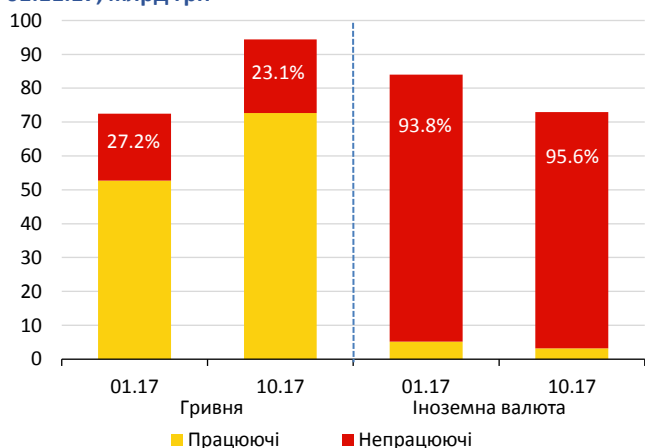
Банки почали відновлювати кредитування з роздрібного сегменту – споживче кредитування стрімко зростає. Темпи приросту кредитів населенню високі, але на сьогодні абсолютні обсяги кредитування не створюють системних ризиків. Вплив небанківського фінансового сектору на роздрібне кредитування та споживання незначний. Якщо поточні темпи зростання споживчого кредитування збережуться, невдовзі ризики можуть помітно зрости. У такому разі НБУ робитиме жорсткішими стандарти оцінки кредитних ризиків та вживатиме макропруденційних заходів, щоб обмежити темпи зростання кредитів. НБУ рекомендує банкам уже зараз консервативно підходити до оцінювання ризиків за споживчими кредитами. Корпоративне кредитування уперше пошавилося у III кварталі 2017 року після понад трирічної перерви. Очікується, що протягом 2018 року воно набиратиме обертів завдяки відновленню платоспроможності бізнесу.

Кредитування фізичних осіб стрімко зростає

У 2017 році вперше від початку кризи значно збільшився портфель кредитів фізичним особам. На кінець жовтня валові кредити у гривні зросли на 29.4% р/р, а чисті – на 37.5% р/р⁷. Зростали всі складові, крім кредитів на придбання та будівництво нерухомості. Утім, враховуючи скорочення валютних кредитів, сумарний приріст портфеля був значно меншим і склав 5.1%.

Протягом перших десяти місяців валові гривневі кредити зросли на 20.0 млрд грн, а валютні – зменшилися на 13.3 млрд грн в еквіваленті. Частка непрацюючих кредитів у гривні помітно скоротилася, а от якість валютних погіршилася. На сьогодні практично всі кредити домогосподарствам у валюті проблемні.

Валові кредити фізичним особам (із ФОП)* станом на 01.11.17, млрд грн

* У всіх банках, що подавали звітність.

Джерело: НБУ

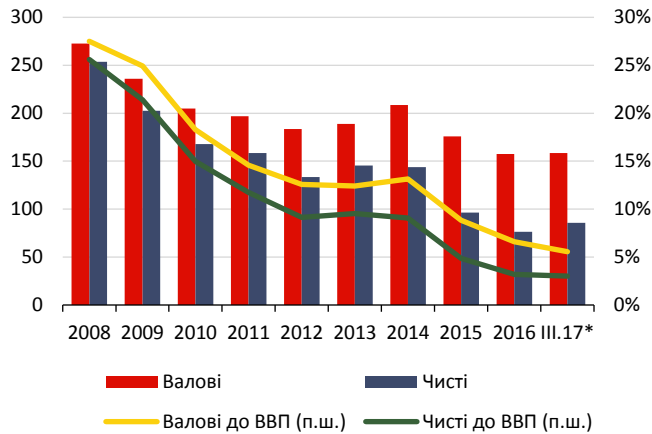
Відношення валових кредитів населенню до ВВП становить менше 6%, а чистих – близько 3%. За рівнем проникнення роздрібного кредитування Україна на одному з останніх місць в Європі. Між розвитком кредитування населення та його доходами існує тісний зв'язок, тож низький ступінь проникнення кредитів в Україні цілком прогнозований. Непрацюючі іпотечні кредити, що були видані до кризи 2007 – 2008 років, становлять понад половину поточного роздрібного портфеля. Вони – наочний доказ того, що може статися, коли кредитна активність не відповідає рівню доходів позичальників.

⁷ У цьому розділі всі оцінки зроблені для банків, що були платоспроможними станом на 01.10.17.

У 2017 році зростання гривневого кредитування населення розпочалося з номінальної складової – перенесення на баланс Приватбанку позабалансових кредитів за схемою P2P-кредитування. У I кварталі кредити населенню зросли на 5.8 млрд грн, з них дві третини – результат вказаного перенесення. Протягом останніх 12 місяців банки масово виходили на ринок роздрібногo кредитування. 12 банків почали нарощувати кредитування, з них 4 належать до першої 10-ки за розміром активів. У номінальному численні чисті гривневі кредити населенню платоспроможних банків перевищують докризовий рівень.

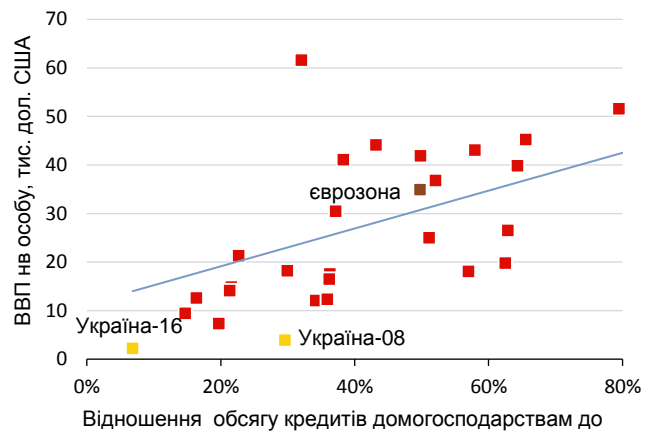
Кредити фізичним особам, млрд грн

* До прогнозного ВВП на 2017 рік.

Джерело: НБУ, ДССУ

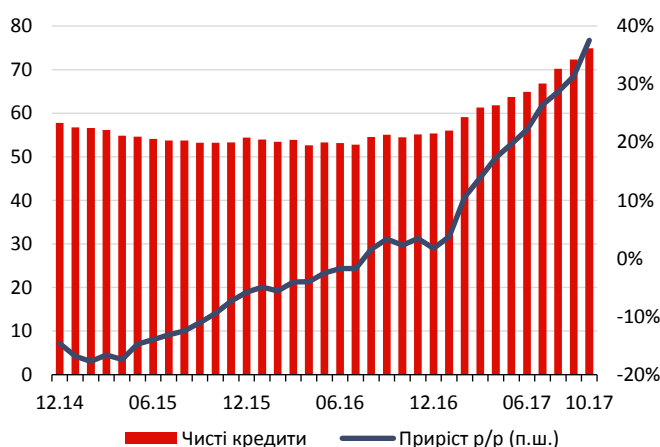
Проникнення споживчого кредитування та ВВП на особу у країнах Європи

Джерело: ЄЦБ, СБ, МВФ, Євростат, НБУ

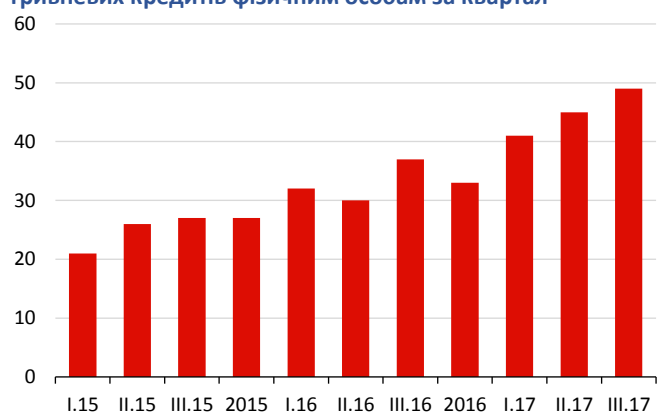
Зростання в банків зацікавленості кредитуванням населення зумовлене відновленням попиту та суттєво вищою дохідністю роздрібних кредитів, ніж корпоративних. У жовтні середньозважена ставка за такими кредитами у гривні становила 29.1% річних, ефективна ставками за короткими позиками на поточні потреби часом перевищує 40%.

Чисті кредити фізичним особам у гривні, млрд грн

Джерело: НБУ

Кількість банків*, що збільшили портфель споживчих гривневих кредитів фізичним особам за квартал**

* З 88 банків, що були платоспроможні на 01.10.17.

** Без нарахованих відсотків.

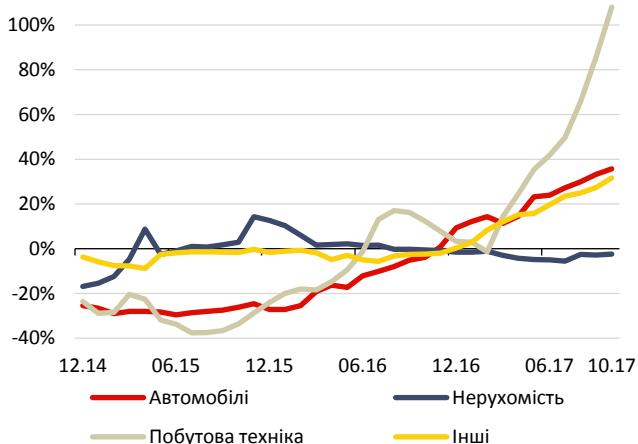
Джерело: НБУ

За темпами зростання серед складових гривневих роздрібних кредитів лідирують кредити на побутову техніку⁸. У жовтні їхній обсяг виріс на 108% р/р. Інші види зростають також дуже швидко: +36% р/р за автомобільними та +32% р/р за іншими. Кредити на нерухомість надалі скорочуються у валюті та гривні.

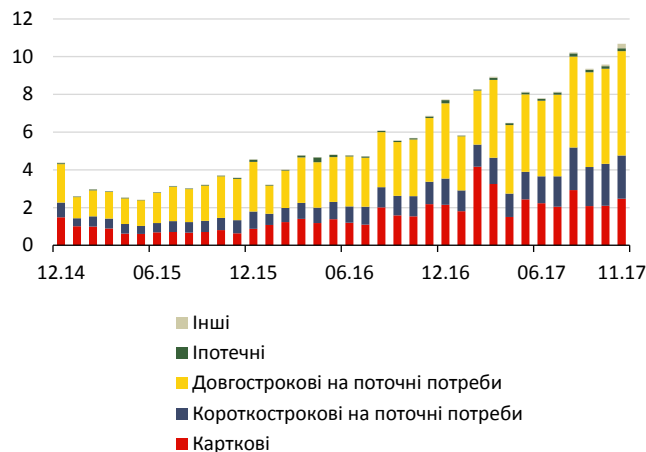
⁸ Купівля побутової техніки, аудіотехніки, фотоапаратури та обладнання для оброблення інформації.

Динаміку споживчого кредитування визначають Приватбанк та іноземні банки

Першими почали відновлювати роздрібне кредитування вітчизняні приватні банки, у яких гривневий портфель за два роки зріс на 59%, а у річному обчисленні – на 46% станом на кінець жовтня. Утім, їхня частка ринку незначна, тож вони не стали найбільшими кредиторами населення, а забезпечили лише п'яту частину номінального приросту роздрібною портфеля у річному обчисленні.

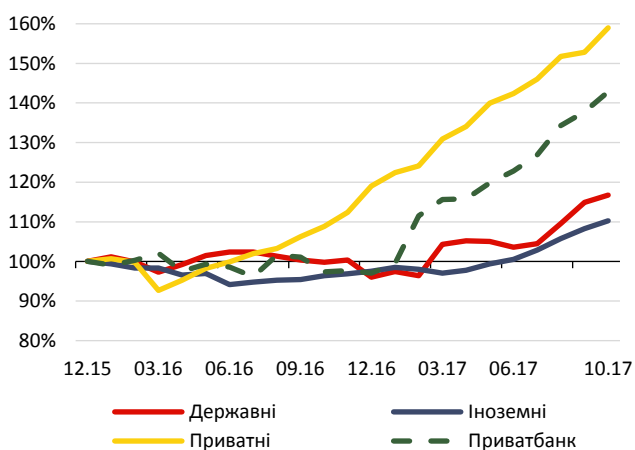
Зміна гривневих кредитів фізичним особам за складовими, р/р

Джерело: НБУ

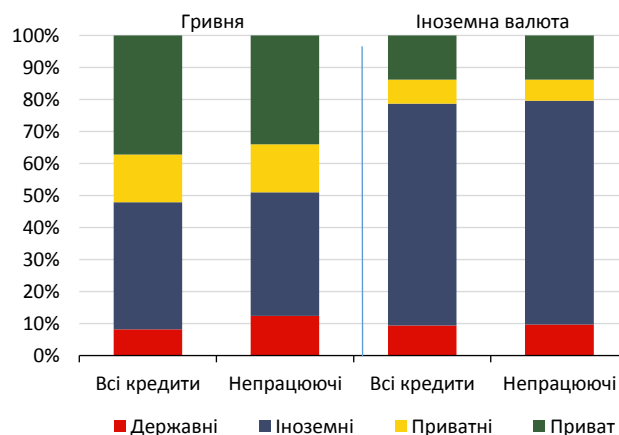
Нові кредити фізичним особам за цілями, млрд грн

Джерело: НБУ

У 2017 році Приватбанк був найактивнішим: +47% р/р, цьому сприяло перенесення на баланс кредитів за схемою P2P. Приватбанк забезпечив понад половину зростання гривневих кредитів банківської системи, бо займає значну частку ринку та має високі темпи зростання. Головний канал – карткові кредити. Найпізніше долучилися до кредитування населення інші державні банки та установи з іноземним капіталом: +17% та +14% р/р відповідно. Але навіть за відносно помірних темпів зростання іноземні банки забезпечили 22% номінального приросту гривневих кредитів.

Кредити фізичним особам у гривні за групами банків, 2015=100%

Джерело: НБУ

Структура кредитів фізичним особам за групами банків станом на 01.11.17

Джерело: НБУ

Банкам слід консервативно оцінювати ризики споживчого кредитування

На сьогодні банківське та небанківське споживче кредитування не є суттєвим чинником приватного споживання. Приріст портфеля банківських кредитів у гривні забезпечує лише близько 1% загального приватного споживання. Внесок небанківського кредитування набагато менш суттєвий: приріст виданих кредитів мізерний, хоч обсяги видачі значні. Відтак споживче кредитування на сьогодні практично не впливає на споживчу інфляцію та поточний рахунок платіжного балансу.

НБУ не бачить підстав негайно обмежувати споживче кредитування. Але зважаючи на темпи його зростання, незабаром воно може почати створювати системні ризики для фінансового сектору. Споживче кредитування залишатиметься в фокусі уваги НБУ, двічі на рік регулятор оцінюватиме стан ринку та пов'язані ризики. За необхідності НБУ зробить жорсткішими правила оцінки кредитного ризику банків за такими позиками або впровадить макропруденційні заходи, щоб обмежити зростання споживчих кредитів. Банки дізнаються про відповідні зміни завчасно. НБУ враховує, що жорсткі обмеження у банківському сегменті спровокують стрімкіший розвиток слабо регульованого небанківського споживчого кредитування (так званого тіньового банкінгу).

НБУ пропонує до уваги банків такі рекомендації:

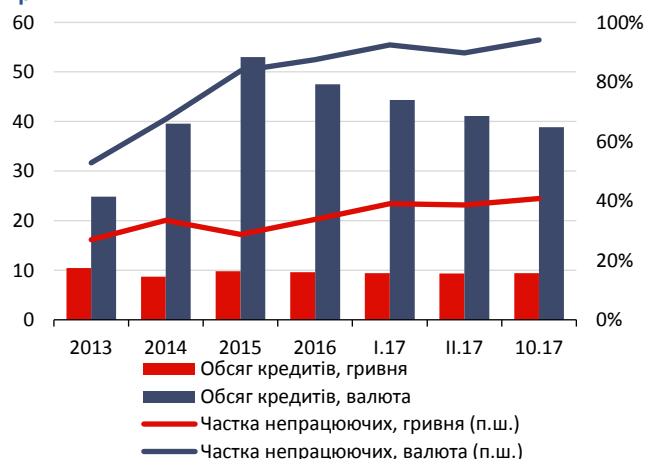
- Консервативно оцінювати кредитні ризики за портфелями споживчих кредитів. Опитування банків (див. вставку [“Результати опитування банків про можливі збитки відповідно до вимог МСФЗ 9”](#)) показало, що розкид оцінок ймовірностей дефолтів (PD) та втрат у випадку дефолтів (LGD) серед банків украї високий. У 2018 році НБУ проведе аналіз причин таких розбіжностей.
- Регулярно тестувати ефективність внутрішніх скорингових моделей, що оцінюють платоспроможність фізичних осіб.
- Повністю виконувати Закон України «Про споживче кредитування», надавати повну інформацію про умови кредиту та реальну відсоткову ставку.
- Коректно відображати доходи від споживчого кредитування, забезпечити, щоб нараховані та фактично отримані доходи максимально співпадали в часі.
- Диверсифікувати портфель споживчих кредитів за продуктами, напрямками, регіонами тощо.

Обсяги нового кредитування купівлі та будівництва нерухомості поки незначні

Єдиний сегмент, де кредити скорочувалися – операції з нерухомістю та земельними ділянками (мінус 2.4% р/р у гривні та мінус 20.5% в іноземній валюті в доларовому еквіваленті). Кредитування покупців житла поживляється, банки співпрацюють із забудовниками, пропонують пільгові ставки за партнерськими програмами, але списання, погашення та реструктуризація безнадійної заборгованості досі переважає.

Основною перешкодою для відновлення кредитування нерухомості опитані НБУ банки вважають дефіцит платоспроможних позичальників з офіційно підтвердженими доходами. Також високі відсоткові ставки та юридичні ризики, зокрема недоліки законодавства та судової практики, що перешкоджають своєчасній реалізації застави у випадку, коли боржник не виконує зобов'язань (детально див. вставку у попередньому Звіті [“Іпотечне кредитування: починається відновлення”](#)).

Кредити на купівлю та реконструкцію нерухомості, млрд грн

Джерело: НБУ

Покриття резервами кредитів на купівлю та реконструкцію нерухомості

Джерело: НБУ

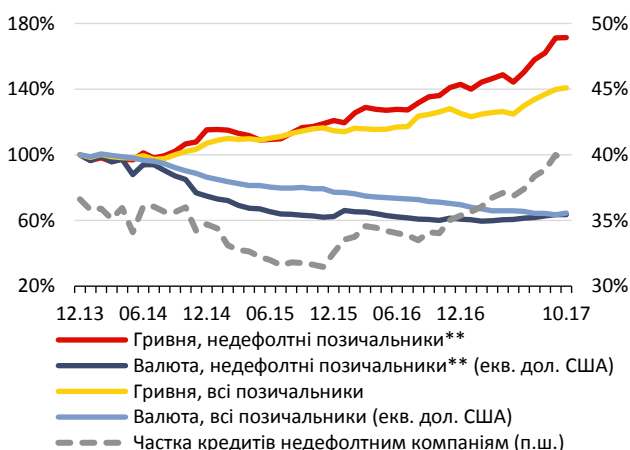
Почалося відновлення корпоративного кредитування

Нового корпоративного кредитування майже не було від початку кризи до другого півріччя 2017 року. Банки видавали нові кредити в основному за раніше відкритими кредитними лініями, бо зосередилися на очищенні балансів від проблемних боргів. Кредити в основному були короткострокові, у тому числі на декілька днів для покриття касових розривів.

У III кварталі тенденція змінилася. Обсяги нових кредитів почали перевищувати списання, продаж і погашення старої заборгованості. Тож за три квартали вплив валютних кредитів (-0.7 млрд дол. США) був компенсований зростанням гривневих (+32.1 млрд грн). Це сталося вперше за останні три роки.

Позитивний момент у тому, що збільшено кредитування приватного вітчизняного бізнесу з-поза переліку топ-40 бізнес-груп. Саме воно склало понад половину приросту гривневих кредитів бізнесу у III кварталі. Поки що йдеться переважно про короткі кредити. Від початку року банки розширювали кредитування насамперед клієнтів, які мають стійкий фінансовий стан та не допускали дефолтів⁹. Тенденція посилилася у III кварталі, відтак портфель банків зараз на 40% складається із кредитів таким боржникам (у розпал кризи показник становив 31%).

Кредити великим підприємствам*

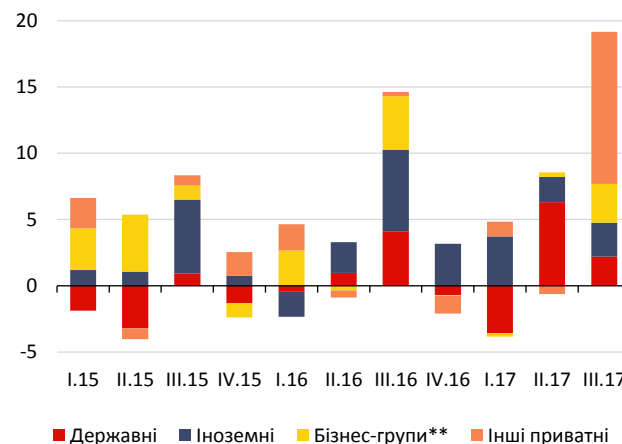

* Кредити суб'єктам господарювання із заборгованістю понад 2 млн грн у платоспроможних банках, крім Приватбанку.

** Кредити підприємствам, що не допускали дефолтів у 2014 - 2017 роках.

Джерело: НБУ

Зміна заборгованості за гривневими кредитами в розрізі груп боржників – нефінансових корпорацій, млрд грн*

* У банках, що були платоспроможні на 01.10.17, за виключенням Приватбанку.

** Топ-40 бізнес-груп.

Джерело: НБУ

Пожвавлюється валютне кредитування бізнесу

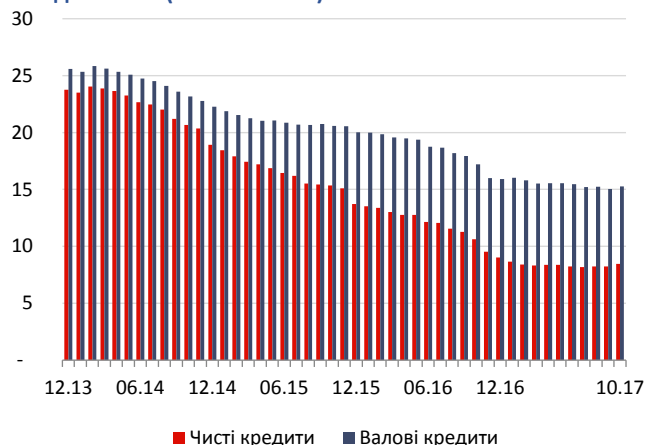
З початку кризи валові та чисті валютні кредити скоротилися удвічі та утричі відповідно до 15.3 та 8.5 млрд дол. США у еквіваленті. У 2017 році нове кредитування бізнесу у валюті поживалося. Через це за 10 місяців валові та чисті кредити у валюті скоротилися тільки на 4.1 % та 6.3%, хоч обсяги продажів та списань непрацюючих кредитів були високими протягом року.

Причини поживлення валютного кредитування подібні до докризових: значна різниця між ставками у гривні та валюті з одного боку та відсутність значних девальваційних очікувань – з іншого. Банки мають дешеву валютну ліквідність та зацікавлені збільшувати валютне кредитування. Крім цього, з 2017 року НБУ скасував норму, за якою нестача або відсутність валютної виручки в позичальника з валютним кредитом була ознакою підвищеного ризику позичальника під час розрахунку кредитного ризику. На сьогодні під час оцінки класу позичальника та ймовірності дефолту має значення в першу чергу реальний фінансовий стан боржника.

⁹ Підприємства I-III категорії якості за старою класифікацією (Постанова 23) та класів 1-9 відповідно до постанови 351.

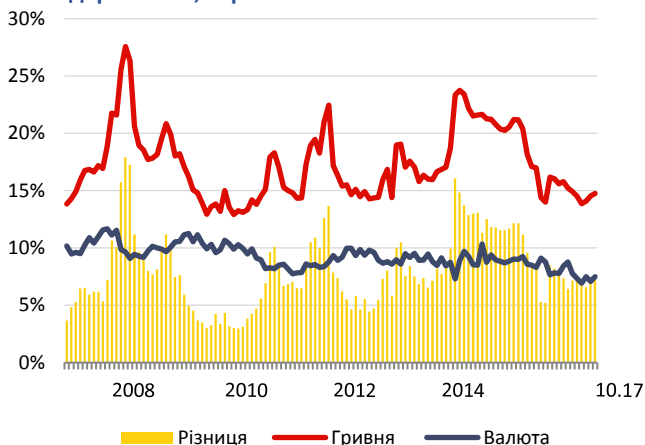

Динаміка валютних кредитів суб'єктам господарювання*, млн дол. США (в еквіваленті)

* У банках, що були платоспроможні на 01.10.17.
Джерело: НБУ

Відсоткові ставки за кредитами суб'єктам господарювання, % річних

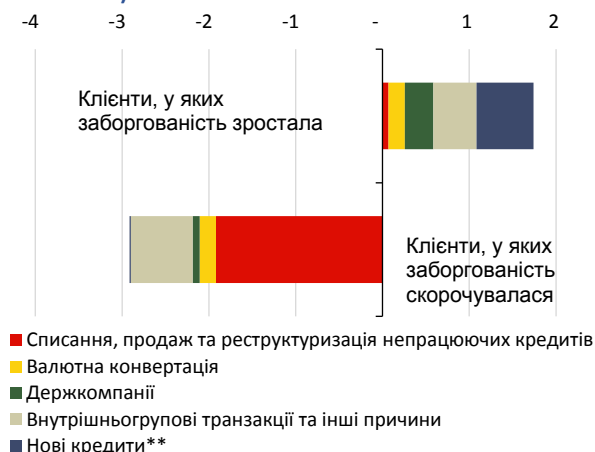

* У всіх банках, що подавали звітність.
Джерело: НБУ

Банкам слід більш зважено ставитися до ризиків валютного кредитування

Якість валютних кредитів бізнесу нижча, ніж гривневих навіть після значних списань та конвертацій валютних боргів у гривню. На 1 листопада 2017 року частка непрацюючих корпоративних кредитів у валюті та гривні становила 56% та 32% (без урахування Приватбанка) відповідно. Аналіз валютних позичальників свідчить, що апетит банків до валютного ризику досі високий. З 1.2 млрд дол. США нових валютних кредитів приватному бізнесу та держмонополіям, що їх банки видали за 9 місяців 2017 року, лише 30.9% було надано компаніям, що мають валютну виручку, та ще 13.9% – підприємствам альтернативної енергетики, тарифи яких прив'язані до євро. Якщо економічні умови погіршаться, решта кредитів може опинитися в зоні ризику несплати через нестачу коштів або труднощі з купівлею валюти.

Зміна валютних кредитів суб'єктам господарювання у січні-вересні 2017 року за складовими*, млрд дол. США (в еквіваленті)

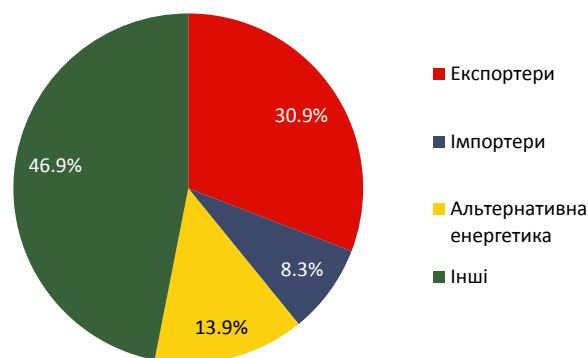

* У банках, що були платоспроможні на 01.10.17; за даними форми 613.

** Кредити ідентифікуються як нові, якщо у 2016 році найменші залишки були більші ніж учетверо нижчі за поточні.

Джерело: НБУ

Розподіл нових валютних кредитів суб'єктам господарювання за видами діяльності, 9 місяців 2017

Кредитні ризики

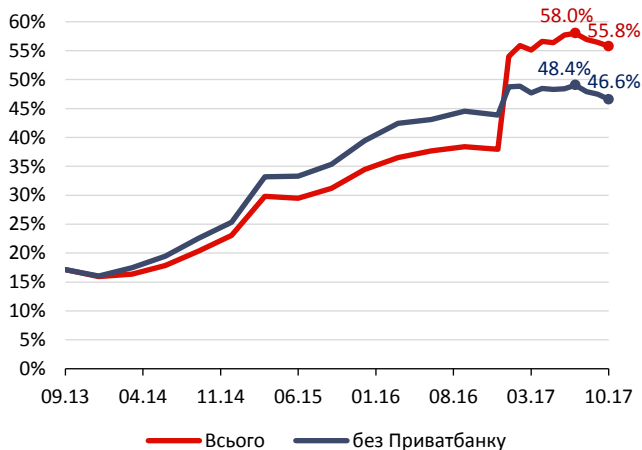
Частка непрацюючих кредитів поступово знижується після досягнення історичного максимуму 58% у липні. Найбільше помітний прогрес за кредитами фізичним особам в національній валюті завдяки розгортанню нового кредитування. Якщо економіка зростатиме, якість кредитного портфеля помірно покращуватиметься, проте обслуговування більшості непрацюючих кредитів уже ніколи не відновиться. Банки мають прискорити розчистку балансів шляхом продажу та списання непрацюючих кредитів. Процес пришвидшиться, якщо буде ухвалено закон “Про діяльність з управління заборгованістю”. Протягом першого півріччя 2018 року НБУ зобов’яже банки подати плани роботи із проблемною заборгованістю. З метою постійного моніторингу якості активів та забезпечення стійкості банківського сектору до макроекономічних шоків НБУ впроваджує щорічну оцінку банків, що серед іншого передбачає стрес-тестування.

Частка непрацюючих кредитів почала скорочуватися

Запровадження Постанови №351 та перехід банківської системи на міжнародну практику визначення non-performing exposures/loans (NPE/NPL) дали змогу оцінити реальний рівень непрацюючих кредитів в Україні. Їхня частка виявилася найбільша у світовій практиці за всю історію спостережень.

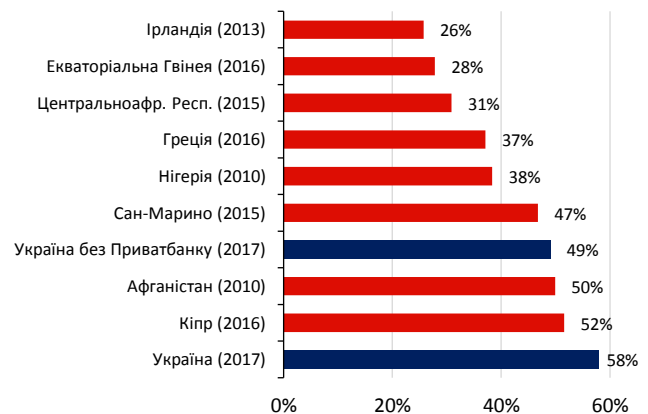
За останні три місяці частка непрацюючих кредитів знизилася на 2.2 в. п. головним чином завдяки поступовому розгортанню нового кредитування. Найсуттєвіше скоротилися частки за валютними кредитами бізнесу (на 3.4 в. п.) та гривневими кредитами населенню (на 1.3 в. п.) Збільшення споживчого кредитування дало змогу підвищити якість портфеля роздрібних кредитів, а продаж банками непрацюючих валютних кредитів бізнесу – портфеля корпоративних кредитів.

Частка непрацюючих кредитів в Україні, %

Джерело: НБУ

Країни з найбільшими історичними максимумами частки NPL, %

Джерело: МВФ (індикатори фінансової стійкості), НБУ

Критерій несплати понад 90 днів став визначальним при визнанні дефолту

У перші місяці після запровадження Постанови №351 банки визначали дефолтних позичальників за ознаками, здебільшого не пов’язаними з прострочкою оплати боргу. Тому банківська спільнота нарікала, що регулятор запровадив занадто жорсткі критерії визначення неспроможності боржника виконувати зобов’язання перед банком. Проте з часом велика кількість позичальників, визнаних дефолтними від самого початку, справді перестали обслуговувати борги. Тож частка кредитів, прострочених на понад 90 днів, зростала, й на сьогодні становить майже 80% всіх непрацюючих кредитів. Це доводить, що інші ознаки дефолту ефективні.

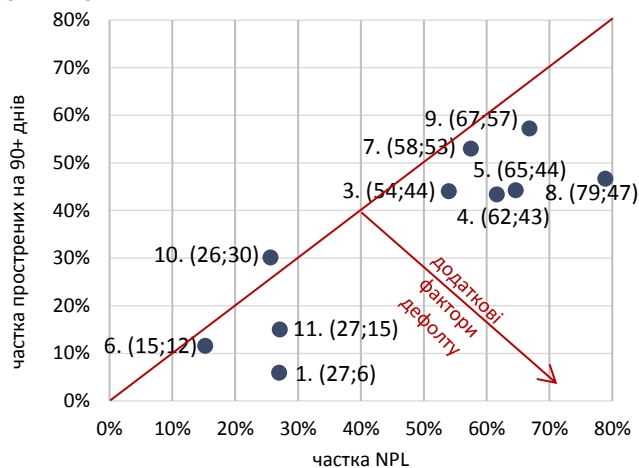

Хоча прострочка на понад 90 днів стала головним критерієм для визначення непрацюючих кредитів у цілому по банківській системі, існують галузі, для яких додаткові фактори дефолту переважають. Ідеться про кредити сільському господарству (78% кредитів непрацюючі за додатковими критеріями) та видобуванню (52%). Для сільського господарства ключовий критерій дефолту – реструктуризація боргу з прощенням його частини або капіталізацією відсотків, не сплачених протягом 90 днів. Для добувної промисловості – реструктуризація боргу, що стала наслідком фінансових труднощів боржника.

Структура NPL¹⁰, наданих суб'єктам господарювання, за критеріями визнання дефолту

Непрацюючі та прострочені на понад 90 днів кредити, на 01.11.2017

Позначення: 1. Сільське господарство; 2. Добувна промисловість; 3. Харчова промисловість; 4. Металургія та виробництво готових металевих виробів; 5. Машинобудування; 6. Постачання е/е, газу, води та поводження з відходами; 7. Інші види промисловості; 8. Будівництво та нерухомість; 9. Торгівля; 10. Транспорт та телекомунікації; 11. Інші ВЕД. В дужках рівні (NPL; 90+)%.

Джерело: НБУ

Джерело: НБУ

Зростання економіки не може повністю вирішити проблему непрацюючих кредитів

Якщо базовий макроекономічний прогноз НБУ¹¹ реалізується, якість кредитних портфелів банків підвищуватиметься. Але за розрахунками НБУ, відновлення проблемних кредитів не стане масовим, навіть якщо економічні умови значно покращаться. Водночас якість валютних кредитів фізичним особам та гривневих кредитів бізнесові практично не зміниться. Якщо ж економіка відновлюватиметься повільно, а курс гривні знижуватиметься, наявний портфель проблемних кредитів практично не буде відновлюватися, залишаючись джерелом системних ризиків.

За розрахунками НБУ, частка непрацюючих валютних кредитів фізичним особам зростатиме й наблизатиметься до 100%. Водночас якість гривневих кредитів зростатиме. Якість авто- та інших кредитів – відновлюватиметься до докризових показників.

Прийняття закону “Про діяльність з управління заборгованістю” дасть змогу суттєво знизити частку непрацюючих кредитів

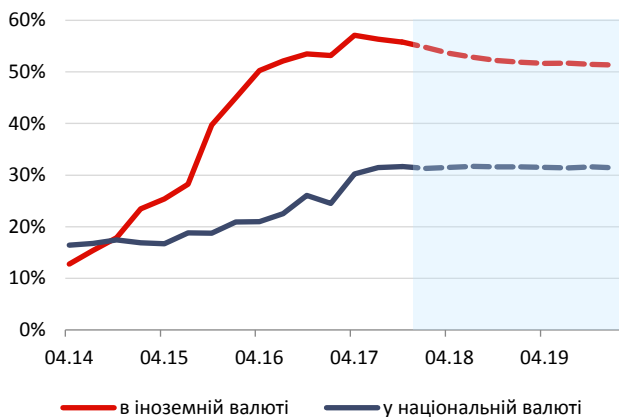
У 2017 році банки почали активніше працювати з проблемними боргами, здебільшого списуючи їх та продаючи з дисконтом. Реструктуризовано заборгованості кількох великих бізнес-груп, які вже здатні обслуговувати борги, хоча й за нижчими ставками, ніж до кризи. Однак через неефективність судової системи на сьогодні стягнення забезпечення за проблемними кредитами неможливе або потребує вкрай багато часу. Тож реструктуризація, продаж, списання поки залишаються основними інструментами для розчищення балансів банків від непрацюючих кредитів.

¹⁰ Графіки побудовані на статистиці найбільшої (від 2 млн грн) заборгованості суб'єктів господарювання, що становить біля 98% від загального портфелю непрацюючих кредитів наданих суб'єктам господарювання.

¹¹ Інфляційний звіт за жовтень 2017 р.

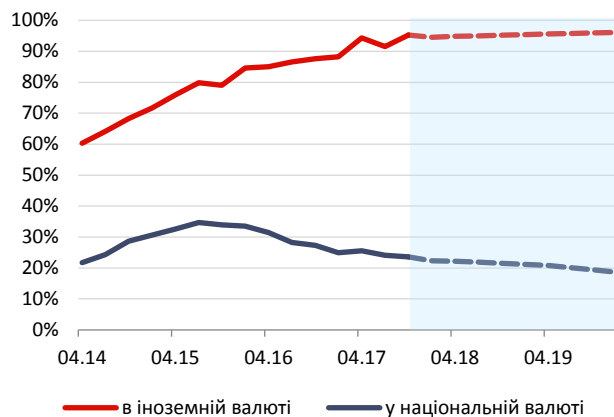
У листопаді за підтримки ЄБРР НБУ розробив законопроект “Про діяльність з управління заборгованістю”. Відповідно до його положень, банки зможуть продавати проблемні борги спеціалізованим компаніям з управління заборгованістю, що повинні відповідати жорстким вимогам до розміру статутного капіталу та джерел фінансування й матимуть обмежені можливості залучати кошти фізичних осіб. Такі компанії безпосередньо вестимуть переговори з боржниками, щоб урегулювати проблемні питання та умови сплати боргів. Ухвалення закону дасть змогу банкам швидше розчищати баланси від проблемних кредитів та покращить їхній фінансовий стан.

Частка непрацюючих кредитів¹² суб'єктам господарювання, %

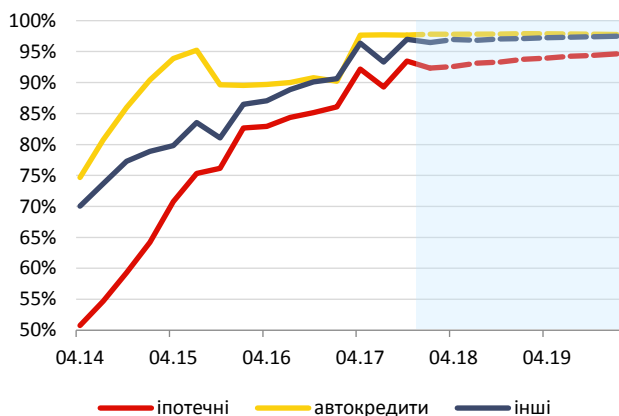
Банки (без Приватбанку)¹³ платоспроможні на 01.11.17.
Джерело: НБУ

Частка непрацюючих кредитів фізичним особам, %

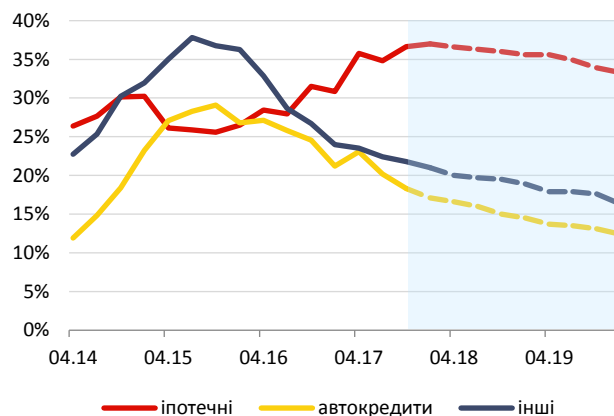
Банки платоспроможні на 01.11.17.
Джерело: НБУ

Частки непрацюючих кредитів фізичним особам в іноземній валюті за цілями залучення, %

Джерело: НБУ

Частки непрацюючих кредитів фізичним особам у національній валюті за цілями залучення, %

Джерело: НБУ

Покращується якість працюючих корпоративних і роздрібних кредитів

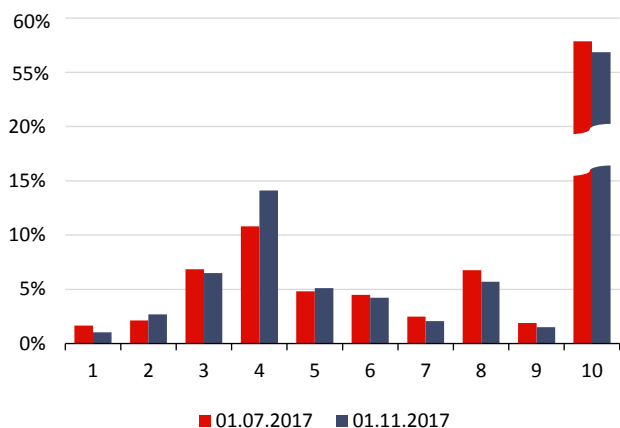
У III та IV кварталах 2017 року зменшилися частки кредитів, що потрапляють у високі (гірші) класи позичальників. Це стосується і корпоративних, і роздрібних портфельів. Для кредитів населення ключовий фактор – нові позики: майже всі вони на момент видачі потрапляють у 1-й клас, найкращий. Для кредитів бізнесу підвищення якості – наслідок покращення фінансового стану позичальників. Суттєво зросла частка 4-го класу, для якого імовірність дефолту становить 4 – 6%. Поступово знижується частка 8-го класу, до якого позичальники часто потрапляють через ознаки високого кредитного ризику: одночасне перевищення співвідношення боргу до чистого доходу (>2.5x) та до EBITDA (>7.0x).

¹² Тут і далі прогнозовані частки NPL позначено пунктиром.

¹³ На цьому графіку поточні та прогнозовані рівні NPL наведено без даних Приватбанку.

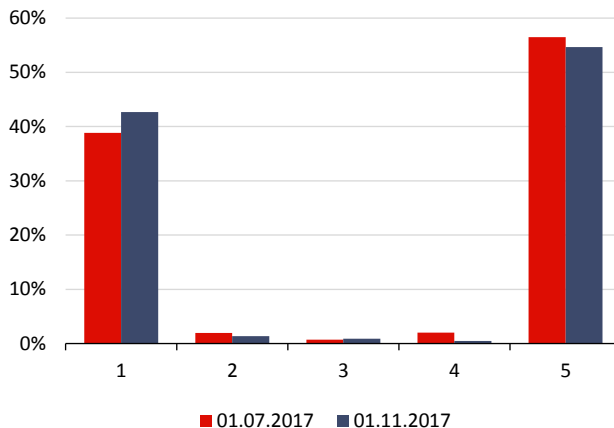
Розподіл кредитів суб'єктам господарювання за класами

Банки платоспроможні на 01.11.17.

Джерело: НБУ

Розподіл кредитів фізичним особам за класами

Банки платоспроможні на 01.11.17.

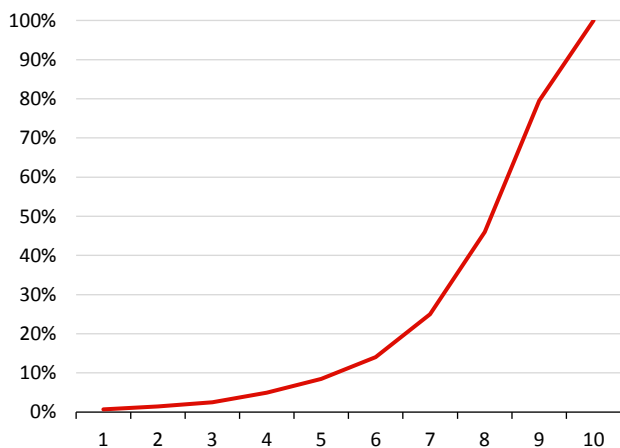
Джерело: НБУ

НБУ оновлює модель для оцінювання ймовірностей дефолту позичальників

Відповідно до вимог НБУ, банки мають оцінювати кредитний ризик суб'єктів господарювання передовсім на основі логістичної моделі. НБУ періодично оновлюватиме модель та власну оцінку ймовірностей дефолту, щоб урахувати зміни економічних умов. Перше оновлення відбудеться протягом першого півріччя 2018 року. У новій версії моделі, яку НБУ невдовзі запропонує банкам для ознайомлення, передбачено такі принципові зміни:

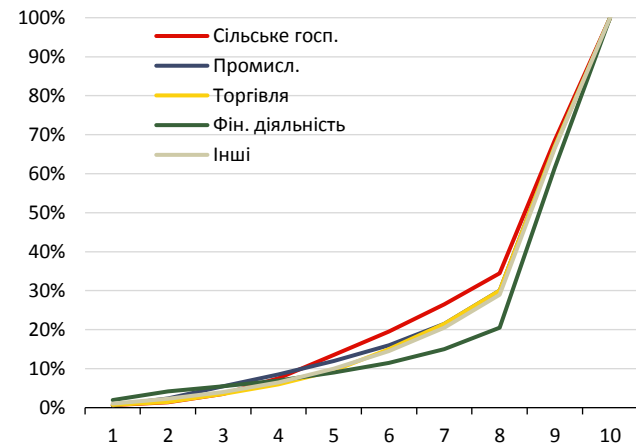
- компанії буде поділено за видами економічної діяльності на 5 груп замість поточних чотирьох. Групи "сільське господарство", "промисловість", "торгівля" збережуться, із групи "інші" буде виокремлено "фінансову діяльність";
- на основі нових даних звітності позичальників буде переглянуто перелік фінансових коефіцієнтів, використовуваних у логістичній моделі для розрахунку інтегрального показника боржника – юридичної особи;
- буде удосконалено підхід до визначення ймовірності дефолту (PD). Кожен вид діяльності матиме окрему шкалу ймовірностей дефолту. Це дасть змогу точніше оцінювати кредитні ризики, адже конкретні банки можуть спеціалізуватися на тій чи іншій галузі.

Діюча шкала ймовірностей дефолту (PD) за класами

Джерело: НБУ

Нові шкали ймовірностей дефолту (PD) за класами

Джерело: НБУ

Аналіз НБУ показує, що нова модель має вищу точність прогнозування ймовірності дефолту. Застосування оновленого підходу може дещо зменшити обсяг кредитного ризику для окремих банків, насамперед тих, хто належно оцінював його.

Протягом 2017 року НБУ проводив аналіз коректності оцінки банками кредитного ризику позичальників. Метою було упевнитися, що банки правильно розуміють принципи та вимоги нового положення і послідовно застосовують їх на практиці. За результатами аналізу буде внесено окремі уточнення до положень Постанови №351. Надалі НБУ здійснюватиме щорічну безвиїзну верифікацію кредитного ризику банками.

Також, починаючи з 2018 року, НБУ запроваджує щорічне стрес-тестування з метою оцінити стійкість банків до економічних шоків (детальніше у вставці [“Запровадження щорічного стрес-тестування \(оцінювання стійкості\) банків”](#)).

Вставка: Оцінка кредитного ризику відповідно до МСФЗ 9 та Постанови НБУ¹⁴

У 2018 році почне діяти Міжнародний стандарт фінансової звітності №9 “Фінансові інструменти” (МСФЗ 9). Він передбачає розрахунок втрат за кредитами за принципом очікуваних збитків. Українські банки продовжать також оцінювати кредитний ризик (пруденційні резерви) відповідно до Постанови №351. Запровадження Постанови №351 із 2017 року спонукало банки переоцінити якість кредитного портфеля за принципом очікуваних збитків, а тому перехід на МСФЗ 9 в більшості випадків не матиме значного впливу на рівень регулятивного капіталу фінансових установ.

З 1 січня 2018 року запрацює Міжнародний стандарт фінансової звітності №9 “Фінансові інструменти” (МСФЗ 9). Під час розроблення цього стандарту враховано основні недоліки його попередника – МСБО 39, серед яких розрахунок резервів лише за фактом знецінення активів, що постійно призводило до запізнілого та неповного визнання банками втрат за активами. Після переходу до нового стандарту, обсяги сформованих за активами резервів краще відповідатимуть дійсним кредитним ризикам.

Основна новація МСФЗ 9 – перехід до принципу визначення обсягу резервів відповідно до концепції очікуваних збитків. Це призведе до суттєвого одноразового зростання рівня резервів після запровадження стандарту. Для активів, за якими з моменту виникнення не сталося значного зростання кредитного ризику, резерви формуватимуть із урахуванням очікуваних збитків (expected credit loss – ECL) на горизонті 12 місяців. Це означає, що на момент видачі кредитів, банки повинні будуть закладати в розрахунок можливі (не нульові) втрати від погіршення якості кредиту на горизонті 12 місяців. Кредити, для яких кредитний ризик суттєво виріс, буде зарезервовано з огляду на ймовірність втрат протягом усього строку кредитування. Це зробить їх оцінку консервативнішою.

Таким чином МСФЗ 9 передбачає три етапи оцінювання активу:

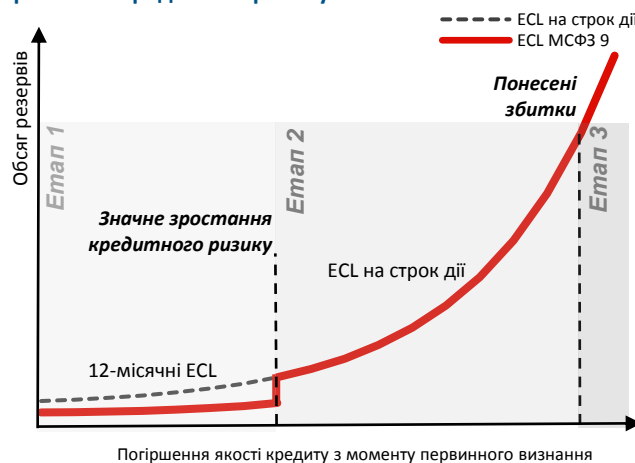
- 1) при первинному визнанні до суттєвого зростання кредитного ризику (оцінюються ECL на горизонті 12 місяців);
- 2) після факту суттєвого зростання кредитного ризику (ECL на строк дії активу);
- 3) знецінення (ECL на строк дії активу).

При цьому очікувані втрати за кредитом визначаються з урахуванням прогнозованих макроекономічних умов та фаз економічного циклу. Оцінка проводиться за принципом “момент часу” (point in time, PiT), тобто змінюється, залежно від макроекономічних очікувань: підвищується в періоди економічного спаду і знижується на фазі підйому. Для того, щоб під час розрахунку ECL належним чином визначити ймовірність неповернення коштів за принципом PiT, банк має брати до уваги всю доступну інформацію, яку можна зібрати без надмірних зусиль, зокрема про макроекономічні умови. Зважаючи на природну невизначеність майбутніх макроекономічних умов, банк повинен розробляти можливі сценарії розвитку подій та задавати ймовірність настання кожного з них. Цей підхід називається сценарним.

Етапи резервування залежно від фактів зростання кредитного ризику або знецінення активу

Збільшення кредитного ризику від первісного визнання			
	Етап 1	Етап 2	Етап 3
Вид кредитів	Без ознак суттєвого зростання кредитного ризику	З ознаками суттєвого зростання кредитного ризику	Факт знецінення активу (понесені збитки)
Горизонт ECL	12 місяців	Строк дії кредиту	
Нарахування процентних доходів	За ефективною ставкою на балансову вартість до вирахування резерву		За ефективною ставкою на балансову вартість після вирахування резерву

Джерело: НБУ

Зміна горизонту визначення ECL за МСФЗ 9 після значного зростання кредитного ризику

Джерело: IASB

МСФЗ 9 не пропонує чіткого визначення події суттєвого зростання кредитного ризику. Єдина чітко вказана умова – прострочка понад 30 днів, але банк може її спростувати, якщо обґрунтує, що якість кредиту не змінилася. За аналогією, подія дефолту теж має єдину чітку ознаку, визначену стандартом, – прострочку понад 90 днів, але її також можна спростувати. Повний перелік можливих критеріїв повинен обирати банк із огляду на внутрішні стандарти ризик-менеджменту.

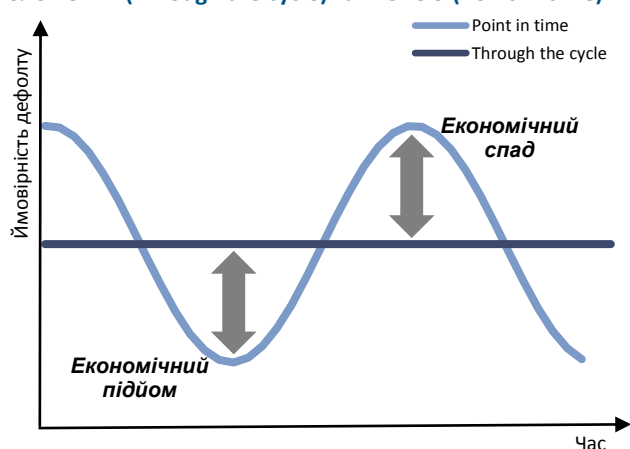
¹⁴ Постанова Правління НБУ від 30.06.2016 №351 “Про затвердження Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями”.

МСФЗ 9 також визначає нові підходи до нарахування процентних доходів. На діючі кредити їх нараховують на валову вартість активу за ефективною ставкою як до суттєвого зростання кредитного ризику, так і після нього. Натомість на знецінені активи процентні доходи нараховують вже на чисту вартість після вирахування резервів.

Із 2017 року в Україні діє “Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями” (далі – Положення), затверджене Постановою №351. Цим Положенням запроваджено правила визначення кредитного ризику (пруденційних резервів), в основі яких закладено принцип очікуваних збитків. Попри спільність принципу оцінки кредитних збитків, між Положенням і МСФЗ 9 існує низка відмінностей:

- положення встановлює оцінку ймовірності дефолту за принципом “through the cycle” (ТТС), тобто в основу розрахунку покладено усереднений показник ймовірності дефолту протягом економічного циклу, незалежно від поточних макроекономічних умов та очікувань. Натомість згідно з МСФЗ 9 ймовірність розраховуватиметься за принципом РІТ на основі наявної інформації про фазу економічного циклу;

Різниця підходів до визначення рівня PD відповідно до Положення (Through the cycle) та МСФЗ 9 (Point in time)

Джерело: НБУ

- згідно з Положенням горизонтом прогнозування події дефолту є наступні 12 місяців незалежно від якості активу. Водночас МСФЗ 9 передбачає застосування двох різних горизонтів: для активу, за яким не було факту суттєвого зростання кредитного ризику, збитки визначаються на горизонті 12 місяців, а для активу, за яким такий факт мав місце, – на увесь період до закінчення його терміну дії;
- стандарт визначає необхідність застосування сценарного підходу. При оцінці кредитного ризику відповідно до Положення подібні сценарії не розробляються та не оцінюються;
- Положення встановлює єдину формулу розрахунку рівня кредитного ризику: $CR = PD \times LGD \times EAD$. Тобто кредитний ризик залежить від ймовірності дефолту (PD) та втрат у разі дефолту (LGD). Натомість МСФЗ 9 передбачає, що на основі наявної інформації банк має визначити розмір очікуваних збитків шляхом співвіднесення приведеної вартості контрактних та очікуваних платежів, при цьому не обов'язково розкласти їх величину на такі компоненти як ймовірність дефолту і втрати в разі дефолту;
- у Положенні визначено низку безумовних підстав для визнання дефолту боржника, до яких належить прострочка на понад 90 днів. Натомість МСФЗ 9 чітко визначає лише умову визнання дефолту, але передбачає можливість її спростувати, якщо для цього існують належні підстави. Тож банк повинен приймати рішення про настання дефолту на основі внутрішніх стандартів ризик-менеджменту.

Запровадження МСФЗ 9 забезпечить меншу чутливість рівня резервів до поточної фази економічного циклу, ніж при МСБО 39. Утім збережеться вірогідність, що під час кризи розрахункові ймовірності дефолту можуть підвищуватися, а рівень резервування – зростати, водночас у періоди економічного підйому все відбуватиметься навпаки. На протигагу цьому, норми Положення не чутливі до стадії економічного циклу.

Досвід оцінки кредитного ризику (розрахунку пруденційних резервів) на основі очікуваних збитків відповідно до Положення допоможе більшості українських банків безболісно впровадити стандарт МСФЗ 9. Перехід на МСФЗ 9 призведе до одноразового зниження власного капіталу банків, проте не матиме суттєвого впливу на регулятивний капітал, який згідно з Положенням визначається на основі оцінки кредитного ризику (пруденційних резервів) і вже враховує очікувані збитки.

Вставка: Результати опитування банків про очікувані збитки від переходу на МСФЗ 9

Від початку 2018 року банківський сектор переходить на стандарт МСФЗ 9, яким передбачене формування резервів за принципом очікуваних збитків. Банки мають формувати резерви за всіма кредитами, у тому числі щойно виданими, ураховуючи історичні рівні дефолтів та очікувані макроекономічні умови. Банки мають консистентно застосовувати новий стандарт, а їхні оцінки ймовірних дефолтів за подібними групами кредитів не повинні відрізнятися суттєво.

НБУ провів опитування, щоб з'ясувати, як банки оцінюють можливі втрати за новими кредитами на горизонті 12 місяців. В опитуванні сфокусовано увагу на кредитах фізичним особам. За останній рік роздрібне кредитування помітно поживалося, тож виникає закономірне питання, чи адекватно банки оцінюють відповідні кредитні ризики. Опитування стосувалося лише кредитів, що, відповідно до МСФЗ 9, знаходяться на першому етапі оцінювання, тобто за якими не відбулося суттєвого зростання кредитного ризику. Оцінки банків не є остаточними і можуть змінюватися після доопрацювання моделей. Результати свідчать про суттєвий розкид оцінок банками можливих дефолтів фізичних осіб. У I кварталі 2018 року НБУ проаналізує, чим зумовлені розбіжності.

Період опитування: з 29.11.2017 до 6.12.2017

Вибірка: 30 найбільших банків за обсягом кредитів фізичним особам.

Мета опитування: отримати інформацію про підходи до групування кредитів та параметри визначення очікуваних кредитних збитків за кредитами фізичним особам, що оцінюються на 1 етапі (stage 1).

Основні питання: банкам було запропоновано дати опис критеріїв, що визначають окремі портфелі, та відповідні PD та LGD, або обсяги очікуваних збитків (EL).

Основні результати: Відповіли 28 банків. Із них 10 повідомило, що наразі не мають кінцевої версії моделі і не готові надати інформацію. 18 банків надали характеристики 125 кредитних портфелів, з них для 48 параметри очікуваних збитків були оцінені експертно, а не статистично.

Основні критерії, за якими банки формують портфелі:

- ціль кредитування: карткові, споживчі потреби, купівля авто чи нерухомості, малий бізнес, інші;
- наявність забезпечення та рівень LTV;
- наявність прострочки (до 30 днів) чи реструктуризації;
- рейтинг позичальника;
- валюта кредиту;
- регіон: Крим/АТО, інші регіони України.

Основні висновки:

- у багатьох банків бракує інформації, щоб визначити очікувані збитки статистичними методами, насамперед складову LGD;
- у середньому визначені банками PD та LGD нижчі порівняно з тим, що вимагає Постанова №351. Причина може бути в тому, що НБУ оцінює ймовірність дефолту за принципом усередненого протягом економічного циклу значення, натомість, відповідно до МСФЗ 9, оцінювання відбувається за принципом point-in-time (PiT);
- у банках існує значний розкид рівнів PD та LGD для подібних кредитів;
- значна кількість банків досі не має підходів до визначення параметрів очікуваних збитків або перебуває на етапі їх формування. Вони мають прискорити роботи за цим напрямком.

Зведені результати опитування банків

	Кількість портфелів	Ймовірність (12-місяча) дефолту (PD), %			Втрати в разі дефолту (LGD), %			Рівень очікуваних збитків (EL), %*		
		мін.	макс.	серед.	мін.	макс.	серед.	мін.	макс.	серед.
Без забезпечення	46	0.0%	34.6%	5.1%	21.8%	100.0%	81.2%	0.0%	7.4%	2.6%
Без забезпечення (прострочені)	14	2.8%	36.5%	19.9%	59.2%	100.0%	89.4%	15.1%	66.0%	32.0%
Автокредити	20	0.0%	80.0%	9.5%	1.0%	88.0%	47.8%	0.3%	4.2%	2.2%
Автокредити (прострочені)	4	2.8%	30.8%	12.8%	22.6%	84.4%	47.4%	7.0%	7.0%	7.0%
Іпотечні кредити	28	0.2%	13.8%	5.1%	17.5%	87.8%	51.9%	0.5%	31.6%	6.1%
Іпотечні кредити (прострочені)	4	18.1%	29.9%	24.0%	55.0%	79.2%	67.1%	13.9%	23.7%	18.8%
Малий бізнес	9	1.9%	10.6%	6.3%	18.7%	100.0%	59.3%	1.3%	6.8%	3.0%

*Рівень очікуваних збитків у таблиці не завжди дорівнює добутку відповідних PD та LGD, оскільки максимальні/мінімальні оцінки значень PD та LGD можуть бути надані різними банками.

Вставка: Запровадження щорічного стрес-тестування (оцінювання стійкості) банків

З 2018 року НБУ запроваджує щорічне оцінювання стійкості банків та банківської системи. Ключова мета – упевнитися, що система готова поглинути збитки, спричинені наслідками можливих макроекономічних шоків.

НБУ оцінюватиме кожен банк окремо за станом на 1 січня. Оцінювання складатиметься із трьох етапів:

- I. Перевірка аудиторськими компаніями якості активів банку та прийнятності забезпечення за кредитними операціями.
- II. Екстраполяція Національним банком результатів першого етапу та оцінка достатності капіталу банку станом на дату оцінки.
- III. Оцінка НБУ достатності капіталу банку за результатами стрес-тестування за базовим та несприятливим макроекономічними сценаріями на 3-річному горизонті прогнозування.

I та II етапи проходять усі банки. Перелік фінансових установ для III етапу визначатиме НБУ, робитиме це щороку на основі впливу кожного банку на стабільність банківської системи та фінансового сектору в цілому. У 2018 році стрес-тестуванню підлягатимуть банки, на які сукупно припадає принаймні 90% активів сектору. До середини лютого 2018 року НБУ ознайомить банки з методологією стрес-тестування, надалі вона змінюватиметься в разі необхідності. Для банків, які проходять стрес-тестування, НБУ щорічно визначатиме критичні значення достатності основного та регулятивного капіталу. Якщо в фінансовій установі за результатами стрес-тестування рівень буде нижчий від критичного, то виникатиме потреба в докапіталізації. Важливим нововведенням стане оприлюднення результатів оцінювання стійкості банків до кінця відповідного року.

Порівняння параметрів попередніх та майбутньої діагностики (оцінювання стійкості) банків

	Стрес-тестування			
	2014	2015-2016	2017	2018
Учасники	34 банки, 79% активів банківського сектору	2015: 20 банків, 81% активів платоспр. банків; 2016: 40 банків, 12%	37 банків 2% активів	I-II етапи: всі банки III етап: банки, що складають >90% активів
Аналіз якості активів	аудиторські компанії	НБУ	НБУ	аудиторські компанії (з проміжної перевіркою НБУ)
Стрес-тест	аудиторські компанії	НБУ	НБУ	НБУ
Макроекономічні сценарії	Базовий, несприятливий	Базовий	Базовий	Базовий, несприятливий
Індивідуальне стрес-тестування великих позичальників	Ні	Так	Ні	Так
Портфельне стрес-тестування кредитів	Так	Так	Ні	Так
Докапіталізація в разі потреби	Так	Так	Так	Так

Вставка: Запровадження Кредитного реєстру в Україні

У листопаді парламент підтримав у першому читанні законопроект 7114-д про створення в Україні кредитного реєстру. Кредитний реєстр широко застосовують у світі для управління кредитними ризиками та покращення банківського нагляду й регулювання. Його запровадження в Україні надасть банкам більше можливостей здійснювати оцінку потенційних та діючих позичальників, а регулятору – вчасно ідентифікувати зростання кредитних ризиків на рівні окремих банків та сектору загалом.

Кредитний реєстр (КР) – інформаційна система, яка акумулює дані про кредитні угоди фінансових установ та стан їхнього виконання. Банки використовують цю інформацію для оцінки ризиків у процесі кредитування, а центробанк – як інструмент банківського нагляду та регулювання. За даними Світового банку, на сьогодні КР працюють у 96 країнах із 166. Із них у 44 країнах реєстр співіснує із кредитними бюро (КБ), причому кількість таких держав зростає.

Міжнародний досвід свідчить, що там, де КР і КБ співіснують, вони не витісняють один одного, бо займають різні ніші. Перевага реєстрів у тому, що інформація в них повніша. Центробанк, який зазвичай веде КР, не лише ділиться нею з фінансовими установами, а й використовує як регулятор для власних цілей. Бюро спеціалізуються на послугах із доданою вартістю, зокрема кредитному та колекторському скорингу, програмному забезпеченні для обробки даних, моніторингу кредитного портфеля, виявленні шахрайства.

Параметри КР суттєво відрізняються в різних країнах. У реєстрах багатьох держав існує певний поріг звітності: якщо сума кредитної угоди є нижчою порогу, то інформацію про неї подавати не потрібно. Слід зазначити, що вищезазначений поріг у різних країнах значно відрізняється: у Словенії (рівень покриття кредитних історій – 100%), у Бельгії (96%), у Болгарії (74%) – поріг відсутній, тобто нульовий; у Португалії (100%) – поріг становить 50 євро; у Латвії (89%) – 150 євро; у Литві (45%) – 290 євро; у Іспанії (79%) – 6 000 євро. Кредитні реєстри різних країн також мають спільні параметри:

- інформацію до КР переважно надають банки та небанківські фінансові установи, рідше – інші органи;
- реєстр акумулює дані про кредити як фізичних, так і юридичних осіб;
- реєстр містить інформацію про боржника (назва/ім'я, код, фінансовий стан) та його зобов'язання (сума, строк, ставка, наявність прострочення, забезпечення);
- доступ до реєстру зазвичай мають центробанки, банки, небанківські фінансові установи, позичальники;
- у більшості КР оновлення та подання даних відбуваються щомісяця.

Наявність органів обміну кредитною інформацією у 182 країнах та рівень покриття кредитних історій ними

Рік	Розподіл країн за моделями				Середній рівень покриття кредитних історій				
	КБ	КР	КБ+КР	Відсутні	КБ	КР	КБ+КР (бюро)*	КБ+КР (реєстри)*	Україна (КБ)
2009	52	51	31	48	49%	7%	42%	16%	3%
2017	70	50	44	18	57%	21%	57%	32%	47%

* У країнах, де існують обидва органи, КБ+КР (бюро) показує, яку частку кредитних історій покривають бюро, а КБ+КР (реєстри) – яку реєстри.
Джерело: Світовий банк

Запровадження КР в Україні матиме багато позитивних наслідків. Банки зможуть краще оцінити платоспроможність позичальника до видачі кредиту та вчасно дізнатися про його проблеми з обслуговуванням інших боргів. Це знизить імовірність кредитування ризикованих клієнтів, підвищить якість кредитного портфеля та довіру кредиторів до якісних позичальників. НБУ зможе використати КР для потреб банківського нагляду та фінансової стабільності:

- моніторингу кредитного ризику та управління ним;
- налаштування макропруденційних інструментів, зокрема LTV та DSTI;
- точнішої оцінки ймовірності дефолту позичальника (PD) та очікуваної частки втрат при дефолті (LGD);
- узгодження оцінки ризику за кредитами в різних банках.

Національний банк також зможе використовувати КР для оцінки ризиків за кредитами, які НБУ прийматиме від банків, у забезпечення при видачі кредитів ELA. Запровадження КР дасть змогу зменшити обсяги звітності, яку фінансові установи зобов'язані подавати до Національного банку. Після впровадження КР для оцінки кредитного ризику банки повинні будуть враховувати в тому числі і стан обслуговування кредитів позичальником у інших банках.

Підґрунтям для запровадження КР в Україні є законопроект 7114-д, який уповноважує НБУ створити та вести КР, отримувати дані від банків та ФГВФО, надавати інформацію банкам, збирати інформацію за усіма кредитами позичальників. Водночас інформація про певного позичальника із реєстру надаватиметься банкам лише в тому випадку, якщо його загальна заборгованість перевищує 100 мінімальних заробітних плат. Банки зобов'язані надавати дані до КР, використовувати його для оцінки кредитного ризику, повідомляти клієнтів, що інформацію про їх кредит буде внесено до КР.

Фінансові результати та капітал

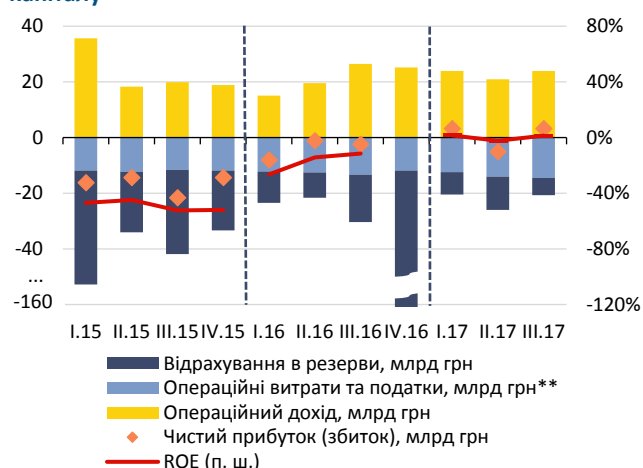
Банківський сектор знову працює прибутково. Операційні прибутки зростають, оскільки дешевшає фондування й зростають комісійні доходи. Відрахування в резерви незначні для більшості банків. Кількість збиткових фінансових установ зменшується, проте окремі, невеликі банки, перебувають у зоні ризику через збитки та низький рівень капіталізації. Банкрутств великих банків, що впливають на фінансову стабільність, не очікується. На початку 2018 року відбудеться одноразове зниження власного капіталу в зв'язку з переходом банків на нові правила формування резервів відповідно до МСФЗ 9.

Банківський сектор повернувся до прибуткової діяльності після трьох років збитків

За дев'ять місяців фінансовий результат банків поліпшився на 13.1 млрд грн р/р до 1.4 млрд грн. Підвищення чистого процентного доходу, насамперед від операцій з населенням та комісійних доходів дало змогу банкам збільшити операційні доходи на 12.6% р/р.

Сукупні операційні витрати банків зросли на 4.6% р/р, тобто повільніше, ніж доходи. Операційна ефективність сектору підвищилася: відношення витрат до доходів (CIR) знизилася з 60.3% за три квартали минулого року до 56.1% за дев'ять місяців 2017 року.

Елементи фінансового результату* та рентабельність капіталу

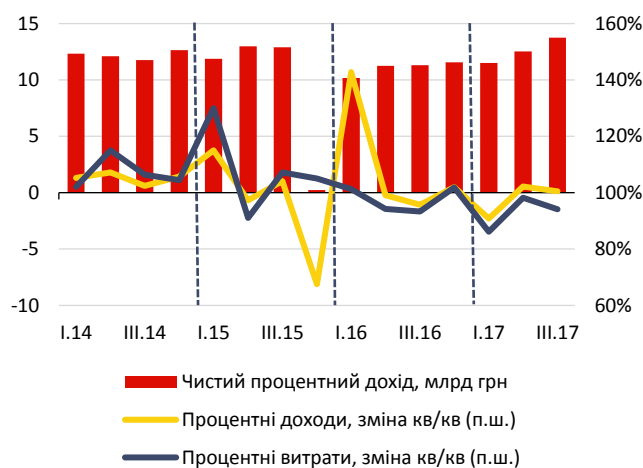

*Обсяги за квартал.

** У тому числі податок на прибуток.

Джерело: НБУ

Динаміка процентних доходів та витрат*

* За платоспроможними на 01.10.17 банками; відсутність чистого процентного доходу у IV кварталі 2015 року – одноразовий ефект переходу банків на МСФЗ.

Джерело: НБУ

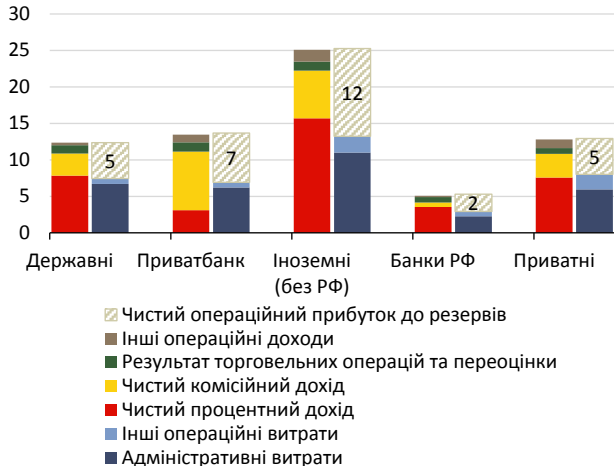
За дев'ять місяців 2017 року чистий процентний дохід банків зріс на 15.6% р/р. Тенденція триває другий рік поспіль. Головна причина – зниження ставок за депозитами, передусім фізичних осіб: за дев'ять місяців 2017 року процентні витрати знизилися на 22.8% р/р. Зростання доходів від операцій з фізичними особами та з цінними паперами (насамперед ОВДП) компенсувало їхнє скорочення від кредитування бізнесу.

Чистий комісійний дохід зріс на 18.1% р/р. Попит на банківські послуги збільшується, кредитування населення відновлюється, тому зростають кількість та обсяг операцій, з яких беруть комісію, а саме: безготівкових розрахунків, переказів, видачі споживчих кредитів. Усе це зумовлює зростання комісійного доходу. Додатковий фактор – підвищення тарифів за РКО окремими великими банками.

Відрахування в резерви зменшилися на 30.1% р/р. На відміну від 2015 – 2016 років, коли майже всі банки суттєво наростили резерви, цього року значні відрахування робили лише Приватбанк та банки з російським державним капіталом.

Складові операційного доходу та витрат за групами банків, 9 місяців 2017 року, млрд грн

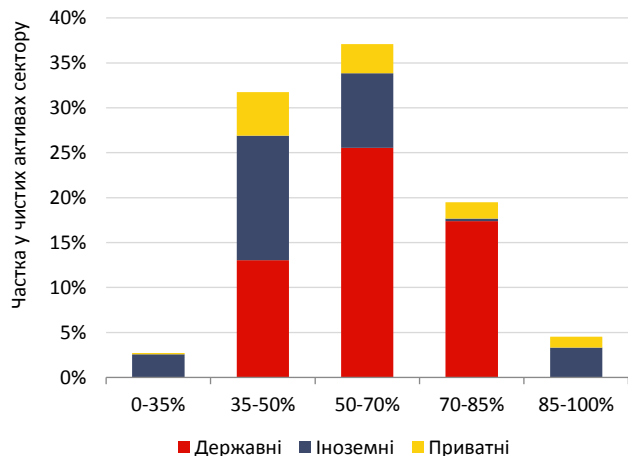

Джерело: НБУ

Кількість банків у зоні ризику зменшується

Чисельність збиткових банків скоротилася із 33 (серед 96) за 2016 рік до 17 банків (серед 88) за результатами трьох кварталів 2017 року. Серед 73 операційно прибуткових банків у 28 установ операційна ефективність була вища за середню. Дев'ять банків, що становлять 1.2% чистих активів сектору, ризикують стати операційно збитковими, оскільки в них CIR перевищує 90%. 15 банків зафіксували за результатами перших трьох кварталів від'ємний операційний прибуток до врахування резервів.

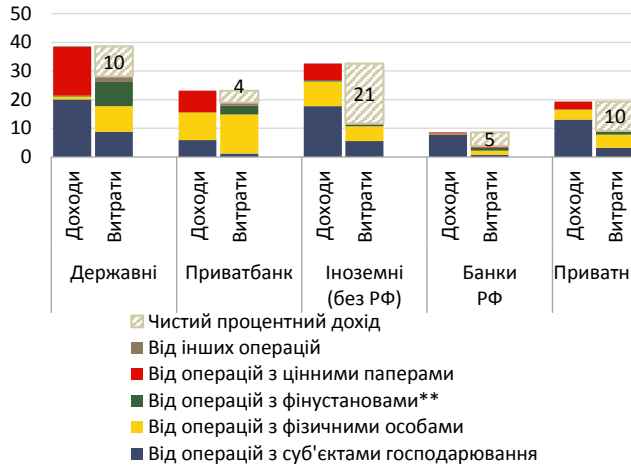
Розподіл CIR операційно прибуткових банків на 01.10.2017

Джерело: НБУ

У зоні ризику також перебувають окремі операційно прибуткові банки, у яких фактично отримані процентні доходи значно менші від нарахованих. Або вони неповністю визнають реальну якість активів, що може призвести до збитків у майбутньому, або потребують поліпшення внутрішньої облікової політики. Згідно з офіційною звітністю за дев'ять місяців 2017 року в чотирьох банках із 30 найбільших за розміром активів фактично отримані чисті процентні доходи (зі звіту про рух грошових коштів) становлять менше половини від нарахованих (зі звіту про фінансові результати).

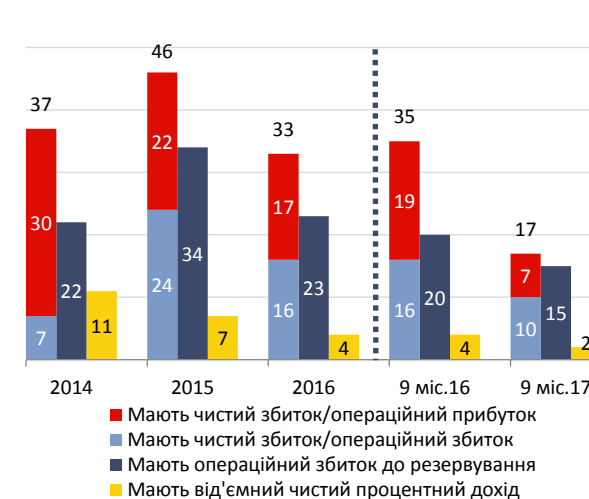
Складові* чистого процентного доходу за групами банків, 9 місяців 2017 року, млрд грн

* У річному обчисленні, ** міжбанк, МФО, НБУ.

Джерело: НБУ

Розподіл збиткових банків*

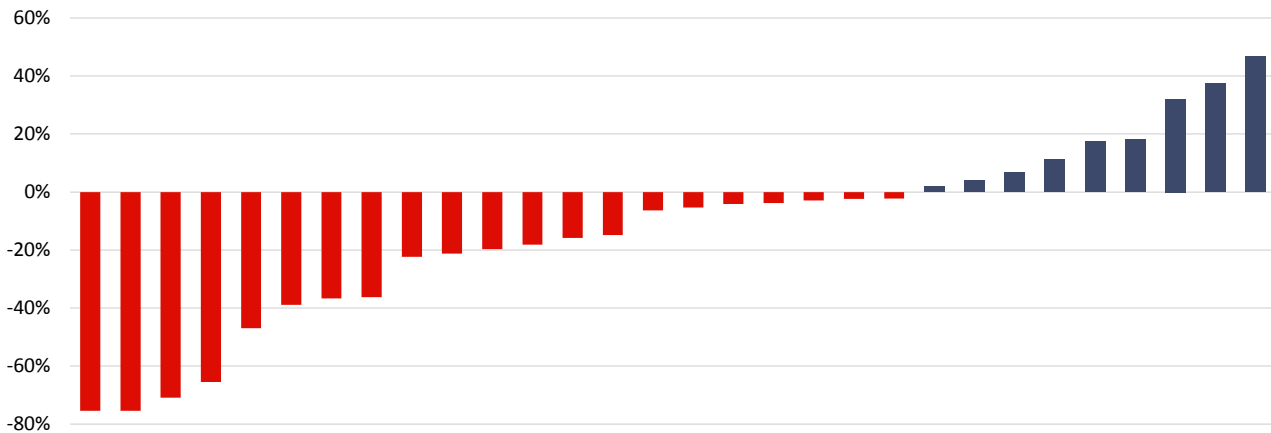
*Платоспроможних на кінець відповідного періоду.

Операційно прибутковий банк – банк із операційним прибутком до відрахування в резерви.

Джерело: НБУ

Відхилення чистого процентного доходу зі звіту про рух грошових коштів від чистого процентного доходу зі звіту про фінансовий результат найбільших банків за жовтень 2016 – вересень 2017

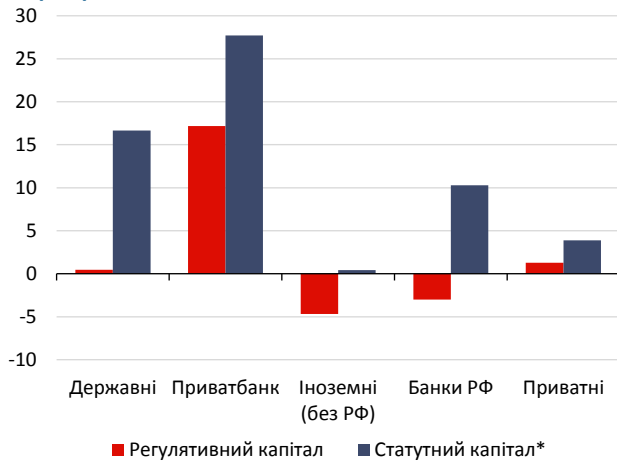

Джерело: фінансова звітність банків, розрахунки НБУ

Банки краще капіталізовані

За дев'ять місяців 2017 року статутний капітал банківського сектору збільшився на 57 млрд грн, або на 13.7%. Основний фактор – докапіталізація держбанків на 44 млрд грн. Регулятивний капітал зріс на 9.8 млрд грн, або на 9.0%. Його приріст менший, ніж статутного капіталу внаслідок визнання кредитного ризику великими банками. Рівень достатності капіталу банківського сектору в цілому перевищує мінімально необхідний обсяг.

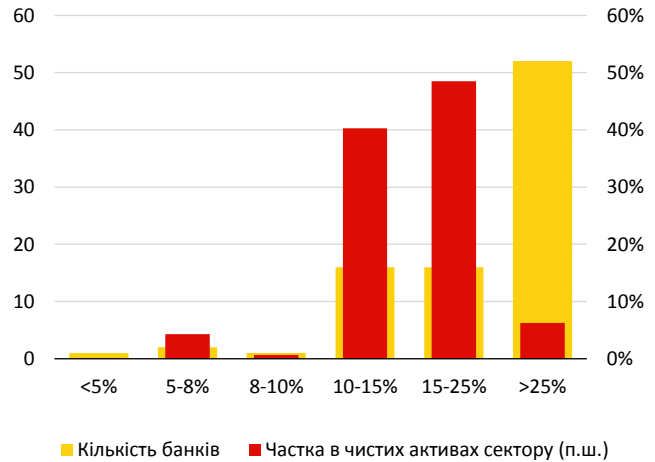
Зміна капіталу за групами банків за 9 місяців 2017 року, млрд грн

*Зареєстрований та незареєстрований статутний капітал.

Джерело: НБУ

Розподіл адекватності капіталу (H2) у секторі на 01.10.2017

Джерело: НБУ

НБУ очікує, що у 2018 році банки активізують діяльність. Цьому сприятимуть завершення докапіталізації та поживлення економічної активності. Триває зростання попиту на банківські послуги, поступово відновлюється кредитування, – усе це дасть змогу банківській системі отримувати прибутки у 2018 році. Ключовий ризик – низька прибутковість держбанків. Запровадження нових правил формування резервів за МСФЗ 9 негативно вплине на власний капітал банків. Точні оцінки цього впливу з'являться лише після публікації банками фінансової звітності за I квартал 2018 року.

Вставка: Кіберризика – виклик для фінансової стабільності

У 2017 році в Україні сталося кілька масштабних кібератак. Від них постраждала низка компаній, банків, органів влади. Прямі втрати поки що незначні. Але сам факт тимчасового паралічу роботи великих банків та підприємств доводить, що кібербезпекою не можна нехтувати. Донедавна кібератаки в Україні були точковими, тож масштаб потенційних негативних наслідків недооцінювали всупереч тому, що у світі вже кілька років попереджають про кіберризика та виділяють значні ресурси на мінімізацію їх впливу. Цьогорічні кібератаки підтвердили, що проблема має національний масштаб. Її можна вирішити, об'єднавши зусилля держави, фінансового та реального секторів економіки. Інакше кіберризика зростатимуть і можуть перетворитися на суттєву загрозу для фінансової стабільності. Розуміючи це, НБУ запровадив заходи, що посилять стійкість банків до кібератак та зменшать негативні наслідки від них.

Питання кібербезпеки потрапили в фокус уваги світової спільноти ще у 2012 році, коли кібератаки ввійшли до п'ятірки найімовірніших ризиків Глобального звіту про ризики Всесвітнього економічного форуму. На сьогодні питань кібербезпеки торкаються документи "Великої двадцятки" (G20), Базельського комітету з питань банківського нагляду (BCBS), ЄС включно з Європейським наглядовим органом (EBA), фінансових регуляторів США на чолі з ФРС, Банку Англії, Міжнародної організації комісій з цінних паперів (IOSCO), Міжнародної асоціації страхових наглядачів (IAIS) тощо.

Основні цілі кібератак – захоплення даних з інформаційних систем економічних агентів, отримання повного контролю над ресурсами їхніх комп'ютерів або виведення систем із ладу. До негативних наслідків належать прямі фінансові втрати банків та підприємств, вихід із ладу їхніх IT-систем, перерви в роботі, втрата інтелектуальної власності та репутації, шкода інтересам третіх осіб (клієнтів, акціонерів, співробітників). Крім прямих збитків, кібератаки завдають чимало непрямих, зокрема втрат можливих прибутків, клієнтів, а також падіння курсу акцій та інші. За оцінками МВФ, непрямі збитки зазвичай становлять близько 90% від загальної суми. За зваженими оцінками, щорічні втрати від реалізації кіберризиків у світі становлять 0.25 – 1.0 трлн. дол. США.

Глобальні витрати на кібербезпеку

Автор та рік оцінки	Оцінка, млрд дол. США	Примітки
ОЕСР (2012)	638	Втрати від піратства та крадіжки даних
Компанія McAfee (2014)	375-575	Прямі та непрямі втрати від кібератак
Атлантична Рада (Atlantic Council) (2015)	250	Глобальні витрати на кібербезпеку
IT-консалтингова компанія Gartner (2017)	86.4	Глобальні витрати на кібербезпеку

Джерело: МВФ (2017) WP/17/185, "Cyber Risk, Market Failures, and Financial Stability" by Emanuel Kopp, Lincoln Kaffenberger, and Christopher Wilson; Gartner (серпень 2017).

Через високі збитки від кібератак активність протистояння відповідним загрозам у світі різко підвищилася. На сьогодні щорічні глобальні витрати на кібербезпеку становлять близько 100 млрд дол. США і збільшуються значними темпами. Попри це кількість, масштаб та інтенсивність кібератак продовжують зростати, особливо у 2016 – 2017 роках. Окремим економічним агентам тепер бракує ресурсів, щоб зберігати стійкість до кіберзагроз, і вони стають уразливими. Тож у розвинутих країнах дійшли висновку, що протистояння кіберзагрозам повинно бути системним і потребує координації дій усіх зацікавлених сторін на рівні регуляторів. Раз у раз держави та міжнародні органи ухвалюють акти, у яких пропонують бізнесу правила управління кіберризиками, настанови для їх оцінки та для забезпечення стійкості до них, вимоги до страхування таких ризиків, а також організацію системи співпраці, щоб їм протистояти. Центробанки дедалі більшої кількості країн світу приділяють увагу кіберризикам та інформаційній безпеці у звітах про фінансову стабільність.

Україна пережила у 2017 році кілька масштабних кібератак. 27 червня близько 10.30 за київським часом розпочалася кібератака різновидом вірусу "Petya". Вона виявилася найпотужнішою за весь час. Для проникнення в інформаційні системи українських банків та підприємств використано оновлення програмного забезпечення "M.E.Doc", яке використовують для звітності та документообігу. Поширеність програми та швидке розповсюдження вірусу призвели до масштабного одночасного враження підприємств, фінансових установ, органів влади. Уражений сегмент становив 35.0% банківського сектору за чистими активами та 32.4% за депозитами населення. У більшості банків ускладнення у операційній діяльності тривали лише декілька днів, а доходи повернулися до норми менш, ніж за тиждень.

Друга масштабна кібератака трапилася 21 – 22 серпня, хоч про неї за кілька днів до початку попереджали СБУ та НБУ¹⁵. Її наслідки також були значні для банків. 24 жовтня з'явилися ускладнення під час оплати картками Київського метрополітену та в роботі інформаційних систем Одеського аеропорту.

Поодинокі банки ставали мішенями кібератак і раніше, наприклад торік декілька фінансових установ отримали збитки через неправомірне використання хакерами міжнародної системи електронних платежів. У таких випадках банки зазвичай вирішують свої проблеми самотужки та не діляться досвідом і корисною інформацією з колегами. Це хибна тактика. Під час індивідуальних кібератак часто тестують уразливість інформаційних систем і відпрацьовують інструменти, які згодом пускають у хід під час масштабних нападів. Тож якби банки своєчасно інформували про випадки індивідуальних кібератак, масштаб наступних нападів та рівень ураження ними інформаційних систем могли б бути меншими. Разом з тим чимало банків поки що нехтують питаннями кібербезпеки та не використовують успішний досвід протистояння кіберризикам в Україні та світі. Наприклад, частота кібератак вірусів-шифрувальників за останні два роки суттєво виросла: з помітних – у Німеччині в листопаді 2016 року та березні 2017 року, а також в Іспанії й Португалії в травні 2017 року. Проте, як виявилось в підсумку, реакція на це банківських фахівців з інформаційної безпеки не була достатньою.

Беручи до уваги досвід боротьби з попередніми кібератаками та подолання їхніх наслідків, фахівці з інформаційної безпеки виокремили низку передумов для того, щоб кібератака досягнула мети:

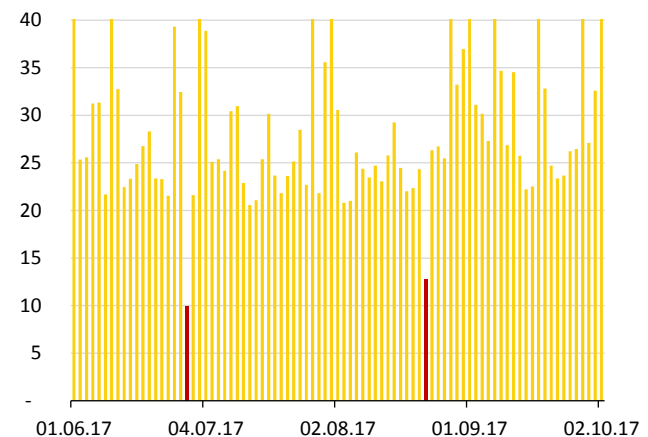
- недостатній контроль за вхідним трафіком електронної пошти;
- відсутність налагодженої системи встановлення критичних оновлень безпеки для операційних систем;
- відсутність належно організованого створення резервних копій критичної інформації;
- використання одного адміністративного облікового запису з широкими привілеями для роботи в різних інформаційних системах.

Частка українських банків, уражених вірусом “Petya” 27 – 29 червня 2017 року

Джерело: Експрес-опитування банків, розрахунки НБУ

Динаміка денних комісійних доходів банків*, що постраждали від атаки, млн грн

* Сезонні сплески не показані – шкалу обмежено на рівні 40 млн грн.

Джерело: НБУ

Проблеми кібербезпеки винесено на державний рівень. 05 жовтня Верховна Рада України прийняла Закон України № 2163 “Про основні засади забезпечення кібербезпеки України” (набирає чинності 09.05.2018), де НБУ названо серед основних суб’єктів національної системи кібербезпеки. Відповідно до ухваленого закону НБУ визначає порядок, вимоги та заходи із забезпечення кіберзахисту та інформаційної безпеки в банківській системі України; створює центр кіберзахисту Національного банку України.

Реагуючи на нові виклики, НБУ запропонував банкам комплексні рішення для мінімізації кіберризиків та усунення наявних кіберзагроз. 28 вересня ухвалено постанову Національного банку України № 95 “Про затвердження Положення про організацію заходів із забезпечення інформаційної безпеки в банківській системі України” (набирає чинності 01.03.2018). Положення встановлює обов’язкові мінімальні вимоги з організації заходів із забезпечення інформаційної безпеки та кіберзахисту; принципи управління інформаційною безпекою та вимоги до інформаційних систем банку, що взаємодіють з інформаційними системами НБУ. Документ містить як комплексні настанови з розбудови системи інформаційної безпеки, так і вузькі технічні питання захисту банківської інформації.

¹⁵ Лист Національного банку України від 11.08.2017 № 56-0007/55824.

Зміни регуляторного середовища

У другому півріччі 2017 року НБУ зосередився на підвищенні прозорості банківських операцій та зниженні ризиків банків під час проведення активних операцій. Запроваджено нові вимоги у сфері фінансового моніторингу, регулярне оприлюднення інформації про показники діяльності кожного банку, створено підґрунтя для запуску Кредитного реєстру НБУ. У реформуванні законодавства поступ незначний: ухвалено Закони України “Про основні засади забезпечення кібербезпеки України”, “Про електронні довірчі послуги” та зміни до Податкового кодексу України, зокрема в частині відміни ліміту врахування резервів у витратах. Ключові законопроекти, необхідні для розвитку банківської системи, досі не ухвалені.

Визначено засади державної кібербезпекової політики

У травні 2018 року набере чинності Закон України “Про основні засади забезпечення кібербезпеки України”. Він визначає ключові поняття кібербезпеки та врегулює розподіл повноважень і відповідальності державних органів у сфері захисту інформації. Згідно з цим законом НБУ повинен утворити центр кіберзахисту НБУ, забезпечити функціонування системи кіберзахисту в банківській системі. Відповідно до Закону України “Про електронні довірчі послуги” НБУ відповідальний за державне регулювання у сфері електронної ідентифікації в банківській системі. Водночас НБУ вже посилив вимоги до захисту інформації в інформаційних системах банків України з урахуванням актуальних кіберзагроз (див. [Кіберризики – виклик для фінансової стабільності](#)).

Урегульовано питання сплати банками податку на прибуток

Відповідно до змін у Податковому кодексі України з 1 січня 2018 року наберуть чинності норми, що вирішать питання оподаткування операцій банків та інших фінансових установ, пов’язані із запровадженням МСФЗ 9. Також буде скасовано ліміт розміру резервів, які дозволено враховувати у складі витрат для цілей оподаткування, удосконалено норми, що стосуються прощення кредитором заборгованості позичальника – фізичної особи, та враховано коригування результатів минулих років.

Набрали чинності нові правила реорганізації та спрощеної капіталізації банків

Відповідно до Закону України “Про спрощення процедур реорганізації та капіталізації банків” НБУ оптимізував процедуру реорганізації банків шляхом приєднання. Тепер вона триватиме 3 – 4 місяці, а не півтора року, як раніше. НБУ зможе погоджувати реорганізацію банків ще на етапі її планування. У серпні 2017 року регулятор погодив за новою процедурою реорганізацію ПАТ “АБ “Експрес-Банк” шляхом приєднання до АКБ “Індустріалбанк”.

Також зазначений закон визначає процедуру спрощеної капіталізації банку та порядок припинення банківської діяльності без припинення юридичної особи. Тепер банки, що не виконали вимог докапіталізації, зможуть продовжити роботу в статусі фінансової компанії після того, як залишать банківський ринок та розрахуються із вкладниками.

Запроваджено нові вимоги до управління ризиками у сфері фінансового моніторингу

Під час аналізу фінансових операцій своїх клієнтів банки змінили підхід з формального на орієнтований на ризик. Перехід від формалізованої оцінки клієнтів до аналізу їхніх реальних фінансових можливостей сприятиме ефективнішому управлінню ризиками. Крім того, відтепер у банках розглядатимуть питання з фінансового моніторингу колегіально. Ними займатимуться комітети, до яких обов’язково входить керівники центрального та фронт-офісів, працівники юридичного департаменту та управління ризиками банку.

Збільшено обсяг фінансової та пруденційної звітності банків, що оприлюднюється

На офіційному сайті НБУ тепер публікують щомісячні оборотно-сальдові баланси банків та структуру кредитного портфеля в розрізі фінансових класів. Також заплановано, що із 2018 року оприлюднюватимуть звіти про структуру регулятивного капіталу для кожного банку. Збільшення обсягу публічної інформації про банки дасть змогу клієнтам та інвесторам ухвалювати зважені рішення.

Розширено форми звітності для підготовки до впровадження Кредитного реєстру НБУ

НБУ запровадив нову форму статистичної звітності, за якою банки звітуватимуть про кредитні операції з фізичними та юридичними особами. Ця форма повинна забезпечити НБУ інформацією, необхідною для впровадження та функціонування Кредитного реєстру. Формування відповідної інформаційної бази – необхідна передумова для розвитку масового кредитування в Україні, а відкриття банкам доступу до неї допоможе їм якісно оцінювати кредитний ризик. Протягом п'яти місяців до 1 березня 2018 року банки подаватимуть звіти за новою формою в тестовому режимі.

Відкрито реєстр кредитних посередників у видачі споживчих кредитів

У жовтні на своєму офіційному веб-сайті НБУ почав вести Реєстр кредитних посередників банків – фізичних, юридичних осіб, а також фізичних осіб-підприємців, через яких банки надаватимуть споживчі кредити. Такий крок знизить ризик шахрайства посередників та поліпшить інформування позичальників про умови надання та вартість кредитів. Особа має право надавати послуги посередника між банком, що видає споживчий кредит, та позичальником тільки після того, як її включать до реєстру НБУ, відповідний банк отримає від регулятора квитанцію з номером запису в реєстрі та оприлюднить інформацію про кредитного посередника на своєму веб-сайті.

Нагляд за банківськими групами на консолідованій основі став ефективніший

НБУ визначив перелік ознак та умов, які можуть свідчити про наявність контролю між особами або наявність спільного контролера. Їх застосування дає змогу виявляти осіб, які мають вирішальний вплив на потенційних учасників банківської групи. Такий інструментарій допоможе НБУ ідентифікувати учасників банківської групи, не заявлених контролером самостійно. Крім того, удосконалено порядок виявлення та визнання банківських груп, уведено поняття “прозора структура власності банківської групи”. Зміни в ідентифікації банківських груп та нагляді за ними дадуть змогу своєчасно виявляти та обмежувати ризики, притаманні окремим банкам через їхню участь у банківській групі.

Удосконалено механізм контролю за операціями банків із пов'язаними особами

Тепер банки зобов'язані повідомляти фізичних і юридичних осіб про те, що їх визнано пов'язаними з банком особами, не пізніше від наступного робочого дня після такого визнання. Водночас фінансові установи мають вносити відповідну інформацію до переліку пов'язаних осіб. Така вимога зробить більш прозорими та зрозумілишими відносини, які ґрунтуються на взаємній відповідальності. Також уточнено ознаки пов'язаних із банком осіб. Зокрема не вважаються пов'язаними з банком за ознакою спорідненості юридичні особи, у яких істотну частку мають держава, територіальна громада чи міжнародна фінансова установа, для якої законодавство України встановлює привілеї та імунітети.

Посилено вимоги до аудиторів банків, змінено підхід до проведення річного аудиту

НБУ змінив порядок ведення Реєстру аудиторських фірм, увів додаткові вимоги до таких фірм та їхніх працівників. Підвищено відповідальність аудиторських фірм за результати проведеного ними аудиту банків, усунуто можливість залучати аудиторів без належної кваліфікації. Також уточнено перелік підстав для включення/виключення аудиторської фірми до/з Реєстру, для внесення змін до Реєстру та для продовження терміну дії свідоцтва про включення аудиторської фірми до Реєстру.

За результатами 2017 року аудит проводитимуть уже відповідно до Міжнародних стандартів аудиту. Починаючи з цього року великі банки з активами принаймні 0.5% від активів банківської системи зобов'язані користуватися послугами тільки таких аудиторських компаній, які мають хоча б 5 штатних аудиторів із банківським сертифікатом та принаймні 5 штатних працівників із кваліфікаційним сертифікатом МСФЗ. Інших банків така норма не стосується.

Уніфіковано підходи до ліцензування банків та небанківських фінансових установ

НБУ розпочав перевірку структури власності, фінансового стану та ділової репутації небанківських фінансових установ (НФУ), які мають намір займатися переказами коштів у національній валюті. Тепер підходи до ліцензування НФУ на переказ коштів уніфіковано з тими, які діють для банків, тобто до НФУ запроваджено подібні до банків вимоги. З серпня 2017 року почався перехідний період, щоб НФУ, що вже мають ліцензію на переказ коштів, привели свою діяльність у відповідність до нових умов. Поліпшення регулювання ринку небанківських фінансових послуг повинно зменшити можливості для відпливу “брудних” коштів з банківського сектору в небанківський та закладає передумови для очищення сектору НФУ.

Триває поступове пом'якшення обмежень на валютному ринку

За останні півроку НБУ здійснив такі заходи:

- надав банкам можливість проводити власні валютні операції на умовах “форвард” без обмежень за групою Класифікатора, строку та виду хеджованої операції;
- спростив умови, порядок купівлі та перерахування іноземної валюти для низки операцій, зокрема для дій іноземних інвесторів з ОВДП;
- дозволив як банкам, так і НФУ на підставі індивідуальної ліцензії НБУ купувати та перераховувати іноземну валюту для розміщення за межами України гарантійного депозиту на рахунках міжнародних платіжних систем;
- дозволив видавати кредити в гривні під заставу іноземної валюти на рахунках позичальників;
- розширив можливості бізнесу репатріювати прибутки. Тепер можна виводити дивіденди не тільки нараховані за 2014 – 2016 роки, а й раніше. Однак робити це слід у межах не більше 2 млн дол. США на місяць на одну юридичну особу (ліміт на вивід дивідендів за 2014 – 2016 роки залишився на рівні 5 млн дол. США);
- скасував можливість використовувати акредитиви для авансових платежів за тими зовнішньоекономічними договорами, загальна вартість яких перевищує 5 млн дол. США.

НБУ налаштований надалі поступово знімати антикризові обмеження на валютному ринку тією мірою, якою зберігатимуться макроекономічна та фінансова стабільність. Ключовим для спрощення валютного регулювання повинно стати ухвалення Закону України “Про валюту”.

Рекомендації

Для підтримки фінансової стабільності потрібна спільна робота НБУ, органів влади, банків та фінансових установ. Нацбанк пропонує державним органам і банкам свої рекомендації та оприлюднює власні завдання та наміри на найближчий час.

Рекомендації органам влади

Ухвалити закони, необхідні для ефективної роботи банківського сектору

У парламенті зареєстровано кілька важливих законопроектів що стосуються удосконалення процедур банкрутства боржників, реструктуризації валютних іпотечних кредитів фізичних осіб, управління проблемною заборгованістю. Вони залишаються без розгляду, хоча їх ухвалення є вкрай важливим для відновлення стійкості банківської системи. Ще одне важливе питання – консолідація регулювання ринку фінансових послуг (так званий спліт).

Доопрацювати Стратегію розвитку державних банків та розпочати її втілення, ухвалити закон, що запроваджує незалежні наглядові ради в держбанках

Унести коригування до Стратегії реформування державного банківського сектору відповідно до нових обставин у роботі держбанків. Це необхідно зробити найближчим часом. У стратегії важливо чітко визначити, як держбанки співіснуюватимуть на ринку та терміни, коли держава почне поступово скорочувати свою присутність у банківському секторі. Втілення стратегії слід покласти на незалежні наглядові ради. Це потребує ухвалення закону, який змінить правила формування наглядових рад держбанків. НБУ підтримує версію законопроекту, розроблену Міністерством фінансів із залученням фахівців із міжнародних фінансових організацій.

Поліпшити управління коштами місцевих громад на ЄКР та в банках, зробити графік їх витрачання більш рівномірним та прогнозованим

Більша частина коштів, що накопичуються на ЄКР наприкінці року і стрімко витрачаються впродовж останнього місяця року, належить місцевим громадам. Високі виплати в грудні щороку створюють ризики для валютного ринку та ліквідності банківського сектору. Незважаючи на постійні застереження НБУ, проблема управління коштів місцевих бюджетів не вирішується.

Сприяти підвищенню стійкості до кіберризиків

Протягом останніх півтора року сталося кілька масштабних кібератак. Вони призвели до повної тимчасової зупинки роботи інформаційних систем кількох банків, підприємств та органів влади. Це створює необхідність переглянути правила інформаційної безпеки як у державному, так і в приватному секторах. Регулятори повинні адекватно оцінювати кіберризик, мати систему інформування про відповідні загрози, контролю за ними та реагування на них, регулярно перевіряти (тестувати) стійкість інформаційних та комунікаційних систем і наявність уразливих місць у них, посилити міжнародну співпрацю в галузі кібербезпеки.

Рекомендації банкам

Завершити підготовку до переходу на МСФЗ 9

Запровадження МСФЗ 9 вимагає від комерційних банків посилити аналітичну спроможність та рівень експертизи своїх працівників, адже для проведення оцінки очікуваних збитків необхідно розробити статистичні моделі. На сьогодні ще не всі банки завершили розроблення й тестування моделей переходу на МСФЗ 9 та не повністю оцінили можливі наслідки. Протягом першого півріччя 2018 року НБУ проаналізує зазначені моделі, щоб упевнитися, що банки однаково застосовують новий стандарт.

Моніторити ризики, пов'язані з відновленням споживчого кредитування

Банки повинні постійно моніторити стан кредитного портфеля, зокрема кредитів фізичним особам. Стрімке зростання обсягів кредитування може призвести до того, що банки знизять поріг прийняття ризиків, унаслідок цього пов'язані кредитні ризики зростуть. Детальні рекомендації – в розділі [Тенденції кредитування](#).

Консервативно підійти до розподілу прибутку, особливо в державних банках

У 2018 році, в результаті запровадження МСФЗ 9, банки одноразово будуть змушені доформувати резерви. Тому вони мають консервативно підійти до розподілу прибутку за результатами 2017 року.

З огляду на це виникає питання про виплату дивідендів державними банками. Закон України “Про управління об'єктами державної власності” зобов'язує державні підприємства перераховувати не менше 30% чистого прибутку на виплату дивідендів¹⁶. Ця норма не повинна стосуватися держбанків, які за показниками достатності капіталу досі знаходяться в зоні ризику. Неприйнятною є практика, коли державні банки сплачують дивіденди, а за кілька місяців заявляють про потребу в додатковому капіталі.

Виконувати проект положення про управління ризиками до набрання ним чинності

Протягом 2017 року було розроблено проект Положення про організацію системи управління ризиками в банках України. До роботи над ним були активно залучені міжнародні експерти та банківська спільнота. Положення визначає основні цілі та принципи управління ризиками в усіх напрямках діяльності банку, а також установлює обов'язкові мінімальні вимоги до організації комплексної, адекватної та ефективної системи управління ризиками відповідно до базельських норм. Для повноцінного функціонування норм положення, необхідно внести зміни до Закону “Про банки і банківську діяльність”, що потребуватиме часу. НБУ рекомендує банкам уже зараз почати запроваджувати норми положення, щоб наблизитися до найкращих світових стандартів ризик-менеджменту.

Продовжити розчищення балансів від непрацюючих кредитів

Протягом останніх півроку загальна сума недіючих кредитів практично не змінилася. Проте їхня частка в кредитному портфелі помірно скоротилася до 56% завдяки його зростанню. Банки вкрай повільно розчищають баланси, великий обсяг непрацюючих кредитів досі знижує їхню операційну ефективність. Фінансові установи мають активніше використовувати механізми списання кредитів (МСФЗ 9 дасть змогу списувати інструмент частинами) та фінансової реструктуризації (так званий Київський підхід). НБУ вимагатиме, щоб банки протягом першого півріччя 2018 року розробили та почали втілювати плани роботи з непрацюючими кредитами.

Дотримуватися рекомендацій із кібербезпеки

Банки мають використовувати програми та системи захисту від надійних розробників, застосовувати на рівні організації стандартизовані налаштування безпеки, бути готовими до швидкого реагування в разі виявлення збоїв у системі інформаційної безпеки, обмежити коло осіб з правами адміністратора. Перелік правил інформаційної безпеки наведено в постанові НБУ від 28.09.2017 №95, що набере чинності у I кварталі 2018 року.

Плани та наміри НБУ

Запровадити щорічне стрес-тестування банків

Стрес-тестування – загальноприйнятий у світі інструмент оцінки стійкості банків до можливих шоків. У 2018 році НБУ запровадить щорічне стрес-тестування. Йому підлягатимуть банки, що сукупно становлять принаймні 90% сектору за розміром активів. Передбачається, що на етапі оцінки якості активів, що передуватиме стрес-

¹⁶ Базовий норматив відрахування частки прибутку, що спрямовується на виплату дивідендів за результатами фінансово-господарської діяльності у попередньому році, визначається постановами Кабінету Міністрів України.

тестуванню, до роботи залучатимуться аудиторські компанії. Підходи до стрес-тестування змінюватимуться щороку, щоб оцінювати можливий вплив саме тих ризиків, які актуальні для банківського сектору на конкретний момент.

Продовжити наближення регулювання банківського сектору до вимог Базеля III

Щоб підвищити стійкість банківської системи та кожного окремого банку, НБУ розпочне роботу над запровадженням нових вимог до капіталу та ліквідності. Нові правила запроваджуватимуться поетапно, протягом тривалого адаптаційного періоду, з урахуванням кількісних оцінок їхнього впливу на банківський сектор відповідно до розробленої НБУ Дорожньої карти реформування вимог до капіталу та ліквідності. Після запровадження LCR наступним кроком стане зміна вимог до структури та прийнятності складових регулятивного капіталу. НБУ надасть банкам для ознайомлення проект Положення про нову структуру регулятивного капіталу у I кварталі 2018 року.

Впровадити коефіцієнт покриття ліквідністю (LCR)

НБУ запроваджує LCR – новий норматив ліквідності, що підвищить стійкість банків до короткострокових шоків ліквідності. LCR стане першим кроком у реалізації принципово нового підходу до управління ризиками ліквідності, що відповідає Базельським рекомендаціям. Протягом 2018 року банки розраховуватимуть коефіцієнт у тестовому режимі, а наприкінці року він стане обов'язковим до виконання.

Поліпшити розкриття банками фінансової та пруденційної звітності

Від жовтня 2017 року НБУ за кожним банком почав оприлюднювати інформацію про якість кредитного портфеля та оборотно-сальдові баланси, які містять максимально детальну інформацію про фінансовий стан фінансових установ. У 2018 році НБУ збільшить перелік обов'язкової для оприлюднення інформації, зокрема публічними стануть звіти про структуру регулятивного капіталу банків. НБУ має намір поступово розширювати спектр інформації, що ставатиме загальнодоступною, згідно з вимогами Pillar 3 Базельської угоди.

Зобов'язати банки розробити та розпочати втілювати плани зі зниження обсягу проблемної заборгованості

Протягом першого півріччя 2018 року НБУ планує зобов'язати банки розробити та почати втілювати програми зниження проблемної заборгованості. НБУ має намір визначити окремою постановою вимоги до таких планів та графіка їх реалізації.

Додаткові тематичні матеріали

Реформування стандартів капіталу та ліквідності

НБУ змінює вимоги до структури й достатності регулятивного капіталу та впроваджує нові вимоги до ліквідності з метою підвищення стійкості банків і банківської системи в цілому. Запровадження нових правил відбуватиметься поетапно протягом тривалого періоду з урахуванням кількісних оцінок їхнього впливу на банківський сектор. Зміни повинні забезпечити банки від значних негативних наслідків можливих криз у майбутньому.

НБУ запроваджує європейські стандарти банківського регулювання

У рамках Угоди про асоціацію з Європейським союзом Україна зобов'язалася наблизити своє законодавство до європейського, зокрема запровадити регуляторний пакет CRR/CRD IV¹⁷, норми якого базуються на рекомендаціях угоди Базель III. Ці заходи передбачені також Комплексною програмою розвитку фінансового сектору України до 2020 року.

Щоб підготувати підґрунтя для запровадження європейських стандартів, НБУ протягом 2014–2016 років зосередив увагу на нормалізації роботи банківського сектору. На вимогу НБУ банками здійснювалися заходи з розкриття кінцевих власників, усунення дефіциту капіталу, відновлення ліквідності, зниження рівня кредитів пов'язаним особам. Сьогодні фокус змістився на довгострокові пріоритети та створення правил, які в майбутньому забезпечать банківський сектор від великого масштабу негативних наслідків можливих криз. Саме тому НБУ адаптує регулювання та нагляд у банківській сфері України до визнаних міжнародних правил. Основні елементи реформ такі:

- зміна структури та критеріїв прийнятності складових регулятивного капіталу;
- оновлення розрахунку зважених на ризик активів, урахування операційного та ринкового ризиків у повному обсязі;
- запровадження коефіцієнту левериджу;
- установлення буферів капіталу;
- уведення нових нормативів ліквідності.

Під час запровадження міжнародних стандартів буде враховано національні особливості, зокрема поточний стан розвитку банківського сектору та фінансових ринків у цілому. Норми CRR/CRD IV передбачають таку можливість.

НБУ завчасно розроблятиме нові вимоги до капіталу та ліквідності й обговорюватиме їх із банківською спільнотою, а також проводитиме кількісну оцінку потенційного впливу нових правил (quantitative impact study – QIS). Нові регуляції певний час працюватимуть у тестовому режимі до того, як вони стануть обов'язковими пруденційними вимогами.

ВИМОГИ ДО ДОСТАТНОСТІ КАПІТАЛУ

Структура та критерії прийнятності складових регулятивного капіталу

Першим кроком у реформі мінімальних вимог до достатності регулятивного капіталу банків стане зміна його структури. Буде запроваджено нові вимоги до його складових, визначено нові критерії прийнятності інструментів, а також змінено порядок вирахувань з капіталу.

Відповідно до чинних вимог регулятивний капітал банку складається з основного (1-го рівня) та додаткового (2-го рівня). Основний капітал не повинен бути меншим, ніж додатковий, його частка в регулятивному капіталі має становити принаймні 50%. Призначення капіталу 1-го рівня (going concern capital) – поглинати збитки, отримані у процесі поточної діяльності та зберігати платоспроможність банку. Капітал 2-го рівня (gone concern capital) має поглинає збитки, якщо банк стає неплатоспроможним.

¹⁷Capital Requirements Directive (EU Directive 2013/36/EU) установлює загальні вимоги до мінімального розміру капіталу, буферів капіталу, ліквідності. Capital requirements Regulation ((EU) No. 575/2013) установлює кількісні та якісні вимоги до структури капіталу, буферів капіталу, ліквідності, визначає підходи до оцінки всіх ризиків, щоб врахувати їх при розрахунку регуляторного капіталу.

Міжнародні стандарти капіталу помітно еволюціонували після їх запровадження у світі відповідно до Базеля I. Вимоги до мінімального значення показника адекватності регулятивного капіталу для розвинутих країн залишилися на рівні 8%. Проте значно змінилися вимоги до структури та складових регулятивного капіталу, а також до оцінки ризиків, які він повинен покривати. Стандарти структури регулятивного капіталу Базеля III повністю запроваджені в європейському законодавстві. НБУ планує їх увести в українське законодавство, визначивши такі елементи:

- основний капітал 1-го рівня (common equity tier 1 capital);
- додатковий капітал 1-го рівня (additional tier 1 capital);
- капітал 2-го рівня (tier 2 capital).

Поточна структура мінімальних вимог до капіталу: Україна та ЄС

* Числа відображають пропорції складових.

Вимоги до основного капіталу 1-го рівня будуть визначені з урахуванням того, що він має бути доступний для поглинання неочікуваних збитків негайно. Типові інструменти основного капіталу 1-го рівня – прості акції, пов'язані з ними емісійні різниці та нерозподілений прибуток. До додаткового капіталу 1-го рівня НБУ планує включити безстроковий субординований борг. Він автоматично конвертуватиметься в основний капітал 1-го рівня, якщо його показники опустяться нижче певного критичного рівня. Нові правила розрахунку капіталу передбачатимуть інший порядок вирахувань з капіталу кожного рівня.

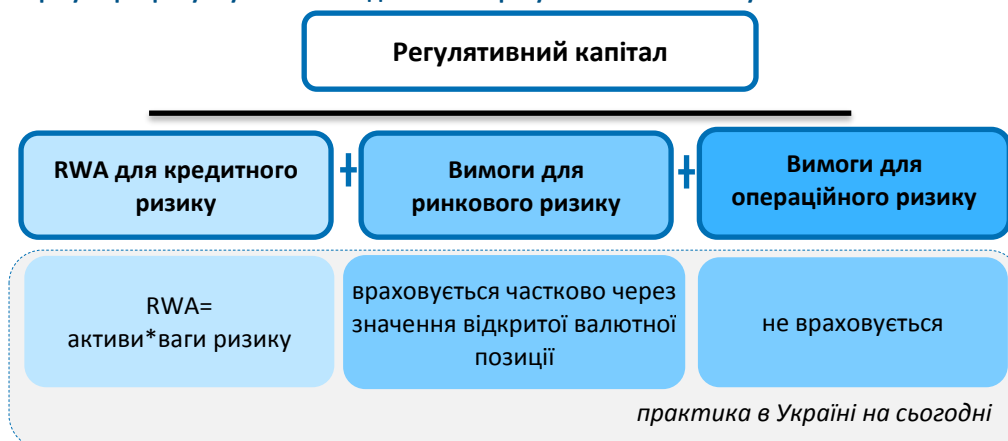
Банки отримають для ознайомлення проект положення що визначатиме нову структуру капіталу, у першому півріччі 2018 року, а повністю нові правила запрацюють, імовірно, від початку 2019 року. Протягом 2018 року буде визначено мінімальні вимоги до нормативів достатності капіталу з урахуванням нової структури капіталу.

Нові правила розрахунку зважених на ризик активів

Відповідно до рекомендацій Базель III та норм ЄС показник достатності капіталу розраховується за наведеною нижче формулою. На сьогодні цей підхід адаптовано в Україні частково. Зокрема, ринковий ризик враховано лише через розмір відкритої валютної позиції банку, а операційний ризик при розрахунку адекватності капіталу не враховується. Від початку 2020 року буде змінено правила врахування ринкового ризику, запроваджено вимоги покриття капіталом операційних ризиків.

Формула розрахунку показника достатності регулятивного капіталу

Для того, щоб оцінити потребу в капіталі для покриття кредитного ризику, в Україні застосовується стандартизований підхід: активи зважують на заздалегідь визначених вагах (0-100%) залежно від групи ризику. Цей підхід збережеться, щоправда, можливо, коефіцієнти (ваги) ризику будуть перекалібровані, у тому числі з урахуванням змін до стандартизованого підходу, які нещодавно були затверджені Базельським комітетом.

Запровадження коефіцієнта левєриджу

Відповідно до рекомендацій Базель III та пакету CRR/CRD IV, мінімальні вимоги до капіталу діятимуть разом із вимогами до коефіцієнта левєриджу банку (leverage ratio). Він дорівнює відношенню капіталу першого рівня до всіх активів (балансових та позабалансових) без урахування ваг ризику. Цей інструмент дає змогу обмежувати зростання активних операцій банків за рахунок залучених коштів. НБУ планує запровадити норматив левєриджу у 2020 році.

Додаткові вимоги для підвищення стійкості фінансової системи та окремих установ

Окрім мінімальних вимог до капіталу, Базель III та CRR/CRD IV запроваджує буфери капіталу як для всієї системи, так і для окремих банків. Мета буферів капіталу – створити “подушку” безпеки, що поглинатиме збитки, отримані через реалізацію ризиків фінансового сектору.

Запровадження буферів капіталу означає підвищення вимог до основного капіталу 1-го рівня. У 2015 році НБУ запровадив три буфери капіталу – консервації, контрциклічний та системної важливості. Їх активують не раніше 2020 року.

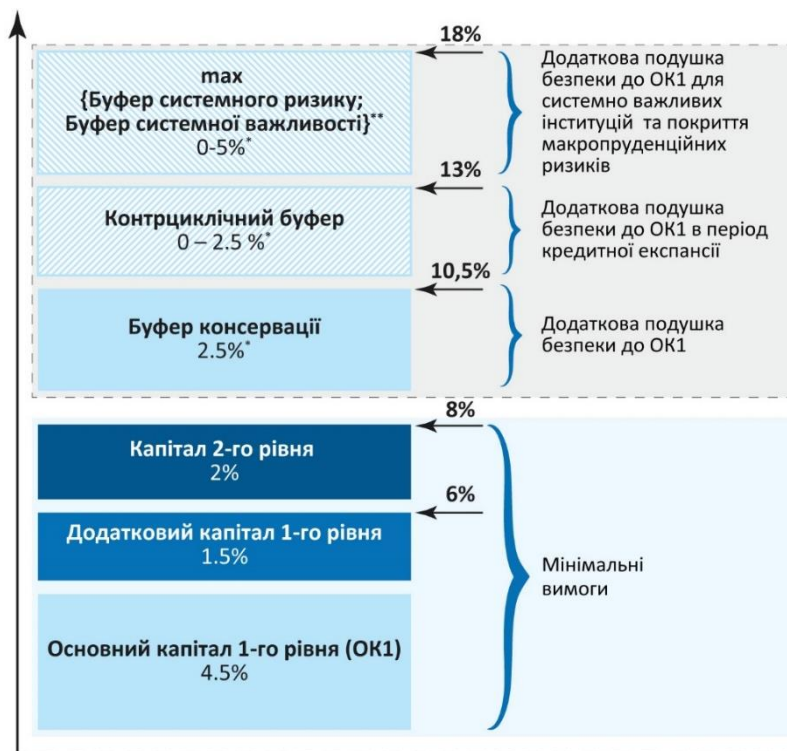
За допомогою буферу консервації капіталу формуватиметься запас капіталу в некризових періодах, щоб банки могли ним скористатися при виникненні збитків без порушення мінімальних вимог до капіталу. В Україні банки почнуть формувати цей буфер із 2020 року, щорічний приріст становитиме 0.625 в. п. (із 0.625% до 2.5%).

Контрциклічний буфер капіталу з’являтиметься в період кредитної експансії, коли стрімке зростання кредитного портфеля створює системні ризики. Завдяки цьому буферові банки отримають додатковий захист на випадок реалізації системних ризиків. Максимальний розмір буферу – 2.5%.

Буфер системної важливості з’явиться в системно важливих банках, для посилення їх здатності поглинати збитки. Ці банки повинні бути більш стійкі до кризових явищ, ніж інші, адже їх неплатоспроможність може мати суттєві негативні наслідки для всього фінансового сектору. Розмір буферу залежатиме від категорії системної важливості банку та становитиме від 1% до 2%.

Відповідно до CRR/CRD IV регулятори також можуть застосовувати буфер системного ризику. На сьогодні цей буфер не передбачений нормативно-правовими актами НБУ, і його запровадження не стоятиме на порядку денному в найближчі кілька років.

Структура та буфери капіталу банку в ЄС відповідно до CRD IV

* На графіку відображено максимальний рівень буферу; ** В певних випадках може бути сума буферу системної важливості та буферу системного ризику

ВИМОГИ ДО ЛІКВІДНОСТІ

Базель III у 2013 році вперше ввів мінімальні вимоги до ліквідності банків, раніше Базельські стандарти встановлювали лише вимоги до капіталу. Запропоновано два нормативи ліквідності: коефіцієнт покриття ліквідністю (Liquidity coverage ratio, LCR) та коефіцієнт чистого стабільного фінансування (Net Stable Funding Ratio, NSFR).

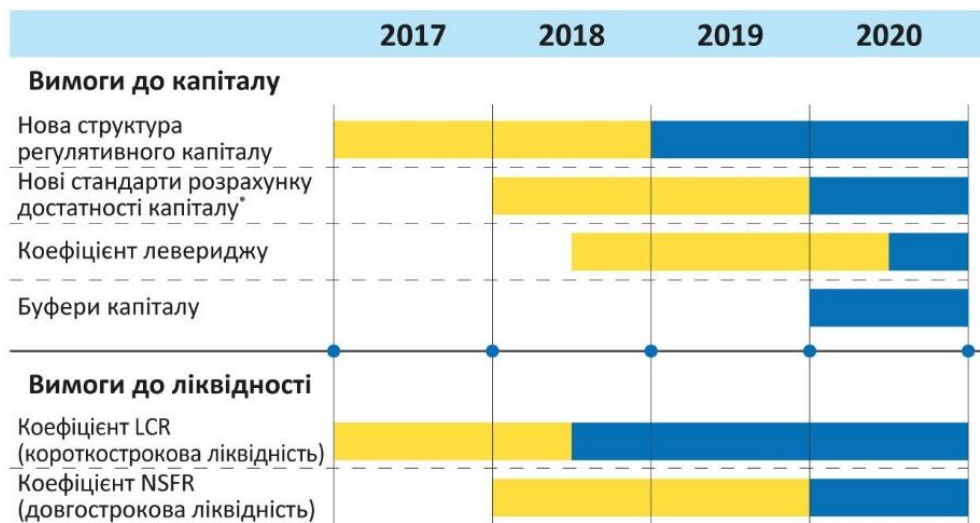
LCR підвищить стійкість банків до короткострокових шоків ліквідності. Якщо його значення відповідають нормативному (100% і вище), то банк має достатньо ресурсів, щоб у кризових умовах протягом 30 днів перекривати відтік коштів. Норми ЄС передбачають, що LCR повинен вийти на рівень 100% з 1 січня 2018 року. Докладніше дізнатися про плани запровадження LCR для українських банків можна в тематичному матеріалі [“LCR – новий норматив короткострокової ліквідності”](#).

NSFR оцінює ліквідність банку у періоді до 1 року. Це стимулює банки покладатися на стабільні джерела фондування та мінімізує схильність залучати короткострокове фондування. Коефіцієнт NSFR не допускає надмірних невідповідностей у строковості між активами та пасивами банків.

Дотримання коефіцієнту NSFR є складнішим для банків, ніж виконання LCR, бо створює необхідність суттєво змінити строкову структуру пасивів. Саме тому запровадження NSFR заплановано пізніше порівняно з LCR. На міжнародному рівні норматив запроваджують із 1 січня 2018 року, з мінімальним значенням на рівні 100%. НБУ планує розробити показник NSFR для українських банків протягом 2018 року та розпочати поетапне його впровадження з 2020 року.

Дорожня мапа реформування стандартів капіталу та ліквідності

■ – розробка стандартів, ■ – впровадження.

* в т.ч. запровадження правил до врахування ринкових та операційних ризиків

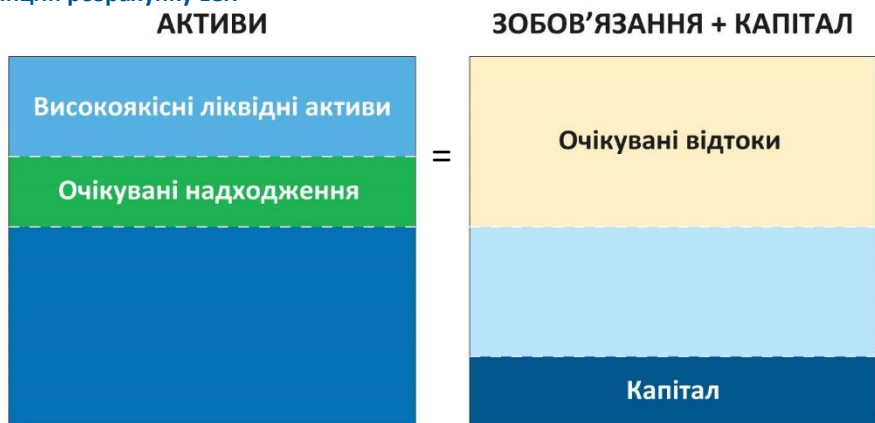
LCR – новий норматив короткострокової ліквідності

НБУ запроваджує новий норматив – коефіцієнт покриття ліквідністю (LCR). Він підвищить стійкість банків до короткострокових шоків ліквідності. Норматив розроблено відповідно до принципів Базель III та норм європейського законодавства. Він є загальнозживаною метрикою ліквідності у світі, яку вже використовують у 45 країнах. LCR стане першим кроком у реалізації принципово нового підходу до управління ризиками ліквідності в банках. У 2018 році банки розраховуватимуть коефіцієнт у тестовому режимі, а наприкінці року він стане обов'язковим до виконання.

LCR – новий пруденційний норматив, що почне діяти в Україні до кінця 2018 року

Коефіцієнт покриття ліквідністю (Liquidity coverage ratio, LCR) – новий пруденційний норматив ліквідності. Коефіцієнт показує, яку частку становлять ліквідні активи банку від суми, необхідної для покриття протягом 30 днів підвищеного відтоку коштів, що виникає в банківській системі в кризових умовах.

Принцип розрахунку LCR

Чистий відтік коштів = Очікувані відтоки - min {Очікувані надходження; 75% очікуваних відтоків}

Коефіцієнт LCR розраховується за формулою:

$$LCR = \frac{\text{Запас необтяжених високоякісних ліквідних активів}}{\text{Чистий відтік коштів протягом 30 днів}}, \text{ де}$$

Чистий відтік коштів

= Очікувані відтоки

– min{Очікувані надходження; 75% очікуваних відтоків}

До високоякісних ліквідних активів (ВЛА) належать готівка, кошти в центральному банку та цінні папери, які можна швидко конвертувати в готівку в кризових умовах, бо їх вартість визначається прозоро на активному ринку та не зазнає значних коливань. Очікувані надходження – сума планових контрактних надходжень за повністю працюючими активами, зважених на визначені регулятором коефіцієнти надходжень, які впливають із припущення, що частина надходжень спрямовується на створення нових активів, а не фінансування відтоків. Якщо актив належить до ВЛА, то пов'язані з ним грошові потоки не враховуються в очікуваних надходженнях. Очікувані відтоки – сума планових контрактних відтоків та балансових залишків банківських зобов'язань, доступних для вилучення клієнтами протягом 30 днів, зважених на коефіцієнти відтоків. Коефіцієнти враховують підвищену схильність клієнтів не подовжувати депозити, розривати договори з банком і вилучати свої кошти в кризових умовах.

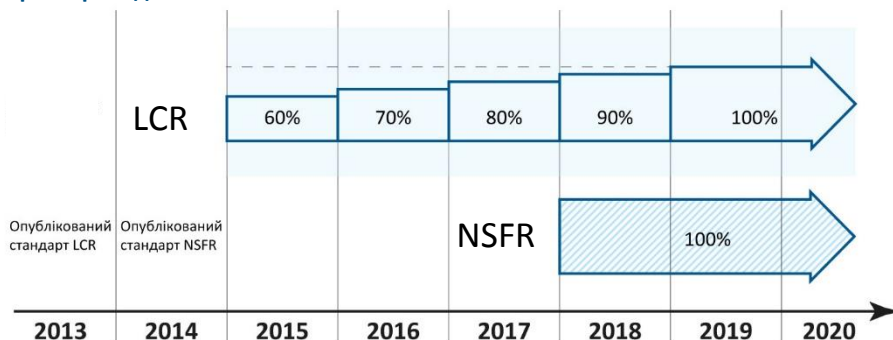

Норматив LCR почне діяти в Україні до кінця 2018 року. Він повинен забезпечити в банків такий рівень ліквідності, якого б вистачило для повного та вчасного виконання зобов'язань протягом 30 днів стресового періоду, тобто в умовах, коли клієнти вилучають свої кошти та відмовляються пролонгувати укладені раніше депозитні договори.

Запровадження LCR наблизить стандарти банківського регулювання до європейських

LCR разом із коефіцієнтом чистого стабільного фінансування (Net Stable Funding Ratio, NSFR) – два коефіцієнти ліквідності, запропоновані угодою Базель III та імплементовані у європейському законодавстві. Їх розробив Базельський комітет з банківського нагляду у відповідь на глобальну фінансову кризу 2007 – 2008 років. У 2013 році Саудівська Аравія стала першою країною, що запровадила LCR. З 2015 року норматив став обов'язковим для банків з країн ЄС відповідно до положень CRR/CRD IV¹⁸. На сьогодні LCR прийнятий у 45 країнах світу, у тому числі в тих, які не є членами Базельського комітету з банківського нагляду, зокрема в Грузії, Білорусі, Казахстані.

Графік впровадження LCR та NSFR Базельським комітетом

Базельський стандарт визначає, що розрахунковий період для LCR – 30 днів, бо цього часу має бути достатньо для вжиття заходів, що вирішують проблему ліквідності, або ж для своєчасного виведення банку з ринку. Бажаним є значення коефіцієнта 100% і вище, за яким банк має достатньо ВЛА, щоб повністю покрити чистий грошовий відтік протягом 30-денного розрахункового періоду. Згідно з вимогами Базеля III мінімальне допустиме значення LCR становить 80% з 1 січня 2017 року, 90% – з 2018 року, 100% – з 2019 року. Норми CRR передбачають, що для банків ЄС LCR повинен досягнути 100% вже з 1 січня 2018 року.

Запровадження LCR в Україні стане першим кроком у посиленні вимог до ліквідності банків та приведення їх у відповідність до норм законодавства ЄС та рекомендацій Базель III. Наступним має стати прийняття нових стандартів організації системи управління ризиками в банках України та запровадження NSFR в 2020 році.

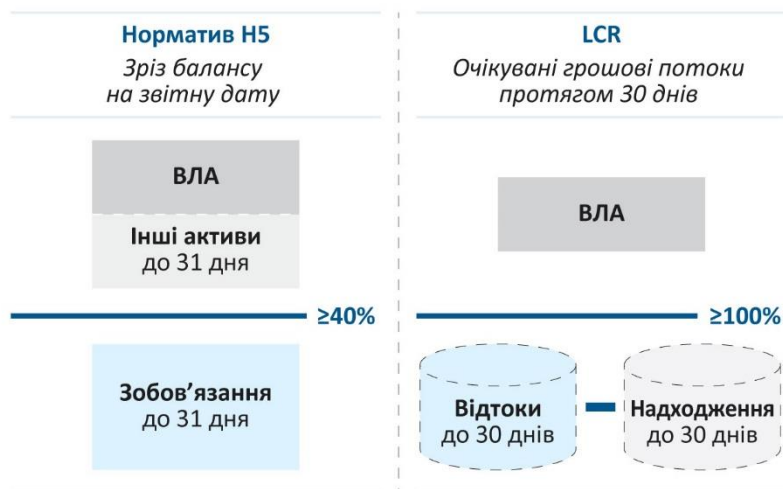
LCR має низку переваг над нинішніми нормативами ліквідності

На сьогодні в Україні діють три нормативи ліквідності банків: миттєвої ліквідності (H4), поточної ліквідності (H5) та короткострокової ліквідності (H6). Вони визначають, яку частину пасивів до запитання, термінами до 31 дня та 1 року мають покривати активи відповідної строковості (20%, 40% та 60% відповідно). Логіка всіх трьох коефіцієнтів передбачає співставлення активів та пасивів із певним терміном погашення. Вони беруть до розрахунку виключно показники балансу на певну дату, тому є статичними. Такий підхід має недоліки: він не враховує очікувані відтоки та надходження і, як правило, недооцінює обсяг ліквідності, яку банки потребують у стресових періодах для виконання своїх зобов'язань. Наприклад, під час розрахунку H5 не враховується, що надходження не за всіма діючими кредитами, що мають бути погашені протягом 31 дня, можуть спрямовуватися на фінансування відтоків і не всі депозити, термін яких збігає протягом 31 дня, залишать фінансову установу.

¹⁸ CRR та CRD – пакети регуляторних вимог, Capital Requirements Directive – EU Directive 2013/36/EU; Capital requirements Regulation – (EU) No. 575/2013.

Порівняння нормативу поточної ліквідності та LCR

Запровадження нормативу LCR потребує певної підготовки, яка триває

У 2016 році НБУ розпочав підготовку до запровадження LCR в Україні. Для вивчення міжнародного досвіду імплементації нормативу проведено консультації з експертами Базельського комітету, Світового банку, центробанків Грузії, Польщі, Німеччини, Білорусі. У вересні 2016 року створено робочу групу з фахівців НБУ та комерційних банків, яка опрацювала концепцію розрахунку LCR в Україні. У 2017 році розроблено проекти шаблону для розрахунку коефіцієнта та положення про нього.

У процесі роботи над нормативом пройдено такі етапи:

- узгоджено складові ВЛА та визначено підходи до їх розрахунку;
- проаналізовано емпіричні дані, розраховано коефіцієнти відтоків з урахуванням показників 2014 року;
- проведено опитування банків про фактичні та прогнозовані надходження, визначено коефіцієнти надходжень;
- узгоджено валюту нормативу та частоту його розрахунку банками на період тестування із урахуванням запровадження МСФЗ 9.

Високоякісні ліквідні активи (ВЛА)

Відповідно до Базеля III та CRR ВЛА поділяються на три рівні залежно від ліквідності: 1 (не менше 60% ВЛА), 2А та 2В (не більше 15% ВЛА). В Україні перелік активів, що можуть бути включені до ВЛА, доволі обмежений, бо ринок цінних паперів нерозвинутий, а різноманітність інструментів на ньому низька. Тому НБУ не бачить необхідності ділити ВЛА на рівні.

До ВЛА в національній валюті належать такі необтяжені активи, які можна негайно використати для покриття відтоку коштів у гривні:

- банкноти та монети;
- кошти банку на кореспондентському рахунку в НБУ без урахування суми обов'язкових резервів;
- односторонні депозити в НБУ;
- ОВДП у гривні;
- ОВДП в іноземній валюті із залишковим терміном погашення понад 30 днів. Такі цінні папери враховуються у ВЛА за поточною ринковою/справедливою вартістю;
- депозитні сертифікати НБУ;
- гривневі облігації міжнародних банків розвитку.

ОВДП в іноземній валюті із залишковим терміном погашення понад 30 днів уключено до гривневих ВЛА, бо ліквідність внутрішнього ринку цінних паперів у кризові періоди різко падає, тож ці папери практично неможливо продати за іноземну валюту.

До ВЛА в іноземній валюті належать такі необтяжені активи, які можна швидко реалізувати для покриття відтоку коштів в іноземній валюті:

- банкноти та монети;
- депозити в НБУ;
- ОВДП в іноземній валюті із залишковим строком погашення до 30 днів;
- ОЗДП (якщо термін до погашення перевищує 30 днів – до ВЛА слід уключати 85% вартості цінного папера);
- облігації міжнародних банків розвитку в іноземній валюті та державних органів країн G7 з рейтингом не нижче “AA-”/“Aa3”;
- кошти на кореспондентських рахунках (позитивне сальдо між рахунками ностро та лоро) в іноземних банках з рейтингом не нижче інвестиційного.

Відповідно до Базеля III та CRD IV кошти на кореспондентських рахунках в інших (іноземних) банках ураховуються в складі очікуваних грошових надходжень, а не ВЛА. Але зважаючи на те, що на українському ринку відсутні високоліквідні активи в іноземній валюті в достатніх обсягах, НБУ пропонує протягом перехідного періоду включати сальдо коррахунків в іноземних банках до ВЛА. З кожним роком дозволена частка таких коштів зменшуватиметься.

Очікувані грошові відтоки

Для визначення коефіцієнтів відтоків та надходжень Базельський стандарт LCR враховує глибину кризових явищ у 2007 – 2008 роках, зокрема тогочасний рівень відтоків фондування. За задумом розробників стандарту, у майбутньому банки повинні мати змогу протистояти кризовим явищам такого самого масштабу, у повному обсязі виконуючи свої зобов'язання протягом принаймні 30 календарних днів. Базельський комітет рекомендує національним регуляторам дотримуватися більш консервативного підходу, ураховуючи особливості фінансових систем різних юрисдикцій.

НБУ відкалібрував коефіцієнти відтоків на основі емпіричних даних за 2014 рік. З одного боку, кризу 2014 – 2015 років значною мірою зумовила війна на сході України. Масштаб її наслідків для економіки та банківського сектору навряд чи повториться в майбутньому. З іншого боку, у цей період НБУ стримував відтік коштів з банківської системи, застосовуючи жорсткі адміністративні обмеження, зокрема ліміти на зняття готівки з рахунків фізичних осіб протягом дня. Ці фактори зрівноважують один одного, тож указаний період придатний для калібрування параметрів нормативу LCR під українські умови.

Виходячи з наявних даних, розрахунок LCR ґрунтуватиметься на припущенні, що під час кризи за 30 днів населення знімає 20% коштів з поточних рахунків та 10% строкових депозитів із залишковим терміном дії до 30 днів, корпорації – 40%, банки – 100%. Підхід НБУ до цього питання відрізняється від підходу Базеля/ЄС такими деталями:

- попервах в Україні не буде розподілу роздрібних депозитів на стабільніші й менш стабільні. Європейські критерії стабільності вкладів для нашої країни не релевантні, а для визначення власних необхідно провести додаткове дослідження;
- також не буде розподілу корпоративних депозитів на операційні та неопераційні. В Україні недостатньо врегульовані послуги клірингу та управління ліквідністю, з якими пов'язана значна частина операційних депозитів;
- в ЄС кошти малого та середнього бізнесу (МСБ) на суму до 1 млн євро належать до роздрібних депозитів. В Україні МСБ належить до суб'єктів господарювання.

Очікувані грошові надходження

У кризових умовах банк може розраховувати лише на передбачені договорами платежі за повністю працюючими активами, за якими немає підстав очікувати дефолту протягом 30 днів. Щоб визначити, які активи можна вважати повністю працюючими в умовах кризи в Україні, НБУ опитав банки. Аналіз інформації, яку надали фінансові установи, показав, що повністю працюючими в умовах кризи можна вважати активи без жодного дня прострочення, за якими не проводилася реструктуризація через фінансові труднощі боржника принаймні 180 днів. Платежі тільки за такими активами можна впевнено включати до очікуваних грошових надходжень.

Під час конструювання LCR враховано, що навіть у разі кризи банки не припиняють кредитування, щоб не втратити клієнтську базу та не зазнати репутаційних утрат. Частка надходжень, які не ідуть на нове кредитування населення, підприємств, органів влади, до всіх очікуваних грошових надходжень є коефіцієнтом надходжень. Підхід Базеля/ЄС установлює коефіцієнт надходжень на рівні 50%. В Україні цей коефіцієнт буде таким самим. Але надходження від фізичних осіб в іноземній валюті та надходження від банків повністю залишатимуться в розпорядженні банку, бо валютне кредитування заборонено, а міжбанківський кредитний ринок повністю згортається під час кризи. Коефіцієнт надходжень у таких випадках становитиме 100%.

Особливості розрахунку LCR, його запровадження та звітування банків

Відповідно до підходу Базеля/ЄС LCR слід розраховувати в єдиній валюті, тому для розрахунку нормативу усі складові в іноземних валютах переводять в еквівалент національної валюти конкретної юрисдикції. Але банки зобов'язані додатково відслідковувати LCR у значимих валютах. Деякі країни (Туреччина, Данія, Сінгапур, Швеція) установлюють окремі вимоги до інвалютного LCR, щоб знизити ризики валютної невідповідності. У Швеції оприлюднюється LCR для євро, долара США та в єдиній валюті, також рекомендується розрахунок коефіцієнта в шведській кроні.

Через високий рівень доларизації економіки та високі ризики валютного ринку подібний підхід слід застосувати в Україні. Попередні розрахунки, проведені НБУ для окремих банків, виявили¹⁹, що LCR в єдиній валюті не завжди ідентифікує проблему, якщо банк має слабку ліквідну позицію в іноземній валюті. Тому українські банки окремо будуть розраховувати LCR у групі іноземних валют.

Банки щодня розраховуватимуть LCR і щомісяця звітуватимуть про нього перед НБУ. Під час криз періодичність звітування може змінюватися. НБУ може встановлювати підвищені вимоги до нормативу LCR та частоти звітування для окремих банків.

НБУ планує запустити розрахунок LCR банками в тестовому режимі в I кварталі 2018 року. За результатами тестування НБУ визначить графік виходу LCR на 100%. Наявні нормативи ліквідності діятимуть паралельно до повного впровадження LCR та NSFR, а також системи управління ризиками в банках на основі Базельських принципів.

Очікуваний вплив на банки

Норматив LCR вимагає, щоб для забезпечення високої ліквідності банки тримали частину активів у ВЛА. У більшості країн дохідність ВЛА дуже низька, тож, дотримуючися нормативу, банки змушені відмовлятися від певної частини процентних доходів. Натомість в Україні ситуація відмінна. На сьогодні банківський сектор має структурний надлишок ліквідності, спричинений особливостями відновлення економіки після кризи. Крім цього, дохідність за цінними паперами, що входять до ВЛА, висока, тож більшість ВЛА генеруватиме чималий рівень процентних доходів. Ураховуючи це, запровадження нормативу LCR саме зараз не повинно викликати негативного впливу на банки, а має бути комфортним для них.

¹⁹ Розрахунки здійснені на основі даних анкет і не є остаточними через нестачу інформації. В анкетуванні не брали участь системно важливі банки.

Перехід на LCR потребуватиме від банків певної адаптації структури балансів. НБУ очікує таких ефектів від запровадження нормативу:

- вирівнювання частки ВЛА в структурі активів українських банків протягом наступних років. На сьогодні середня частка ВЛА в чистих активах банківського сектору становить понад 30%, але вони розподілені нерівномірно: у державних банках частка ВЛА перевищує 40% завдяки ОВДП, отриманим через докапіталізацію, а в деяких приватних фінансових установах вона менша за 10%. Міжнародна практика показує, що частка ВЛА в чистих активах має становити 18 – 25%;
- зменшення частки вкладів населення із правом дострокового повернення коштів через те, що банки дедалі частіше прийматимуть класичні строкові депозити без права дострокового розірвання;
- виникнення додаткових стимулів для банків збільшувати середній термін пасивів, передовсім депозитів населення, та вчасно їх лонгувати;
- зміна структури пасивів. Банки частіше покладатимуться на роздрібні депозити населення, бо вони більш диверсифіковані й відтоки за ними в кризових періодах менші порівняно з корпоративними;
- поява додаткових стимулів для банків учасно укладати угоди з НБУ про надання ELA. Найбільше це стосується тих, для яких можуть реалізуватися ризики ліквідності;
- активізація вторинного ринку державних цінних паперів унаслідок збільшення обсягів торговельних операцій між банками.

LCR запроваджує лише мінімальні вимоги до рівня короткострокової ліквідності банків, що не дасть змогу фінансовим установам надмірно покладатися на короткострокове фондування. Це не усуне всіх ризиків ліквідності, але зменшить імовірність системної кризи. Очікується, що із запровадженням LCR, NSFR, інструментів моніторингу, системи управління ризиками профіль ліквідності українських банків поступово посилиться.

Запровадження LCR – перший крок до переходу на принципово новий механізм управління ризиками ліквідності в банках. Такий механізм запрацює ефективніше в Україні після прийняття нових стандартів організації системи управління ризиками в банках.

Абревіатури та скорочення

АТО	Антитерористична операція
ВВП	Валовий внутрішній продукт
ВЕД	Вид економічної діяльності
ГМК	Гірничо-металургійний комплекс
ДКСУ	Державна казначейська служба України
ДССУ	Державна служба статистики України
ЄБРР	Європейський банк реконструкції і розвитку
ЄС	Європейський Союз
ЄСВ	Єдиний соціальний внесок
ЄКР	Єдиний кореспондентський рахунок
ЄЦБ	Європейський центральний банк
МВФ	Міжнародний валютний фонд
МЗП	Мінімальна заробітна плата
МОП	Міжнародна організація праці
МСБО	Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку
МСФЗ	Міжнародні стандарти фінансової звітності
МФО	Міжнародна фінансова організація
НБУ	Національний банк України
НКТ	Неконтрольовані території
НФУ	Небанківська фінансова установа
ОВДП	Облігації внутрішньої державної позики
ОЗДП	Облігації зовнішньої державної позики
ОПЕК	Організація країн-експортерів нафти
ПАТ	Публічне акціонерне товариство
ПФУ	Пенсійний фонд України
РКО	Розрахунково-касове обслуговування
РФ	Російська Федерація
СПЗ	Спеціальні права запозичення
США	Сполучені Штати Америки
ФГВФО	Фонд гарантування вкладів фізичних осіб
ФРС	Федеральна резервна система
ЦП	Цінні папери
ЮО	Юридична особа

CIR	відношення витрат до доходів
CRR/CRD 4	Capital Requirements Regulation / Capital Requirements Directive, Директива ЄС та Регламент ЄС про вимоги до капіталу
DSTI	Debt service-to income, Відношення витрат на обслуговування кредиту до підтвердженого доходу
EBITDA	Earnings before interest, taxes, depreciation and amortization, Прибуток до вирахування відсотків, податків, зносу і амортизації
ECL	Expected credit loss, очікувані збитки
EFF	Extended Fund Facility, Програма розширеного фінансування
ELA	Emergency liquidity assistance, Екстрена підтримка ліквідності платоспроможних банків
IIF	Institute of International Finance, Інститут міжнародних фінансів
LCR	Liquidity Coverage Ratio, Коефіцієнт покриття ліквідності
LGD	Loss given default, Рівень збитку у разі настання дефолту за зобов'язаннями
LTD	Loans to deposits, Співвідношення кредитів до депозитів
LTV	Loan-to-value, Коефіцієнт забезпеченості кредитів та наданих фінансових зобов'язань
MSCI	Morgan Stanley Capital International, Фондовий індекс ринкової капіталізації акцій компаній, розрахований MSCI Inc.
NPE/NPL	Non-performing loans/exposures, Негативно класифіковані кредити/активи
NSFR	Net stable funding ratio, Коефіцієнт чистого стабільного фінансування
PD	Probability of default, Імовірність дефолту
R&D	Research and development, Науково-дослідні роботи
б. п.	базисний пункт
грн	гривня
дол. США	долар Сполучених Штатів Америки
млн	мільйон
млрд	мільярд
п.ш.	права шкала
в. п.	відсотковий пункт
е/е	електроенергія
м/м	місячна зміна
р/р	річна зміна, до відповідного періоду попереднього року